

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 เล่มที่ 3 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556)

วารสารราย 6 เดือน

ACADEMIC JOURNAL CHAOPRAYA UNIVERSITY

Semiannual Journal

Vol. 2 No. 1 Issue 3 (July-December 2013)

ISSN 2286-6566

กำหนดออก ปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน)

เจ้าของ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

13/1 หมู่ 6 ต.หนองกรด อ.เมืองนครสวรรค์ จ.นครสวรรค์ 60240

โทรศัพท์ 0-5633-4236, 0-5633-4714

โทรสาร 0-5633-4719

E-mail: chaopraya@cpu.ac.th

www.cpu.ac.th

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่
ความรู้และความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ในทางวิชาการและผลงานวิจัยในสาขา
วิชาสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ และสาขาวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และส่งเสริมให้
อาจารย์ นักวิชาการ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเสนอผลงานทาง
วิชาการ แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นทางวิชาการ รวมตลอดถึงเพื่อให้
เป็นเอกสารประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ทัศนคติและข้อคิดเห็นในวารสารฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ไม่
ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบแต่อย่างใดของมหาวิทยาลัยเจ้าพระยา ผู้
ประสงค์จะขอ นำข้อความใดจากวารสารฉบับนี้ไปเผยแพร่ จะต้องได้รับ
อนุญาตจากผู้เขียนและบรรณาธิการตามกฎหมายว่าด้วยลิขสิทธิ์เสียก่อน

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา ยินดีรับพิจารณาบทความ โดย
ต้องส่งต้นฉบับบทความจำนวน 3ชุด และแบบฟอร์มส่งบทความ 1 ฉบับ พร้อม
ทั้ง CD บันทึกข้อมูลของเนื้อหา ประวัติ ที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์และ e-mail ของ
ผู้เขียน

ที่ปรึกษาภายใน

นายปรีชา อรรถวิวัฒน์
ดร.จินต วิภาตะกัลป์
อาจารย์ดาร์ตัน ศิริวิริยะกุล วิภาตะกัลป์
อาจารย์ศิริรักษ์ ศิริวิริยะกุล
แพทย์หญิงปราณี ศิริวิริยะกุล
รองศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ ประเสริฐศรี
รองศาสตราจารย์ ดร.สุทนต์ ศรีไสย
อาจารย์จิระวิทย์ คุ้มกันนทกานต์
อาจารย์วิบูลย์ บุญสุวรรณ
อาจารย์พัชรี โอชารส
อาจารย์จิรนนท์ กมลสินธุ์

บรรณาธิการผู้พิมพ์โฆษณา

ดร.จินต์ วิภาตะกัลป์

บรรณาธิการบริหาร

รองศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ ประเสริฐศรี

บรรณาธิการ

อาจารย์เชษฐา พวงหัตถ์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

อาจารย์ดุษฎี วรรณธรรมดุษฎี
อาจารย์ชฎาณัฐชนพร สบายใจ
อาจารย์กนกทิพย์ บำรุงศรี

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.พิชาย รัตนดิถก ณ ภูเก็ต
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ จันทสุวรรณ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

อาจารย์จิรนนท์ กมลสินธุ์

ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

ฝ่ายดำเนินการจัดพิมพ์และประชาสัมพันธ์

อาจารย์เชษฐา พวงหัตถ์

อาจารย์ชฎานัฐชนพร สบายใจ

อาจารย์กนกทิพย์ บำรุงศรี

อาจารย์วัชรากร ลิงหาบุตร

ฝ่ายการเงิน รับสมาชิกและจัดจำหน่าย

อาจารย์สัญญา ระบอบ

อาจารย์สรพงษ์ ศรีเดช

อาจารย์เสาวนีย์ ทองอ่วม

อาจารย์อรรถศรี ดวงนคร

รูปเล่มและดำเนินการผลิต

สำนักพิมพ์กุสยาดอต <ipote2512@gmail.com>

ราคาจำหน่าย 120 บาท

สมัครสมาชิกหรือสั่งซื้อวารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยาได้ที่

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา รับสมาชิก และจัดจำหน่าย

13/1 หมู่ 6 ต.หนองกรด อ.เมืองนครสวรรค์ จ.นครสวรรค์ 60240

โทรศัพท์ 0-5633-4236, 0-5633-4714

โทรสาร 0-5633-4719

E-mail: chaopraya@cpu.ac.th

www.cpu.ac.th

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	5
บทความประจำฉบับ	
ศิลปะในการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย	9
ศาสตราจารย์ ดร.ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร	
แนวทางการเขียนเค้าโครงการวิจัย	22
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทน์โรจนกิจ	
การเขียนบทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ : ข้อเสนอแนะบางประการ	36
รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม	
วิธีคิดและปัญหาทางทฤษฎีในสังคมวิทยา	59
อาจารย์เชษฐา พวงหัตถ์	
บทความพิเศษ	
การเมืองของความรู้ออน What is Enlightenment	141
อาจารย์ดุษฎี วรรณธรรมดุษฎี	
บทวิจารณ์หนังสือ	
50 ethics ideas you really need to know (by Ben Dupré)	153
อาจารย์ดุษฎี วรรณธรรมดุษฎี	
ความก้าวหน้าในการทำคุณนียบนธ์ของนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาการบริหารการพัฒนากองบังคับการ	
ธานี โชติกคาม, ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและบรรยากาศองค์การที่ ส่งผลต่อประสิทธิภาพองค์กรของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอในเขต ภาคเหนือ (2556).	158

บทบรรณาธิการ

(Editor's note)

“The cruel experimenter cannot be allowed to have it both ways. He cannot, in the same breath, defend the scientific validity of vivisection on the grounds of physical similarities between man and other animals, and then defend the morality of vivisection on the grounds that man and animals are physically different. The only logical alternatives for him are to admit he is either pre-Darwinian or immoral.”

[Ben Dupré, “The research paradox”, in *50 ethics ideas you really need to know* (London: Quercus Editions, 2013): 156.]

เราอยู่ในยุคของการแข่งขันที่จะเป็น “มหาวิทยาลัยแห่งการวิจัย” (research university) เพื่อก้าวไปสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยชั้นนำระดับโลก” (a world class university) เรายังมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการวิจัย เพื่อรักษาความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัย” (the idea of a university) การทำวิจัยเป็นเรื่องของความรัก ไม่ใช่หน้าที่ ฉะนั้น ต้องมีความอยากที่จะทำ ไม่ใช่ถูกบังคับให้ทำ สิ่งที่อาจารย์/ผู้บรรยายทั้งในฐานะนักวิจัยและนักวิชาการควรตระหนักอยู่เสมอก็คือว่า การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นจำเป็นต้องสอน

ในสิ่งที่อาจารย์ศึกษา ค้นคว้าและวิจัยด้วยตัวเอง ความรู้ในมหาวิทยาลัยจึงไม่หยุดนิ่งอันเป็นผลมาจากการทำวิจัย การวิจัยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนามหาวิทยาลัยและประเทศชาติ

เสียงวิพากษ์วิจารณ์ภายในชุมชนวิชาการที่มีอย่างต่อเนื่องและดังมากขึ้นในขณะนี้ก็คือ อาจารย์ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในบ้านเราที่มีชีวิตอยู่ด้วยการเป็นแค่ “มนุษย์เงินเดือน” โดยไม่ใส่ใจกับการทำงานวิชาการ อาจารย์ส่วนใหญ่เน้นการสอนไปวันๆ เพื่อให้ครบภาคการศึกษา หรือไม่กี่สัปดาห์ของการประกอบพิธีกรรมรอกเอกสารประเมินการทำงานของตนเองในเชิงปริมาณทุกๆ ภาคการศึกษา ด้วยเหตุนี้ภายในชุมชนวิชาการจึงเกิดแนวความคิดและมีการผลักดันให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทำผลงานวิชาการในรูปของการวิจัยกันมากขึ้น ทว่าความจริงทางสังคมก็ “ฟ้อง” ว่าอาจารย์ที่ทำงานวิจัยอย่างจริงจังนั้น นอกจากจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่าง “เรื่อยๆ” แล้ว ผลงานวิจัยที่ทำเสร็จกลับถูกนำไปซุกเก็บไว้ในลิ้นชักหลังจากได้รับ “เงินรางวัล” สภาพเช่นนี้ไม่ได้แตกต่างไปจากวิทยานิพนธ์และดุษฎีนิพนธ์ของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่มักถูกจัดวางอยู่บนชั้นภายในห้องสมุดจนเต็ม/ล้น แต่ไม่ค่อยมีการนำไปใช้ประโยชน์กันมากนัก

ผมได้เข้ามารับหน้าที่ในฐานะบรรณารักษ์ “เฉพาะกิจ” เพื่อช่วยจัดทำวารสารวิชาการของมหาวิทยาลัยเจ้าพระยาเป็นครั้งแรก การเริ่มทำอะไรเป็นครั้งแรก แม้จะเคยผ่านการทำอะไรแบบเดียวกันมาแล้วแต่ไม่เหมือนกันในแง่ของเวลาและในแง่ของพื้นที่ ความปลื้มปีติย่อมก่อตัวขึ้นในความคิดและจำเป็นต้องลำแดงออกมาสู่สาธารณะ ชาวดีที่จะแจ้งให้ทราบเกี่ยวกับวารสารวิชาการมหาวิทยาลัยเจ้าพระยาก็คือ วารสารของมหาวิทยาลัยเจ้าพระยา กำลังได้รับความสนใจมากขึ้นในแวดวงวิชาการโดยเฉพาะบทความวิจัยที่ได้รับการพิมพ์เผยแพร่บทความเหล่านั้นมาจากทั้งผลงานวิจัยของอาจารย์และดุษฎีนิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาดุษฎีบัณฑิตโดยเฉพาะสาขาการบริหารการพัฒนองค์กร ดังนั้นเพื่อยืนยันทิศทางที่ชัดเจนของมหาวิทยาลัยเจ้าพระยาที่กำลังตั้งเป้าหมายและมุ่งหน้าไปสู่การเป็นมหาวิทยาลัยวิจัย ผมและกองบรรณารักษ์จึงเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่าวารสารวิชาการฉบับนี้ควรมีชื่อประจำฉบับว่า **“การวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์”** ดังจะเห็นได้จากบทความจำนวน 4 เรื่องซึ่ง

เป็นบทความประจำฉบับของวารสารวิชาการฉบับนี้ โดยบทความ 3 เรื่องแรกให้ความสำคัญกับการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย แนวทางการเขียนเค้าโครงการวิจัย และการเขียนบทความวิจัย และบทความอีก 1 เรื่องให้ความสำคัญกับการพัฒนาและข้อถกเถียงทางทฤษฎีในวิชาสังคมวิทยาซึ่งเป็นสาขาหนึ่งในสังคมศาสตร์แนวปฏิฐานนิยมที่ได้ก่อตัวขึ้นในยุคสมัยใหม่ ข้อถกเถียงในสังคมวิทยาน่าจะเป็นตัวอย่างที่นำไปสู่การตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบด้วยการทำวิจัย วารสารฉบับนี้แม้จะมีชื่อประจำฉบับว่าการวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ แต่ก็เปิดพื้นที่ให้บทความพิเศษอีก 1 เรื่อง ซึ่งมีประเด็นหลักเกี่ยวข้องกับ การเมืองเรื่องความรู้—ซึ่งหมายถึงการครอบงำและการต่อต้านอำนาจที่มาในรูปแบบของความรู้—ในช่วงการก่อตัวของยุคสมัยใหม่ สำหรับบทความเรื่องสุดท้ายซึ่งเป็นจารีตของการทำวารสารวิชาการก็คือบทวิจารณ์หนังสือ โดยผู้เขียนบทความได้ทั้งแนะนำและวิจารณ์หนังสือที่น่าสนใจเกี่ยวกับประเด็นทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม

ผมคงจะเลยไม่บอกกล่าวถึงความก้าวหน้าในการเขียนดัชนีนิพนธ์ของนักศึกษาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตโดยเฉพาะสาขาการบริหารการพัฒนาองค์การไม่ได้ เป็นเรื่องที่น่ายินดีว่าผมและกองบรรณาธิการได้พิจารณาดัชนีนิพนธ์ของธานี โชติติกาม เรื่อง “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและบรรยากาศองค์การที่ส่งผลต่อประสิทธิผลองค์กรของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอในเขตภาคเหนือ” ซึ่งมี ผศ. ดร.พงษ์เทพ จันทสุวรรณ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และมีความเห็นร่วมกันว่า ดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้มีคุณค่าทั้งในแง่ของการสร้างองค์ความรู้และการให้ข้อเสนอเชิงนโยบาย ผมและกองบรรณาธิการจะเผยแพร่ดัชนีนิพนธ์เรื่องนี้ในรูปแบบของบทความวิจัยในวารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา ฉบับต่อไป

แน่นอนว่าข่าวดีที่ผมได้กล่าวถึงในตอนแรกไม่สามารถลบฝังปัญหาหลายประการจนมืดได้ ในการจัดทำวารสารฉบับนี้ ผมและกองบรรณาธิการนอกจากจะทำงานภายใต้แรงบีบของเวลาแล้ว พวกเรายังต้องทำงานอย่างระมัดระวังภายใต้แรงบีบของโครงสร้างและกฎเกณฑ์ของการทำวารสารวิชาการของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่ด้วยความช่วยเหลือจากทั้งครูบาอาจารย์ กัลยาณมิตร แลพสหายต่างวัยในแวดวงวิชาการของผมในการทำหน้าที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิประเมินคุณภาพของบทความ ในการเป็นผู้ประพันธ์บทความ รวมตลอด

ถึงในการจัดทำรูปเล่มและการพิมพ์ วารสารฉบับนี้จึงสามารถปรากฏตัวได้ตาม
กำหนดเวลา ๒

เชษฐา พวงหัตถ์

ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนา
และอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์

17/11/2556 11:10:11 น.

ศิลปะในการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย¹

(The Art of Writing Proposals)²

ดร.ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร*

บทคัดย่อ

ผู้เขียนบทความชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยเป็นศิลปะอย่างหนึ่งและมีความแตกต่างจากการเขียนเอกสาร บทความ หรือหนังสือประเภทอื่นๆ หน้าที่ที่เห็นได้ชัดของข้อเสนอโครงการวิจัยก็คือการหว่านล้อมให้คณะกรรมการอนุมัติทุนวิจัยเห็นว่าข้อเสนอโครงการวิจัยมีความโดดเด่น เพราะประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ 3 ประการคือ ความแปลกใหม่ของโมทัศน์ หรือกรอบความคิดที่นำมาใช้ในงานวิจัย, ระเบียบวิธีการวิจัยหรือวิธีวิทยาที่เข้มข้นหนักแน่นและน่าเชื่อถือ และเนื้อหาสาระที่อัดแน่นและลุ่มลึก ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ผู้เขียนข้อเสนอโครงการวิจัยต้องเข้าใจจารีต ปทัสถาน และความต้องการ ซึ่งเป็นตัวกำหนดกระบวนการคัดสรรงานวิจัย เนื่องจากว่าข้อเสนอโครงการวิจัยที่ได้รับการอนุมัติทุนวิจัยจะต้องให้ความสำคัญกับทั้งความต้องการและปทัสถานที่ไม่ปรากฏให้เห็น รวมตลอดถึงหลักเกณฑ์ของการวิจัยที่ยึดถือกันอยู่

คำสำคัญ : ศิลปะในการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย; ความสำคัญของปัญหา; การตัดข้ามสาขาวิชาการ; การทบทวนงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง; ระเบียบวิธีวิจัย/วิธีวิทยา

Abstract

The author of this article points out that writing an academic research proposal is an art and is quite different from writing papers, articles, or books. The overt function of the proposal is to persuade the selection committee that the proposed project is exceptional and is deserved for the grant. This kind of proposal is usually composed of three significant elements, namely, (1) the conceptual innovation, (2) the methodological rigor, and (3) the rich and substantive content. Moreover, the proposal writer needs to understand the unspoken customs, norms, and needs that govern the selection process. In other word, a successful proposal must address these unspoken needs and norms, as well as the overt rules.

Keywords: the art of writing proposals; problematic; trans-disciplines; literature review; methodology/method

ความสำเร็จของงานวิจัยและงานวิชาการนั้นขึ้นกับคุณสมบัติสำคัญ 2 ประการต่อไปนี้ ได้แก่ (1) ต้องมีการทำวิจัยหรือทำการบ้านมาอย่างดี (well research) กล่าวคือ มีกระบวนการและวิธีการทำวิจัยที่ถูกต้องและเป็นไปตามหลักวิชาการของแขนงสาขาวิชาการนั้นๆ และ (2) ต้องสามารถนำเสนอหรือสื่อสารออกมาได้อย่างดีในรูปของงานเขียน (well written) ไม่ว่าจะในรูปของรายงานวิจัย บทความ หรือหนังสือวิชาการก็ตาม หากขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปงานชิ้นนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ เช่น แม้จะมีการทำวิจัยมาอย่างดี แต่หากไม่สามารถนำเสนอหรือเขียนให้คนอ่านเข้าใจและอยากอ่านแล้ว งานวิจัยชิ้นนั้นก็ไม่ได้ถือว่าประสบความสำเร็จ ในทางกลับกัน หากมีความสามารถในการเขียนหรือมีวรรณศิลป์ แต่ไม่ได้ทำวิจัยมาอย่างดีในเรื่องที่เขียน งานดังกล่าวก็จะมีลักษณะกลวง ไม่หนักแน่น มีแต่น้ำ ไม่มีเนื้อ โอกาสที่งานชิ้นนั้นจะประสบความสำเร็จ ก็มีน้อย ฉะนั้น งานวิจัยและงานเขียนทางวิชาการที่ต้องการประสบความสำเร็จ ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติสำคัญสองประการนี้ไว้ตลอดเวลา

ข้อเสนอโครงการวิจัยโดยทั่วไปจะต้องตอบคำถามพื้นฐานสามประการ

ต่อไปนี้ ได้แก่ (1) จะทำวิจัยเรื่องอะไร โจทย์หรือประเด็นปัญหาที่ต้องการทำวิจัยคืออะไร (problematic) (2) ทำไมต้องการทำวิจัยในเรื่องนั้น เป็นการให้เหตุผล (rationalization) หรือสร้างความชอบธรรมในเชิงวิชาการให้กับการทำวิจัยของเราในเรื่องนั้น เป็นการให้เหตุผล ไม่ใช่เหตุผล (reason) เนื่องจากแต่ละสาขาวิชาการจะมี “เหตุผล” หรือจารีตปฏิบัติในการทำวิจัยเฉพาะของสาขาตัวเอง และ (3) จะทำหรือจะปะทะกับประเด็นปัญหาที่เลือกทำวิจัยอย่างไร

ส่วนเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินข้อเสนอโครงการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ที่สำคัญโดยทั่วไปประกอบไปด้วย (1) ความแปลกใหม่ของโมทัศน์หรือกรอบความคิดที่นำมาใช้ในงานวิจัย (conceptual innovation) (2) ระเบียบวิธีการวิจัยหรือวิธีวิทยาที่เข้มข้น หนักแน่นและน่าเชื่อถือ (methodological rigor) และ (3) เนื้อหาสาระที่อัดแน่นและลุ่มลึก (rich, substantive content) การเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อขอรับทุนการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนวิจัยในระดับนานาชาติ จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งสามข้อนี้ไว้ตลอดเวลา

สำหรับคุณสมบัติสำคัญที่ข้อเสนอโครงการวิจัยส่วนใหญ่ต้องให้ความสำคัญประกอบไปด้วย

1. ความสำคัญของปัญหา (Problematic)

ส่วนนี้เป็นส่วนแรกสุดและอาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของข้อเสนอโครงการวิจัย เนื่องจากเป็นหน้าแรกของข้อเสนอโครงการวิจัย หากเขียนแล้วไม่สะดุดตา ไม่เตะตา ไม่ดึงดูดความสนใจของคณะกรรมการที่พิจารณาให้อ่าน ข้อเสนอนั้นก็หมดอนาคต ในส่วนของ “ความสำคัญของปัญหา” นี้จะต้องตอบคำถามสำคัญ 3 ประการต่อไปนี้ได้ใดในหนึ่งหรือสองย่อหน้าแรก นั่นคือ (1) เราจะรู้อะไรใหม่จากข้อเสนอโครงการวิจัยนี้ที่เราไม่รู้มาก่อน ส่วนนี้เป็นการตอบคำถามว่า “อะไร” (what) เช่น จะทำอะไร จะรู้อะไรใหม่ เป็นต้น (2) ทำไมสิ่งที่นำเสนอในข้อเสนอโครงการวิจัยจึงมีค่าหรือควรค่าแก่การรู้ ส่วนนี้เป็นการตอบคำถามว่า “ทำไม” (why) เป็นการให้เหตุผล (rationalization) และความจำเป็นในเชิงวิชาการที่ต้องทำวิจัยในเรื่องนั้น ส่วนเหตุผลและความจำเป็นก็แตกต่างกันไปตามจารีตของแต่ละสาขาวิชาการดังกล่าวมาแล้วข้างต้น และ (3) เราจะรู้ได้อย่างไรว่าผลสรุปของงานวิจัยนั้นน่าเชื่อถือ ส่วนนี้เป็นการตอบคำถามว่า “อย่างไร” (how) เป็นเรื่องของระเบียบวิธีวิจัยหรือวิธีวิทยา (method) เพื่อ

ยืนยันผลการวิจัยที่จะได้ว่ามีความน่าเชื่อถืออย่างไร

ข้อเสนอโครงการวิจัยที่ประสบความสำเร็จ ได้รับทุนสนับสนุน ต้องสามารถตอบคำถามทั้ง 3 ข้อข้างต้นได้อย่างชัดเจนในสองหรือสามย่อหน้าแรก หากทำไม่ได้ โอกาสที่ข้อเสนอโครงการวิจัยจะตกไปมีสูงมาก ดังนั้น ในส่วนนี้ จำเป็นต้องพูดให้ดูน่าตื่นเต้น เร้าใจ ชวนให้ติดตาม เช่น อาจนำเสนอในรูปแบบของ ประโยคคำถามที่ชัดเจน หรือในรูปแบบของข้อสมมติฐาน (hypothesis), ข้อถกเถียงหลัก (main argument), หรือประเด็นหลัก (thesis) แต่ไม่ว่าจะนำเสนอในรูปแบบใด ต้องเขียนให้คมชัด น่าสนใจ ตีตกการรรมการ ซึ่งแม้จะอ่านข้อเสนอโครงการวิจัยอีกมากมาย แต่ยังสามารถจดจำข้อถกเถียงหลักหรือข้อสมมติฐานที่เรานำเสนอได้

ในที่นี้ ผมจะขอแนะนำข้อถกเถียงหลักในงานชิ้นต่างๆ ของผมมาเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างที่ 1 นำมาจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของผมที่เสนอต่อ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งรัฐฮาวายอิ ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ที่ผมศึกษาเรื่องการพัฒนาชนบทของประเทศไทย ในวิทยานิพนธ์นี้ผมเสนอข้อถกเถียงหลักว่า นโยบายและโครงการพัฒนาชนบทแบบต่างๆ ของรัฐบาลไทย ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือคนยากคนจนในชนบทอย่างที่นิยมกล่าวอ้างกัน แต่เป็นเพียงกุศโลบายหรือยุทธวิธีของรัฐบาลที่จะขยายตัวแทรกแซงเข้าไปในสังคมชนบทเพื่อผนวกรวมระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ (subsistence economy) ให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (market economy) เพื่อการพัฒนาของระบบทุนนิยมในประเทศไทยและการเชื่อมต่อกับระบบทุนนิยมโลก ส่วนฐานคิดหรือกรอบความคิดที่นำไปสู่การเสนอข้อถกเถียงดังกล่าวคือทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์

ตัวอย่างที่ 2 มาจากข้อเสนอโครงการวิจัยระดับหลังปริญญาเอก (post-doctoral fellowship) ของผมที่เสนอต่อ Council on Southeast Asia Studies, Yale University ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 ภายใต้ชื่อโครงการวิจัยเรื่อง “Power and Knowledge in Thai Studies” ไทยศึกษาไม่ใช่เรื่องของความรู้หรือวิชาการล้วนๆ แต่อัดแน่นไปด้วยเรื่องของอำนาจที่แสดงออกมาในรูปแบบของวาทกรรมว่า ด้วยความรู้ของโลกตะวันตกที่มีต่อประเทศไทย คำถามที่งานวิจัยนี้สนใจไม่ใช่ what แต่เป็น how กล่าวคือ ไม่ได้สนใจว่าไทยศึกษาศึกษาอะไร แต่สนใจว่า

ประเทศไทยถูกศึกษาอย่างไร ส่วนฐานคิดหรือกรอบความคิดที่นำไปสู่การเสนอข้อถกเถียงดังกล่าวคือสกุลความคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) ของนักคิดชาวฝรั่งเศสชื่อมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มโนทัศน์เรื่องวาทกรรม (discourse) และภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (discursive practice) ของฟูโกต์

ตัวอย่างที่ 3 มาจากข้อเสนอโครงการวิจัยของผมที่เสนอต่อสถาบัน Asia Research Institute ที่ประเทศสิงคโปร์ ในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษ 2000 ภายใต้ชื่อโครงการวิจัยเรื่อง “The Aesthetics of Contemporary Thai Politics” **ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยตั้งแต่รัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2006 ไม่ใช่เรื่องของศีลธรรมหรือจริยธรรมของนักการเมืองอย่างที่นิยมกล่าวอ้างกัน แต่เป็นปัญหาทางด้านสุนทรียศาสตร์มากกว่า** ฐานคิดหรือกรอบความคิดที่นำไปสู่การเสนอข้อถกเถียงดังกล่าวคือความคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์กับการเมืองของนักทฤษฎีการเมืองร่วมสมัยชาวฝรั่งเศสชื่อฌาคส์ ร็องซีแยร์ (Jacques Rancière)

ตัวอย่างที่ 4 มาจากข้อเสนอวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกที่ผมเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและกำลังทำอยู่ในชื่อเรื่อง “จริยธรรม : การจัดระเบียบนักการเมืองไทย” **จริยธรรมนักการเมืองไม่ใช่เรื่องของศีลธรรม แต่คือเทคนิควิทยาการของอำนาจแบบใหม่ที่เรียกว่าชีวอำนาจ (biopower) เป็นอำนาจในการบริหารจัดการชีวิตที่ชนชั้นนำดั้งเดิมในสังคมไทยนำมาใช้เพื่อจัดระเบียบคนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย นั่นคือนักการเมือง (politicians) ที่คุกคาม และทำลายอำนาจของตน** ฐานคิดหรือกรอบความคิดที่นำไปสู่การเสนอข้อถกเถียงดังกล่าวของวิทยานิพนธ์นี้คือความคิดเรื่องการบริหารจัดการชีวิตประชาชน (governmentality) ของมิเชล ฟูโกต์

จากตัวอย่างข้างต้น ผิด/ถูก ไม่ใช่ประเด็นสำคัญเพราะจะต้องมีการ “พิสูจน์” ในการทำวิจัยต่อไป แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การตั้งและตั้งริ่ความสนใจของคนอ่านด้วยข้อเสนอโครงการวิจัยของเรา ฉะนั้น ในข้อถกเถียงหลักจึงไม่มีพื้นที่ให้กับการอ้างอึ้ง ไม่ชัดเจน แต่ต้องพินิจลงไปเลยเถิดว่าเราต้องการนำเสนออะไร นอกจากนี้ จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นถึงความสำคัญของกรอบความคิดหรือทฤษฎีที่ช่วยจัดระบบความคิดของเรา ช่วยให้เรามองปรากฏการณ์ต่างๆ ที่สนใจคมชัดยิ่งขึ้น ฉะนั้น สำหรับสังคมศาสตร์แล้ว ทฤษฎีจึงมีความสำคัญมาก

2. การตัดข้ามสาขาวิชาการ (Trans-disciplines)³

งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่โดดเด่นหรือประสบความสำเร็จในปัจจุบันมักมีลักษณะตัดข้ามสาขาวิชาการต่างๆ การตัดข้ามสาขาวิชาการเป็นคุณเรื่องกับสหวิทยาการ (multi or interdisciplines) ที่จัดวางสาขาวิชาการของตัวเองเป็นศูนย์กลาง จากนั้นนำสาขาวิชาการอื่นเข้ามาร่วมในลักษณะของการเป็นเครื่องประดับเพื่อขับให้งานของตัวเองดูดีขึ้น ส่วนการตัดข้ามสาขาวิชาการมีลักษณะที่ไปไกลกว่าสาขาวิชาการของตัวเอง คือเป็นแบบ “หลังสาขาวิชาการ” (post-discipline) กล่าวคือ ต้องรอบรู้ในสาขาวิชาการอื่นที่ตัวเองนำมาใช้ในลักษณะที่คนในสาขาวิชาการนั้นๆ ยอมรับ แต่การจะทำเช่นนี้ได้ เราต้องก้าวออกจากกรอบหรือโครงสร้างของสาขาวิชาการของตัวเองก่อน เช่น ถ้าจะใช้นิติศาสตร์ก็ต้องให้คนในวงวิชาการนิติศาสตร์ยอมรับในความรอบรู้ของเรา เป็นต้น

หากเป็นการขอทุนวิจัยในระดับนานาชาติซึ่งคณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยมาจากหลากหลายสาขาวิชาการ ลักษณะตัดข้ามสาขาวิชาการของโครงการวิจัยยังมีความสำคัญมากขึ้น ในข้อเสนอโครงการวิจัยแบบนี้ ต้องหลีกเลี่ยงศัพท์เทคนิควิชาการในสาขาของตัวเองให้มากที่สุด แต่หันไปเน้นความคิด หรือข้อถกเถียงหลักของงานวิจัยแทน เพื่อหว่านล้อมคณะกรรมการที่มาจากต่างสาขาวิชาการ และไม่ควรเน้นเทคนิค หากเห็นว่าบรรดาเทคนิควิธีการของสาขาตัวเองจำเป็น ก็สามารถจัดวางไว้ในเชิงอรรถหรือภาคผนวก หลีกเลี่ยงการไว้ในตัวบทเพราะจะทำให้คณะกรรมการเกิดความเบื่อหน่ายและไม่อยากอ่าน

3. การทบทวนงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง (Literature review)

การทบทวนวรรณกรรมเป็นส่วนที่สำคัญและจำเป็นมากเพราะเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึง “ฝีมือ” หรือความสามารถทางวิชาการของนักวิจัย เป็นส่วนที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสรุปภาพรวมให้คณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยเห็นถึงสถานภาพขององค์ความรู้ในเรื่องที่เราจะทำวิจัย พร้อมบรรณานุกรมที่สมบูรณ์ ครบถ้วนและทันสมัยเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการติดตามความก้าวหน้าและการเคลื่อนไหวของความรู้ในเรื่องนั้น ต้องเขียนให้สั้น กระชับ พร้อมสามารถถ่ายทอดโอนความหมายจากบรรดางานวิชาการที่เราศึกษาทบทวนโดยได้ใจความสำคัญทั้งหมด แต่ในรูปของภาษา คำพูดของเราเอง (paraphrase) ไม่ใช่คัดลอก หรือลอกเลียนภาษาจากเอกสารที่อ่าน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเขียน

ขึ้นใหม่จากสิ่งที่ได้อ่านมา (paraphrase) คือดัชนีหรือพื้นที่ที่บ่งบอกถึงความสามารถทางวิชาการของนักวิจัย

วัตถุประสงค์หลักของการทบทวนงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเพื่อจะบอกว่าโครงการวิจัยของเราจะบอกอะไรในบริบทขององค์ความรู้ชุดนั้น หรือคนอ่านจะได้เรียนรู้อะไรที่ใหม่จากงานวิจัยของเรา การทบทวนงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องของ “การถอยเวลาความรู้” ด้วยการมองย้อนกลับไปที่ผ่านมางานวิชาการในเรื่องนั้นได้มีการพูดคุยกันในเรื่องอะไรบ้าง และงานเหล่านี้อ้างอิงงานชิ้นใดเป็นการเฉพาะหรืออ้างอิงงานชิ้นใดซ้ำกันบ้าง จากนั้นตามอ่านงานวิชาการกลุ่มนั้นเพื่อเพิ่มความรู้ของเราในเรื่องนั้น การทบทวนวรรณกรรมไม่ใช่การเก็บจากบทคัดย่อของงานแต่ละชิ้นมาใส่ไว้ซึ่งไม่มีประโยชน์อะไรเลย พูดย่างๆ ก็คือว่าต้องบอกคณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยให้ได้ว่าคนในวงวิชาการในเรื่องนั้นทำมาแล้วเป็นอย่างไร แล้วงานของเราจะต่อยอดหรือลุ่มลึกลงในประเด็นใดที่มีการศึกษามาก่อนหน้า และนี่คือนวัตกรรมหรือความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของนักวิจัย หากไม่มีตรงนี้ งานวิจัยชิ้นนั้นก็จะเป็นเพียงสิ่งที่ใหม่สคูล์ (Thomas Kuhn) เรียกว่า “ศาสตร์ในสภาวะปกติ” (normal science)⁴ กล่าวคือ เป็นการทำให้แบบฝึกหัดทำยบหรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปวันๆ มากกว่าการเสนอความคิดใหม่ในแบบของ “ศาสตร์ในสภาวะปฏิวัติ” (revolutionary science)

นอกจากนี้ บรรณานุกรมยังบอกถึงความพร้อม การเตรียมตัว การทำบ้านของนักวิจัย แสดงถึงความรู้ ความรอบรู้และการตกลึกทางความคิดในการอ่านหนังสือ การทบทวนวรรณกรรมไม่ใช่การนำรายชื่อหนังสือหรือบทความต่างๆ มาใส่ไว้ซึ่งไม่มีประโยชน์อะไร แต่ต้องนำความคิดในงานเหล่านั้นมาอภิปรายถกเถียงในข้อเสนอโครงการวิจัยของเรา นอกจากนี้ การทบทวนงานวิชาการที่เกี่ยวข้องก็เพื่อหลีกเลี่ยงการทำวิจัยซ้ำซ้อนกับที่คนอื่นได้ทำมาแล้ว หากบรรณานุกรมล้ำสมัย ข้อเสนอโครงการวิจัยนั้นก็หมดราคาทันที บางครั้งการไม่พูดถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพียงขึ้นเดียวสามารถทำให้ข้อเสนอของเราตกไปได้ หากงานวิจัยชิ้นนั้นคนในวงการเห็นว่าเป็นงานที่คนจะทำการวิจัยในเรื่องนั้นต้องรู้

ในโลกวิชาการภาษาอังกฤษ มีเครื่องมือทางวิชาการช่วยมากในการเตรียมความพร้อมในระดับการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย แต่ในโลกวิชาการภาษาไทย

เครื่องมือเหล่านี้ยังไม่มี หรือมีน้อยมาก ผมไม่มั่นใจเพราะไม่เคยใช้ สำหรับ
โลกวิชาการภาษาอังกฤษ ซึ่งวารสารมักจะบอกให้รู้ เช่น *Annual Review of
Anthropology*, *Annual Review of Political Science*, *Review of Economic
Literature* และ *Contemporary Sociology* เป็นต้น นอกจากวารสารแล้ว ยังมี
เครื่องมือช่วยในระดับของการพัฒนาวิทยวิจัย เช่น *Dissertation Abstracts
International*, *Social Science Periodical Index*, *Social Science Citation Index*
เป็นต้น *Catalogue* รายชื่อหนังสือใหม่ของสำนักพิมพ์ต่างๆ ที่พิมพ์เผยแพร่ เป็น
เครื่องมืออย่างดีในการช่วยย่นระยะเวลาในการค้นหา เพราะนอกจากรายชื่อ
หนังสือใหม่แล้ว ใน *Catalogue* เหล่านี้ยังบอกถึงสารบัญของหนังสือแต่ละเล่ม
รวมถึงข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อหนังสือแต่ละเล่มด้วย การอ่าน
Catalogue หนังสือจะช่วยให้เราเห็นว่าคนในวงการกำลังทำวิจัยหรือสนใจใน
ประเด็นใดบ้าง เครื่องช่วยการวิจัยเหล่านี้จะช่วยให้เราเห็นภาพว่าสถานภาพของ
องค์ความรู้ในเรื่องที่เราสนใจอยู่ที่ไหน คนในวงการกำลังถกเถียงกันในเรื่องอะไร
และยังเป็นแหล่งบรรณานุกรมที่สำคัญแก่เราด้วย

4. คุณูปการของงานวิจัย (Contribution or pay off)

การให้คุณค่างานวิจัยขึ้นกับจารีตของแต่ละสาขาวิชาการและขึ้นกับ
รสนิยมส่วนตัวของนักวิชาการแต่ละคน เช่น นักประวัติศาสตร์มักมองว่าถ้าไม่มีการ
ทำวิจัยในประเด็นนี้ในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ หากมีข้อเสนอ
โครงการวิจัยในเรื่องนี้เข้ามาก็น่าที่จะให้การสนับสนุน ในขณะที่นักวิชาการสาขา
อื่นอาจเห็นว่าการที่คนในวงการไม่สนใจ ไม่ศึกษาในเรื่องนั้น อาจมีเหตุผลที่ดี
บางอย่างก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม การบอกว่าโครงการวิจัยที่เราจะทำยังไม่เคยมี
ใครทำมาก่อน น่าจะมีภาษีกว่า เช่น เหตุการณ์แบบเดียวกันเกิดขึ้นในประเทศ ก
และประเทศ ข แต่กรณีของประเทศ ข ยังไม่มีการทำวิจัยมาก่อนและเราต้องการ
ศึกษา โอกาสได้ทุนวิจัยจะมีมากกว่าการทำวิจัยประเทศ ก เป็นต้น นอกจากนี้
การอ้างเหตุการณ์ร่วมสมัยเพื่อโยงเข้ากับข้อเสนอโครงการวิจัยของเรา ทำให้ข้อ
เสนอของเราดูน่าสนใจและเข้าใจได้ง่ายขึ้น พร้อมบอกถึงความทันสมัยและ
ความเร่งด่วนของข้อเสนอโครงการวิจัยของเราด้วย เพราะอาจช่วยตอบปัญหา
ร่วมสมัยอื่นๆ ได้⁵ แต่ที่สำคัญ งานวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ต้องสามารถโยง
เข้ากับกรอบความคิดทฤษฎีที่ดำรงอยู่ไม่ว่าจะต่อยอดหรือล้มล้างก็ตาม

5. นำเสนอในลักษณะวิพากษ์ท้าทายและทันสมัย (Use a fresh approach)

เช่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย จะยุ่งยาก แต่ทำไมจึงนำไปสู่การทำรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 และความขัดแย้งรุนแรงทางการเมืองจนถึงปัจจุบัน รัฐประหารที่เข้าใจกันว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัยในสังคมไทย ทำไมไม่สามารถกลับมาได้อีก และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมไทย...

หรือ ข้อมูลขององค์การสหประชาชาติระบุว่าประชากรหกพันล้านคนจากประชากรทั้งโลกที่มีอยู่เจ็ดพันล้านคนสามารถเข้าถึงโทรศัพท์มือถือ แต่มีเพียงสี่พันห้าร้อยล้านคนที่เข้าถึงห้องส้วม ประชากรทั่วโลกอีกสองพันห้าร้อยล้านคนยังไม่มีส่วนที่ถูกละเลย...⁶ หรือ ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศที่มีคนสูงอายุมาก (an aged society) มากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรไทยมีอายุ 65 ปีขึ้นไป ปี 2553 อัตราของคนที่อยู่ในวัยทำงาน (อายุ 15-64 ปี) ต่อผู้สูงอายุอยู่ที่ 5 : 1 และคาดว่าจะในปี 2573 หรืออีก 20 ปีข้างหน้าอัตราจะอยู่ที่ 2.5 : 1...⁷

การเลือกทำหัวข้อวิจัยที่คนในวงการนิยมทำกันมาก แม้จะดูทันสมัย แต่การแข่งขันก็สูง โอกาสที่เราจะได้ทุนวิจัยจึงมีน้อยลง ฉะนั้น ควรคิดหัวข้อที่แปลกใหม่ น่าสนใจและไม่มีใครคิดมาก่อน อย่างไรก็ตาม การทำวิจัยในหัวข้อเก่า แต่นำวิธีวิทยาแบบใหม่มาปะทะ ก็สามารถทำให้ข้อเสนอโครงการวิจัยนั้นโดดเด่นได้

6. ระเบียบวิธีวิจัย/วิธีวิทยา (Methodology/method)

วิธีวิทยาทางสังคมศาสตร์จะแตกต่างกันมากในแต่ละสาขาวิชาการ หรือแม้แต่ในสาขาวิชาการเดียวกันก็แตกต่างกัน วิธีวิทยาในข้อเสนอโครงการวิจัยของเราเป็นพื้นที่ที่เราจะบอกกับคณะกรรมการให้ชัดเจนว่าเราจะทำอย่างไร ไม่ใช่ทำอะไร เช่น จะมองหาอะไร จะตีความสิ่งที่หามาได้อย่างไร และที่สำคัญทำไมเลือกใช้วิธีวิทยาแบบนี้ ไม่ใช่แบบนั้น แม้จะอยู่ในหัวข้อวิธีวิทยา แต่เราต้องพยายามนำเสนอข้อคิดเห็น ข้อถกเถียงมากกว่าพูดถึงเทคนิควิธีการล้วนๆ ลำพังเทคนิควิธีการอย่างเดียวไม่สามารถสร้างความชอบธรรมให้กับงานวิจัย แต่การตีความ การให้ความเห็น หรือการวิเคราะห์ต่างหากที่ทำให้งานวิจัยแต่ละชิ้นโดดเด่นแตกต่างกัน แม้จะทำในเรื่องเดียวกัน หรือใช้วิธีวิทยาแบบเดียวกัน⁸ เราจำเป็นต้องระมัดระวังเสมอว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “ข้อมูล” (data) ในตัวเอง อะไรจะเป็น “ข้อมูล”

ขึ้นกับกรอบความคิดหรือทฤษฎีที่เรานำไปจับ ฉะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ต้องให้เหตุผล สร้างความน่าเชื่อถือให้กับวิธีวิทยาที่เลือกนำมาใช้เสมอ

7. ระบุวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ชัดเจน (Specify your objectives)

ข้อเสนอโครงการวิจัยที่ดีต้องมีลักษณะคล้ายกับเพลงที่ผสมผสานสิ่งต่างๆ เข้ากันได้ดี (a sonata) และสามารถโยกกลับไปหาคำถามหลักหรือข้อถกเถียงหลักที่ต้องการจะตอบ พร้อมมีวิธีการบอกได้ว่าข้อมูลที่ได้ การตีความที่นำเสนอในงานวิจัยน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ ข้อเสนอโครงการวิจัยต้องระบุให้ชัดเจนว่า ผลลัพธ์สุดท้ายของงานวิจัยจะออกมาในรูปแบบใด เช่น บทความวิชาการในวารสาร หนังสือ บทความในหนังสือรวมบทความ หรือรายงานวิจัย เป็นต้น

8. ข้อคิดเห็นอื่นๆ (Some remarks)

ข้อเสนอโครงการวิจัยที่ดีต้องใช้เวลาในการเตรียมมาก ดั้งนั้นควรเตรียมตัวแต่เนิ่นๆ โดยเริ่มจากหัวข้อที่จะทำวิจัยก่อน จากนั้นค่อยๆ สะสม หาความรู้ในเรื่องนั้น อ่านงานที่เกี่ยวข้อง อ่านมาก คิดมาก ให้ตกผลึกทางความคิด แล้วจึงเขียนร่าง แก๊ไข ปรับปรุง จากนั้นหาคนช่วยอ่านเพื่อฟังความคิดเห็น แก๊ไข ปรับปรุงหลังจากได้รับความเห็น หาโอกาสนำเสนอในเวทีสัมมนาเพื่อทดสอบความคิดของเรา ก่อนส่งคณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย ในร่างสุดท้าย ควรขีดเกลารายละเอียด ปรับปรุงรูปแบบ ลีลาการเขียน/การนำเสนอ กลับไปดูสอง-สามย่อหน้าแรกในหัวข้อ “ความสำคัญของปัญหา” อีกครั้งว่าควรแก๊ไขปรับปรุงอะไรบ้างเพื่อให้เตตาคณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย

การทำวิจัยเป็นเรื่องของความรัก ไม่ใช่หน้าที่ ฉะนั้น ต้องมีความอยากที่จะทำ ไม่ใช่ถูกบังคับให้ทำ สำรองความพร้อมของตัวเองก่อน มิฉะนั้น ทุนวิจัยที่ได้รับจะกลายเป็นทุกขลาภ อันเป็นผลจากการทำงานไม่เสร็จทันระยะเวลาที่เจ้าของทุนกำหนดและต้องส่งเงินคืน หรือไม่ก็รีบร้อนทำ ทำให้งานวิจัยที่ออกมาขาดคุณภาพ

สุดท้าย ในฐานะนักวิจัยและนักวิชาการในมหาวิทยาลัย ฟังตระหนกเสมอว่าการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ไม่ได้สอนตามตำราอย่างเดียว แต่ยังสอนในสิ่งที่อาจารย์ศึกษา ค้นคว้าและวิจัยด้วยตัวเอง ฉะนั้น ความรู้ในมหาวิทยาลัยจึงไม่หยุดนิ่งอันเป็นผลมาจากการทำวิจัย

การวิจัยจึงเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนามหาวิทยาลัยและประเทศชาติ ยิ่งเรา อยู่ในยุคของการแข่งขันที่จะเป็น “มหาวิทยาลัยแห่งการวิจัย” (research university) เพื่อก้าวไปสู่การเป็น “มหาวิทยาลัยชั้นนำระดับโลก” (a world class university) เรายังมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการวิจัย เพื่อรักษาความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัย” (the idea of a university) ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของ Wilhelm von Humbolt ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเบอร์ลินไว้เสมอ⁹ นั้นคือ (1) เสรีภาพในการสอน (freedom of teaching) และ (2) ความเป็นอิสระในการทำวิจัย (autonomy of research) เพื่อสร้างและรักษาไว้ซึ่งสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นเลิศทางวิชาการ” (academic excellence) เพียงแต่ในปัจจุบันเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาทางด้านงบประมาณและการแข่งขันเพื่อให้มีชื่อติดอยู่ในอันดับต้นๆ ของการจัดลำดับมหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วโลกหันไปเน้น “ความเป็นเลิศเฉพาะด้าน” (selective excellence) แทน ทำให้วงการวิจัยไปไปทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากกว่าสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์¹⁰ ดังตัวอย่างของความคิดเรื่องมหาวิทยาลัยแห่งการวิจัยแบบอเมริกัน (the idea of American research university) ที่เน้นการวิจัยเชิงประจักษ์ และความเป็นวิชาชีพ (empirical research and professionalism) อย่างมาก [๒]

เชิงอรรถ

* ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

หมายเหตุ : บทความนี้เคยได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสาร*วิภาษา* ปีที่ 7 ฉบับที่ 4 ลำดับที่ 52 1 สิงหาคม - 15 กันยายน 2556 หน้า 6-12. เนื่องจากกองบรรณาธิการเห็นว่าบทความชิ้นนี้มีประโยชน์ต่ออาจารย์ที่สนใจการทำวิจัยและนักศึกษาระดับหลังปริญญาตรีที่กำลังทำวิทยานิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์ จึงได้ขออนุญาตจากผู้เขียนบทความและสำนักพิมพ์*วิภาษา* เพื่อนำมาเผยแพร่ในวงกว้าง กองบรรณาธิการขอแสดงความขอบคุณต่อผู้เขียนบทความและสำนักพิมพ์*วิภาษา*.

¹ ปรับปรุงจากคำบรรยายในหัวข้อการอบรมเรื่อง “เทคนิคการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อเสนอขอทุนวิจัย” จัดโดยสำนักงานบริหารการวิจัย มหาวิทยาลัย

- ธรรมศาสตร์ ณ ห้องประชุมปรีดี พนมยงค์ ชั้น 3 อาคารโดมบริหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต วันที่ 3 เมษายน 2556.
- ² สารสำคัญบางส่วนของคำบรรยายเก็บความมาจาก Adam Przeworski and Frank Salomon, “The Art of Writing Proposals” (Social Science Research Council, 1995 rev., 1988). Available at <http://www.ssrc.org/publications/view/7A9CB4F4-815F-DE11-BD80-001CC477EC70/> access dated 31 March 2013.
 - ³ ตัวอย่างของงานศึกษาที่ตัดข้ามสาขาวิชาการ ได้แก่ Michael J. Shapiro, *Studies in Trans-disciplinary Method: After the aesthetic turn* (London: Routledge, 2013).
 - ⁴ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: The University of Chicago Press, 1962): 35-42.
 - ⁵ David Streckfuss คีตกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพในสังคมไทยซึ่งเป็นหัวข้อวิจัยที่โลกวิชาการตะวันตกเห็นว่าเป็นประเด็นที่ล้าสมัยหรือหมดสมัยไปแล้ว แต่งานศึกษาดังกล่าวกลับกลายเป็นประเด็นร่วมสมัยอย่างมากของการเมืองไทยหลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2006 อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน David Streckfuss, *Truth on Trial in Thailand: Defamation, treason and lèse-majesté* (London and New York: Routledge, 2011).
 - ⁶ “UN targets toilets” *Bangkok Post* 23 March 2013, p. 7.
 - ⁷ โปรดดูเปรียบเทียบกับ “กรมอนามัยแนะเคล็ดลับ 5 อ. ดูแลผู้สูงอายุ “สุขภาพดี-อายุยืน”, *มติชนออนไลน์* 18 เมษายน 2556.
 - ⁸ งานที่พูดถึงการออกแบบงานวิจัย (research design) ทางด้านสังคมศาสตร์ที่น่าสนใจเล่มหนึ่ง ได้แก่งานของ Gary King, Robert O. Keohane, Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (Princeton: Princeton University Press, 1994).
 - ⁹ อ่านรายละเอียดใน Sue Golding, “The university must be defended: collateral damage, part 37”, *Angelaki* 17 (1), 2012: 131-134.
 - ¹⁰ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Peter Uwe Hohendahl, “The future of the

research university and the fate of the humanities”, *Cultural Critique* 61 (Fall 2005): 1-21; Roger L. Geiger, “The quest for ‘economic relevance’ by US research universities”, *Higher Education Policy* 19 (2006): 411-431 และ Morshidi Sirat, Abdul Razak Ahmad and Norzaini Azman, “University leadership in crisis: The need for effective leadership positioning in Malaysia”, *Higher Education Policy* 25 (2012): 511-529.

บรรณานุกรม

- Kuhn, T. S. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962: 35-42.
- Przeworski, A and Salomon, F. (1995/1988) “The Art of Writing Proposals” (Social Science Research Council, 1995 rev., 1988). Available at <http://www.ssrc.org/publications/view/7A9CB4F4-815F-DE11-BD80-001CC477EC70>/access dated 31 March 2013.
- Robert O. K. (1994) Keohane, Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press.
- Shapiro, M. J. (2013) *Studies in Trans-disciplinary Method: After the aesthetic turn*. London: Routledge.
- Streckfuss, D. (2011) *Truth on Trial in Thailand: Defamation, treason and I*. London and New York: Routledge.
- Sue Golding, S. (2012) “The university must be defended: collateral damage, part 37”, *Angelaki* 17 (1): 131-134.

แนวทางการเขียนเค้าโครงการวิจัย (Research Proposal)

ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ*

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเขียนเค้าโครงการวิจัย ตลอดจนการพัฒนาหัวข้อวิจัย รวมถึงตลอดถึงความแตกต่างระหว่างรูปแบบและเค้าโครงรายงานวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้นักวิจัยสามารถเห็นภาพรวมของกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนถึงการเขียนรายงานเผยแพร่

คำสำคัญ : เค้าโครงการวิจัย; ระเบียบวิธีวิจัย; สมมติฐาน; คำถามวิจัย; การสำรวจวรรณกรรม

Abstract

This article aims at clarifying how to develop a research topic and how to write a research proposal. It highlights some important issues i.e. differences between quantitative report and qualitative report. Lastly, it portrays research processes from proposal writing to writing a report.

Keywords: research proposal; research methodology; hypothesis; research question; literature review

บทนำ

การทำรายงานวิจัยเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการสำเร็จหลักสูตรชั้นปริญญา มหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตในทุกสถาบันการศึกษา แต่นักศึกษาจำนวนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเขียนเค้าโครงรายงานวิจัยที่พึงประสงค์ว่ามีลักษณะอย่างไร และจะดำเนินการวิจัยอย่างไรจึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และยังมีความสับสนในหมู่นักศึกษา เช่น การวิจัยทางสังคมศาสตร์จะต้องเป็นการวิจัยเชิงปริมาณเท่านั้น หรือมีทัศนคติว่าการทำวิจัยเชิงคุณภาพมีความยุ่งยากซับซ้อนใช้เวลาเนิ่นนาน จึงเกิดความเข้าใจไม่ตรงกันว่าควรจะดำเนินการศึกษาไปในทิศทางใด

เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนรายงานวิจัยเบื้องต้น บทความนี้มุ่งอธิบายวิธีคิดในการเลือกหัวข้อวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับขอบข่ายและสาขาวิชาของนักศึกษา การเขียนเค้าโครงการวิจัย ตลอดจนอธิบายโครงสร้างหลักๆ ของรายงานวิจัยเพื่อจะเป็นแนวทางสำหรับนักศึกษาจะได้ทบทวนและใช้เป็นแหล่งอ้างอิงต่อไป

คำถามเบื้องต้นก่อนการวิจัย

Van Evera (1997) ได้ชวนให้นักศึกษาตอบคำถามสำคัญ 5 ข้อ สำหรับเค้าโครงดุษฎีนิพนธ์ (Dissertation proposal) ก่อนจะเริ่มงานวิจัย ว่าเค้าโครงการวิจัยควรจะสามารถตอบคำถามดังต่อไปนี้

1. นักวิจัยตั้งคำถามอะไรที่ตนต้องการจะศึกษาและค้นหาคำตอบ หรือแสวงหาคำอธิบาย
2. เหตุใดนักวิจัยจึงสนใจที่จะตอบคำถามนั้น (เป็นคำถามที่มาจากการถกเถียงในทางวิชาการ หรือเป็นปัญหาที่นักวิจัยพบเห็นจากปรากฏการณ์ในโลกของความเป็นจริง) ทำไมคำถามนั้นมีคุณค่าใดที่จะนำมาศึกษา ค้นคว้า ซึ่งนักวิจัยต้องสร้างความกระจ่างแก่ผู้อ่านให้ได้ว่า โครงการวิจัยนั้นมีจุดเริ่มต้นและนัยสำคัญต่อองค์ความรู้ในสาขาวิชาอย่างไร
3. ให้ระบุสถานะของความรู้ (State of the art) ของเรื่องหรือหัวข้อดังกล่าว ซึ่งส่วนนี้จะขยายเป็นการสำรวจวรรณกรรม (literature review) ในบทที่ 2 นั้นเอง นักวิจัยต้องระบุว่ามีการศึกษาก่อนหน้านี้ที่ศึกษา ค้นคว้า วิจัยมาก่อน

นักวิจัยจะเริ่มโครงการวิจัยนี้หรือไม่ ถ้ามี ได้มีการกล่าวไว้เช่นไร

4. ในรายงานวิจัยมีสมมติฐาน (hypothesis) หรือคำถามวิจัย (research question) ไດที่นักวิจัยต้องการจะทดสอบ ตอบปัญหา หรือสำรวจ ในกรณีนี้ นักวิจัยจะต้องให้ข้อมูลหรืออธิบายพอสังเขปให้แก่ผู้อ่านได้ทราบด้วย

5. นักวิจัยจะมีวิธีการตอบคำถาม หรือหาคำตอบอย่างไร ซึ่งในที่นี้หมายถึงระเบียบวิธีวิจัย (Research methodology) นั้นเอง ไม่ว่าจะเป็นกรอบการศึกษาวิจัย แบบแผนและวิธีเลือกกรณีศึกษา ประชากรและกลุ่มตัวอย่างคือใคร หรือหากเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยจะเลือกสัมภาษณ์ หรือเก็บข้อมูลสนามอย่างไร เป็นต้น

จากคำถามเบื้องต้นทั้ง 5 ข้อ ได้ช่วยให้เราขบคิดตามว่ากระบวนการวิจัยนั้นต้องเริ่มจากการตั้งคำถามที่ถูกต้องเสียก่อน จากนั้นจึงแสวงหาวิธีการตอบคำถามนั้น และศึกษาเพื่อหาคำตอบ หรือข้อค้นพบ รายงานผลการศึกษา ตลอดจนชี้แจงปัญหาและอุปสรรคของการศึกษา การนำเสนอเค้าโครงการศึกษาวิจัย (Research proposal) จึงควรมีขอบเขตและสาระที่พอเพียงแก่การตอบคำถามทั้ง 5 ข้อเสียก่อน

การเขียนเค้าโครงการวิจัย (Research proposal)

ในการเลือกหัวข้อวิจัยนั้น นักวิจัยต้องพิจารณาว่ามีทางเลือกในการศึกษาวิจัยก็ทาง ะไรบ้าง มีแรงจูงใจ ความชอบส่วนตัวในเนื้อหาหรือปัญหาวิจัยนั้นหรือไม่ นักวิจัยมีความใกล้ชิดแหล่งข้อมูล หรือสามารถเข้าถึงข้อมูลได้มากน้อยเพียงใด

นักวิจัยยังต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์และความคาดหวังของหลักสูตร เช่น ในหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต ในสาขานโยบายสาธารณะ หรือบริหารรัฐกิจ รายงานวิจัยก็ต้องสัมพันธ์กับประเด็นเรื่องการบริหารราชการแผ่นดิน การกำหนดนโยบายสาธารณะ ผลกระทบของนโยบายสาธารณะ ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารการจัดการในระดับท้องถิ่น เป็นต้น

ในสาขาการเมืองการปกครอง นักวิจัยอาจเลือกหัวข้อเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การเมืองท้องถิ่น การเมืองระดับชาติ ความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่นและแนวทางการแก้ปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงของฐานเสียง กลุ่มการเมือง หรือพรรคการเมืองในพื้นที่ หรือ ปัญหาอื่นๆ ในทางสังคมการเมือง หรือหากเป็นสาขาสหวิทยาการเพื่อการ พัฒนาท้องถิ่นก็จะมีลักษณะเปิดกว้างมากขึ้น นักวิจัยอาจเลือกหัวข้อที่สัมพันธ์ กับปัญหาท้องถิ่น เช่น การคลังสาธารณะ ปัญหาการจัดเก็บภาษีอากรท้องถิ่น การปกครองส่วนท้องถิ่นรับผิดชอบ ประสิทธิภาพในการจัดเก็บ ปัญหาและ อุปสรรคในการจัดเก็บประวัติศาสตร์เศรษฐกิจท้องถิ่น ความเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองในท้องถิ่นในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เป็นต้น

ในแง่ภูมิปัญญาชาวบ้าน นักวิจัยอาจเลือกปัญหาเรื่องการสืบสานภูมิ ปัญญาพื้นบ้าน เช่น การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage), สิทธิทรัพย์สิน ทางวัฒนธรรม (cultural property), ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom), ประชาญ์ ชาวบ้าน (local Intellectual) เป็นต้น

นอกจากนี้หัวข้อเรื่องการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน การศึกษาประวัติความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงพืชเศรษฐกิจ สภาพปัญหา และแนวทางการพัฒนา หรือปัญหาการค้าชายแดน ยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น ก็จะสามารถเข้ากับแนวการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) หรือ หากมีเวลาอันจำกัด การสังเคราะห์บทเรียนจากการพัฒนา การถอดบทเรียนจาก การพัฒนาท้องถิ่น ต่างก็เป็นหัวข้อที่สามารถทำได้ทั้งสิ้น แต่หัวข้อวิจัยต้อง สัมพันธ์กับสาขาความรู้ที่ศึกษา ซึ่งนักวิจัยจะต้องระบุให้ได้ถึงความเชื่อมโยงและ ความสัมพันธ์ของรายงานวิจัยกับสาขาวิชาของตน นักวิจัยอาจศึกษาตัวอย่าง รายงานวิจัยในหลักสูตรที่ได้ทำไว้ก่อนหน้าแล้วทำการศึกษาต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้

อย่างไรก็ดีนักวิจัยต้องคำนึงถึงเวลาที่มีอยู่สำหรับการวิจัยว่ามีระยะเวลา นานเท่าไร เพื่อจะได้ประเมินขอบเขตที่เหมาะสมกับต้นทุนและงบประมาณที่ใช้ ในการวิจัย หากนักวิจัยคำนึงถึงทรัพยากรที่นักวิจัยมี เช่น ข้อมูลในหน่วยงาน ที่มีอยู่แล้วก็สามารถนำมาใช้โดยต้องอ้างอิงที่มาของข้อมูลเพื่อใช้ในการศึกษาได้ การเข้าถึงปัญหาและข้อมูลวิจัยจึงสามารถลดระยะเวลาและงบประมาณในการ ศึกษาได้ในระดับหนึ่ง

เคล็ดลับ หากยังหาแรงบันดาลใจในการหาหัวข้อวิจัยไม่ได้ นักศึกษาอาจหาแรงบันดาลใจด้วยวิธีการต่อไปนี้

- ถามที่ปรึกษา ผู้จัดการ ผู้บังคับบัญชา เพื่อน เพื่อนร่วมรุ่น ลูกค้า พ่อ แม่ ญาติ
- ดูรายงานวิจัยในสาขาเดียวกัน
- พัฒนาหัวข้อวิจัยจากรายงานในชั้นเรียนก่อนหน้า หรือจากงานประจำของนักวิจัย
- การเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งที่นักวิจัยสนใจ
- คิดให้มากขึ้นอีก
- เริ่มจากข้อความเชิงทฤษฎี หรือประโยคที่สะกิดใจ
- ตามหาความฝันด้วยการคิดถึงงานในตำแหน่งที่อยากจะทำในอนาคตและหยิบเอาเรื่องเกี่ยวกับงานนั้นมาเป็นกรณีศึกษา
- นักวิจัยเตรียมพร้อมเสมอหากจะต้องปรับทิศทางการวิจัยหรือเปลี่ยนหัวข้อการวิจัย

การเขียนเค้าโครงการวิจัย (Research proposal)

เค้าโครงการวิจัยจะต้องมีโครงสร้างดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญหรือความเป็นมาของปัญหา
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย
3. ขอบเขตของการวิจัย (ระยะเวลา พื้นที่ทางกายภาพ กลุ่มประชากร กลุ่มตัวอย่าง ขอบเขตในแง่เอกสารและวรรณกรรม หรือประเด็นทางสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่นักวิจัยเลือกนำมาศึกษา)
4. ระเบียบวิธีวิจัย
5. สมมติฐาน
6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

เมื่อเขียนรายงานวิจัยฉบับจริง นักวิจัยก็สามารถนำเค้าโครงการวิจัยไปปรับแก้ไขและขยายผลเป็นรายงานฉบับจริง โดยใช้เค้าโครงการวิจัยเป็นบทที่ 1 ของงานวิจัย และนำส่วนของการสำรวจวรรณกรรมไปใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่อขยายเป็นบทที่ 2 ต่อไป

เคล็ดลับ การวางโครงสร้างการวิจัย

- เขียนแผนภาพ ร่างภาพรวมของการวิจัยให้ได้
- เริ่มจากจุดไหนก็ได้
- จำกัดความสนใจลงให้เหลือเพียงคำถามสำคัญ ที่ยังไม่มีคนตอบ
- ระบุปัญหาวิจัย เทคนิคการวิจัย กรอบการศึกษา
- ควรระบุแนวคิดหลัก (key concept), ประเด็น (issues) และบริบท (context) ให้ได้
- ร่างเค้าโครง (outline) หรือข้อเสนอโครงการ (research proposal)
- อธิบายหัวข้อของการวิจัยด้วยภาษาพูด ทำให้ง่าย (simplified) หรือสร้างความเป็นนามธรรม (abstraction)
- การวางโครงเรื่องอย่างไม่เป็นทางการ (informal piloting)

ภาพรวมของกระบวนการวิจัย

1. การเลือกหัวข้อ เป็นการเลือกหัวข้อการวิจัยจากอาณาบริเวณทางวิชาการที่ผู้วิจัยสนใจ หรือได้รับมอบหมายให้ทำ ในขั้นนี้จะเป็นการเลือกหัวข้อวิจัยอย่างกว้างๆ ซึ่งจะนำไปสู่ขั้นตอนที่สอง

2. การจำกัดขอบเขตของคำถามวิจัย เมื่อได้หัวข้อแล้วนักวิจัยจะทำการสรุปหรือกำหนดประเด็นคำถามให้แคบลง เพื่อจะนำไปสู่การแสวงหาคำตอบโดยการวิจัย

3. เพื่อที่จะลดความเป็นนามธรรมของหัวข้อวิจัย ลงไปสู่การระบุคำถามวิจัยที่ชัดเจนนั้น นักวิจัยจะต้องทำการทบทวนวรรณกรรมหรือศึกษากาการวิจัยในเรื่องเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันซึ่งเคยมีผู้ศึกษาไว้แล้ว ซึ่งมักเรียกกันว่าการสำรวจวรรณกรรม (literature review) ในขั้นนี้นักวิจัยอาจสามารถสร้างสมมติฐาน (hypothesis) จากวรรณกรรมที่ได้สำรวจมาแล้วก็ได้

4. การออกแบบการวิจัย หลังจากนักวิจัยสามารถ กำหนดขอบเขตของการวิจัยที่ตนสนใจแล้วก็จะนำไปสู่การออกแบบการวิจัย ซึ่งในขั้นตอนนี้ นักวิจัยต้องตัดสินใจในหลายๆ ประเด็น ได้แก่ ขอบเขตการวิจัย วิธีการวิจัย จำนวนกรณีศึกษา จำนวนประชากรที่เลือกกลุ่มตัวอย่าง เป็นต้น

5. การรวบรวมข้อมูล (collect data) ซึ่งจะขึ้นอยู่กับวิธีการวิจัย การ

กำหนดขอบเขตการวิจัย และจำนวนกลุ่มตัวอย่าง (กรณีเป็นการวิจัยที่เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม) ในกรณีการวิจัยเชิงคุณภาพอาจหมายถึงการรวบรวมหลักฐานเพื่อจะใช้สนับสนุนคำตอบการวิจัย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากได้ข้อมูลแล้ว นักวิจัยจะต้องทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทำประมวลผลออกมา โดยมีการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร หรือการมีแบบแผนบางอย่างออกมาจากการวิเคราะห์ข้อมูลหรือไม่

7. การตีความข้อมูล จากการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ นักวิจัยจะสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ หรือความหมายของค่าสถิติที่ได้มา ว่า มีนัยสำคัญอย่างไร ในกรณีที่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น นักวิจัยอาจอ้างอิงกับทฤษฎีที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนหน้า แล้วสังเคราะห์ความเหมือนหรือความแตกต่างในแต่ละบริบท โดยในที่สุดจะนำไปสู่การอภิปรายสนับสนุนข้อถกเถียงในทางวิชาการในประเด็นดังกล่าว

8. การเขียนรายงานวิจัย การเขียนรายงานวิจัยนั้นมีเป้าหมายเพื่อรวบรวมและอธิบายความสำคัญของหัวข้อวิจัยและผลที่ได้ คือข้อค้นพบการวิจัย แม้ว่า จะมีการกำหนดขั้นตอนการวิจัยดังกล่าว ในทางปฏิบัตินักวิจัยมักจะข้ามขั้นตอนที่หนึ่งไปและเริ่มหาปัญหาการวิจัยเป็นขั้นตอนแรก

ในบางครั้งนักวิจัยอาจต้องกลับมาในขั้นตอนการหาคำถามวิจัยใหม่อีกครั้ง เพราะเมื่อมีการวิจัยไปในระยะหนึ่ง นักวิจัยอาจพบว่าขาดข้อมูลอ้างอิง หรือพบประเด็นที่นักวิจัยทำคนอื่นได้ศึกษาเอาไว้เพื่อทำให้รายงานวิจัยมีความหนักแน่น น่าเชื่อถือมากขึ้น

9. ขณะเดียวกัน นักวิจัยพึงตระหนักว่าในขั้นตอนที่ได้กล่าวมานั้น เป็นเพียงการสร้างกรอบการทำงานเพื่อให้ นักวิจัยสามารถกำหนดกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำวิจัยเชิงคุณภาพนั้นจะต้องมีการทบทวนข้อมูลและสัมภาษณ์หรือได้ข้อมูลจากการทำวิจัยในระหว่างการทำงานอยู่เสมอ กรอบดังกล่าวจึงเป็นเพียงเค้าโครงของวิธีการทำงานซึ่งไม่จำเป็นต้องยึดตามแบบจนเคร่งครัดเกินไป เพราะงานวิจัยทางสังคมศาสตร์เป็นงานที่มีพลวัตในตัวมันเอง

การเขียนรายงานวิจัย

การเขียนรายงานวิจัยมีเป้าหมายเพื่อรวบรวม และอธิบายความสำคัญ ของหัวข้อวิจัยและผลที่ได้คือข้อค้นพบการวิจัย แม้ว่าจะมีการกำหนดขั้นตอน การวิจัยดังกล่าว ในทางปฏิบัตินักวิจัยมักจะข้ามขั้นตอนที่หนึ่งไปและเริ่มหา ปัญหาการวิจัยเป็นขั้นตอนแรก

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ทฤษฎี วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 กรณีศึกษา

บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ทั้งนี้ นักวิจัยจะต้องคำนึงถึงรูปแบบการอ้างอิงที่แต่ละสถาบันได้กำหนด ไว้เป็นแนวทางและเป็นข้อกำหนดร่วมกันเพื่อความเป็นระเบียบ จึงควรศึกษา คู่มือการจัดทำดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์และการศึกษาอิสระเพิ่มเติม ในส่วนของการอ้างอิงเพื่อให้รายงานวิจัยมีความถูกต้องสมบูรณ์

เปรียบเทียบโครงสร้างรายงานวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญ กับสิ่งที่มีโอกาสประเมินได้เป็นตัวเลข หรือไม่สามารถลดทอนรายละเอียดให้ เป็นตัวเลขได้ ดังนั้น โครงสร้างการเขียนรายงานเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจึงมี ความแตกต่างกัน ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

	รายงานวิจัยเชิงปริมาณ	รายงานวิจัยเชิงคุณภาพ
บทที่ 1	<p>บทนำ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา - วัตถุประสงค์ - ขอบเขต - สมมติฐาน (assumption, ถ้ามี) - นิยามศัพท์ - ระเบียบวิธีการศึกษา (ประเภทการวิจัย, แหล่งข้อมูล, วิธีการรวบรวมข้อมูล, การวิเคราะห์ข้อมูล) - ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 	<p>บทนำ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา - วัตถุประสงค์ - ขอบเขต - ปัญหาวิจัยหรือคำถามวิจัย (research question) ที่ต้องการศึกษาในการวิจัย - นิยามศัพท์ (ถ้ามี) - ระเบียบวิธีการศึกษา, ทฤษฎีหรือแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา - ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
บทที่ 2	<p>แนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (review of related literature) เพื่อสร้างแนวทางการศึกษาของตนเอง เช่น ปัจจัยใดที่มีผลต่อพฤติกรรมคนในองค์กร ความภาคภูมิใจที่ขึ้นกับอะไรในทางทฤษฎีที่หลากหลาย แล้วนักวิจัยจะต้องกำหนดกรอบวิธีการศึกษา (methodology) ของตนว่ามีความเหมือน หรือแตกต่างจากการศึกษาก่อนหน้านี้อย่างไร ในบางกรณีอาจมีแผนภาพเพื่อสร้างความเข้าใจ</p> <ul style="list-style-type: none"> - นักวิจัยต้องไม่นำเอานิยามหรือทฤษฎีมาเรียงต่อกันหรือ 	<p>แนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การสร้างกรอบวิเคราะห์และกำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษาเชิงลึก</p> <ul style="list-style-type: none"> - นักวิจัยต้องไม่นำเอานิยามหรือทฤษฎีมาเรียงต่อกัน หรือเอาบทคัดย่อมาเรียงลำดับกัน แต่นักวิจัยจะต้องสังเคราะห์ภาพรวม หรือสร้างระดับของความเป็นนามธรรม (level of abstraction) ของงานวิจัยในกลุ่มปัญหาที่สนใจจากงานวรรณกรรม อันนำไปสู่การสร้างกรอบความคิด (conceptual framework) ในการศึกษา

	รายงานวิจัยเชิงปริมาณ	รายงานวิจัยเชิงคุณภาพ
	<p>เอาบทคัดย่อมาเรียงลำดับกัน แต่นักวิจัยจะต้องสังเคราะห์ภาพรวม หรือสร้างระดับของความเป็นนามธรรม (level of abstraction) ของงานวิจัยในกลุ่มปัญหาที่สนใจจากงานวรรณกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - นักวิจัยต้องระมัดระวังการคัดลอกโดยไม่อ้างอิง (plagiarism) ในการหยิบยกถ้อยความจากรายงานทางราชการหนังสือบทความ หรือเอกสารวิจัยใด ๆ เกินสามบรรทัดต้องยกมาไว้ในเครื่องหมายอัฒประกาศ (“...”) แล้วอ้างอิงแหล่งที่มา - กรณีการสรุปความจากรายงานใดๆ นักวิจัยต้องเรียบเรียงถ้อยคำเสียใหม่ ให้เป็นถ้อยความภาษาของตน - การคัดลอกผลงาน (plagiarism) ซึ่งมีผลในทางลบต่อจริยธรรมและจรรยาบรรณนักวิจัย และอาจถูกถอดถอนปริญญาบัตรได้ (กรณีเป็นรายงานประจำภาคอาจถูกลงโทษทางวินัยตั้งแต่ทัณฑ์บนจนถึงให้ออกได้) 	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิจัยต้องระมัดระวังการคัดลอกโดยไม่อ้างอิง (plagiarism) ในการหยิบยกถ้อยความจากรายงานทางราชการ หนังสือบทความ หรือเอกสารวิจัยใด ๆ เกินสามบรรทัดต้องยกมาไว้ในเครื่องหมายอัฒประกาศ (“...”) แล้วอ้างอิงแหล่งที่มา - กรณีเป็นการศึกษาบทบาทอำนาจหน้าที่ ในส่วนนี้อาจนำข้อกำหนดบางส่วนมาอภิปราย (ไม่ควรยกมาทั้งมาตรา โดยไม่มีการอธิบายขยายความจากภาษากฎหมาย หรือหยิบยกมาจากเอกสารสรุปของทางราชการ แต่นักวิจัยต้องเรียบเรียงใหม่เป็นถ้อยคำภาษาของตัวเอง เพื่อมิให้เกิดปัญหาการคัดลอกผลงาน (plagiarism) ซึ่งมีผลในทางลบต่อจริยธรรมและจรรยาบรรณนักวิจัย และอาจถูกถอดถอนปริญญาบัตรได้ (กรณีเป็นรายงานประจำภาคอาจถูกลงโทษทางวินัยตั้งแต่ทัณฑ์บนจนถึงให้ออกได้)
บทที่ 3	<p>ระเบียบวิธีวิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> - กล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ 	<p>ในบทนี้จะเน้นการกล่าวถึงกรณีศึกษาที่นักวิจัยเลือกศึกษา</p>

	รายงานวิจัยเชิงปริมาณ	รายงานวิจัยเชิงคุณภาพ
	<ul style="list-style-type: none"> - ประชากร - ขนาดของตัวอย่าง - ตัวแปรที่ศึกษา - การสุ่มตัวอย่าง - จำนวนแบบสอบถาม - เครื่องมือที่ใช้ศึกษา โดยปกติคือแบบสอบถาม (questionnaire) - โครงสร้างของแบบสอบถาม - วิธีการเก็บแบบสอบถาม - การสัมภาษณ์ (ถ้ามี) - อธิบายวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ความหมายของค่าสถิติที่ใช้ศึกษา สูตรทางสถิติที่ใช้คำนวณ 	<ul style="list-style-type: none"> - กล่าวถึงสภาพทั่วไป ประเด็นปัญหา พัฒนาการของปัญหา สภาวะการณ์ปัจจุบันของปัญหาวิจัย - แยกหัวข้อออกเป็นประเด็นย่อยๆ หรือจัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก - *ในทางปฏิบัติ การวิจัยเชิงคุณภาพอาจมีรายละเอียดมากจนไม่สามารถเขียนไว้ในบทบทเดียวได้ นักวิจัยอาจแยกประเด็นที่มีสาระสำคัญมากออกเป็นบทหนึ่งๆ ได้ ดังนั้นการวิจัยเชิงคุณภาพอาจมีความยาวของรายงานมากกว่า 5 บท
บทที่ 4	วิเคราะห์ผลการสำรวจแจกแจงตามตารางค่าสถิติและอภิปรายผล การอภิปรายผลคือการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเชิงปริมาณ และข้อค้นพบ (findings and results) โดยเปรียบเทียบกับสมมติฐาน (assumption) หรือปัญหาวิจัยที่นักวิจัยตั้งไว้แต่เริ่ม	- การวิเคราะห์อาจอ้างอิงกรอบทฤษฎีที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 ที่สร้างกรอบความคิดเอาไว้ว่า ข้อมูลจากการศึกษาในพื้นที่หรือกรณีนี้ศึกษามีความสัมพันธ์ในทิศทางใดกับข้อมูลที่ปรากฏในการศึกษาพบในบทที่ 3
บทที่ 5	สรุปและอภิปรายผล เป็นส่วนที่นักวิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยว่าเป็นไปในทิศทางใด	บทสรุป - นักวิจัยจะต้องกลับไปดูคำถามวิจัยในบทที่ 1 ว่างาน

	รายงานวิจัยเชิงปริมาณ	รายงานวิจัยเชิงคุณภาพ
	สอดคล้องหรือขัดแย้งกับสมมติฐาน หรือทฤษฎีอย่างไร เหตุใดจึงไม่สอดคล้องหรือเป็นไปตามทฤษฎี มีข้อถกเถียง (discussion) ในทางทฤษฎีที่สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้หรือไม่	วิจัยที่ได้กระทำไปจนถึงบทที่ 4 ได้ตอบคำถามวิจัยที่เคยตั้งไว้หรือไม่ - นักวิจัยมีข้อคิดเห็นใดที่สังเคราะห์จากการพิจารณาข้อมูลเทียบกับทฤษฎีหรือแนวคิดในการวิจัย ข้อมูลที่ได้บ่งชี้อะไร มีแบบแผน ลักษณะเฉพาะใดหรือไม่ เป็นต้น
ภาคผนวก	แบบสอบถาม	(ถ้ามี) เอกสารสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรวิจัย เช่น รายงานสรุปของ หมู่บ้าน ตำบล สำเนาเอกสารส่วนบุคคล จดหมาย บันทึก เอกสารทางราชการ ประกาศ ใบปลิว รูปถ่าย แผนที่ ที่จำเป็นต้องนำมาแสดงเพื่ออ้างอิงกับคำอธิบายต่างๆ ในรายงานวิจัย
บรรณานุกรม		

จริยธรรมและจรรยาบรรณในการวิจัย

ปัจจุบันประเด็นเรื่องจรรยาบรรณและจริยธรรมคือเรื่องที่นักวิจัยพึงตระหนักและปฏิบัติตามด้วยความรอบคอบ ทั้งในระหว่างการดำเนินการวิจัย การวิเคราะห์ การนำเสนอผลงานวิจัย และการเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะ ซึ่งจะต้องคำนึงถึงในกระบวนการทั้งหมด หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของการวิจัยต้องไม่มีการตั้งคำถาม การทดลอง การสืบค้นทางวิชาการในลักษณะใดๆ ที่หมิ่นเหม่ต่อ

การละเมิดความถูกต้องดีงามของสังคม หรือก่อให้เกิดความเข้าใจที่ผิดเพี้ยนไปจากแนวทางการวิเคราะห์ที่ในชุมชนวิชาการ

ผลของการการละเมิดจริยธรรมอาจก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือในหมู่นักวิชาการ ซึ่งนักวิจัยผู้นั้นต้องต้องเผชิญหน้ากับความอับอายต่อสาธารณชนและต้องมีสำนึกรับผิดชอบต่อกระบวนการทำวิจัย ตลอดจนผลพวงของงานวิจัยของคน

จริยธรรมในการทำวิจัยพึงคำนึงถึงประเด็นดังต่อไปนี้

Scientific misconduct นักวิจัยใช้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง เช่น เก็บข้อมูลไม่รอบด้าน แล้วดัดแปลง หรือจงใจใช้ข้อมูลหรือวิธีการวิจัยที่นำไปสู่การสรุปผลที่ไม่เที่ยงตรง หรือเอนเอียง ไม่สอดคล้องกับข้อมูล

Research Fraud นักวิจัยใช้ข้อมูลเทียม หรือปลอมข้อมูลเพื่อบิดเบือนผลการวิจัย

Plagiarism นักวิจัยขโมยความคิด หรือลอกเลียนงานของนักวิจัยรายอื่นๆโดยไม่อ้างอิงที่มาของข้อความ หรือความคิดนั้นๆ เช่น การขโมยความคิดจากเพื่อนนักวิจัยหรือผลงานของนักศึกษามาเป็นผลงานของตน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้น มุ่งเน้นการทำการศึกษาริวิจัยด้วยตัวเองให้ได้ผลงานของนักวิจัยโดยแท้ (Originality) ไม่ใช่โดยการจ้างทำวิจัย แล้วแอบอ้างว่าได้กระทำการวิจัยด้วยตนเอง การที่นักวิจัยได้คิดค้นดำเนินการวิจัยและเขียนรายงานวิจัยนั้นจะช่วยสร้างเกียรติภูมิ (Dignity) ในตัวเองเพื่อคงศักดิ์และสิทธิ์แห่งปริญญาบัตรนั้น ตลอดจนสาขาวิชา คณะและสถาบันการศึกษาของตนอย่างภาคภูมิใจ

สรุป

การค้นคว้าวิจัยเพื่อเขียนรายงานวิจัยหรือการศึกษาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวคือ เป็นศาสตร์ (science) ในแง่ของการมีระบบคิด ระเบียบวิธีวิจัย ที่แน่นอนในระดับหนึ่ง และมากพอที่จะให้นักวิจัย หรือนักวิชาการในสาขาความรู้เดียวกันสามารถติดตามร่องรอยของการค้นคว้า การศึกษา การสืบค้น และระบุที่มาของความรู้ที่ได้จากการวิจัย ในระดับที่ชุมชนทางวิชาการสามารถยอมรับได้

การเขียนรายงานวิจัยเป็นศิลปะ (art) โดยเฉพาะในแง่มุมมองของสังคมศาสตร์

และมนุษยศาสตร์ที่ไม่มีขอบเขตในการทดลองอย่างห้องวิทยาศาสตร์ ปัจจัยของความเป็นมนุษย์และสังคมมนุษย์นั้นมีความซับซ้อนมากและละเอียดอ่อนมาก การกล่าวถึงการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์จึงไม่มีสูตรตายตัว แต่ต้องมีความยืดหยุ่นหรือยอมรับแม้กระทั่งข้อผิดพลาดในการทำวิจัย

การวิจัยทางสังคมศาสตร์จึงต้องอาศัยความละเอียดอ่อนของนักวิจัยเป็นพื้นฐาน และมีระเบียบแบบแผนที่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ เพื่อนำไปสู่การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ในสาขาวิชา และสังคมโดยรวมต่อไป ๒

เชิงอรรถ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2547) *คู่มือการจัดทำวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์และการศึกษาอิสระ*. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Hacker, Diana. (1999) *A Writer's Reference*, 4th edition. New York: Bedford/St. Martin.

Neuman, W. Lawrence. (2001) *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Allyn and Bacon.

Stephen Van Evera. (1997) *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca and London: Cornell University Press.

การเขียนบทความวิจัยทางสังคมศาสตร์: ข้อเสนอแนะบางประการ (Remarks on Social Science Research Articles)

ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะแสดงว่า บทความวิจัยที่มีคุณภาพมาจากผลงานวิจัยที่มีคุณภาพ บทความนี้ได้วิเคราะห์ถึงกระบวนการค้นหาคำถามวิจัย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างผลงานวิจัยที่มีคุณภาพ นอกจากนี้บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์กับทางวิทยาศาสตร์จะต้องมีเกณฑ์การประเมินคุณภาพที่แตกต่างกัน เนื่องจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับสังคมศาสตร์มีความแตกต่างกันในทางปรัชญาของศาสตร์ และระเบียบวิธีวิจัย บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ดีจึงไม่จำเป็นต้องนำเสนออย่างเป็นกลไกที่เน้นผลการพิสูจน์สมมติฐานเป็นสำคัญ นอกจากนี้บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ยังสามารถนำเสนอได้หลากหลายรูปแบบ และไม่จำเป็นที่บทความวิจัยจะต้องมีคุณค่าสูงกว่าบทความวิชาการประเภทอื่นๆ

คำสำคัญ : สังคมศาสตร์; บทความวิจัยที่มีคุณภาพ; กระบวนการค้นหาคำถามวิจัย; ผลการพิสูจน์สมมติฐาน

Abstract

The author, in this article, aims to ascertain his remarks that a quality research article should be originated from the quality research

result. In the author's opinion, analyzing the research question identification process is considered as the critical basis for bringing out a quality article. More importantly, criteria for the quality assessment of any social science research article are not the same as those of natural science by considering from the differences in their methodology and in their philosophy of science. The author affirms that any good social science research article needs not to be presented mechanically by reiterating the hypotheses testing result. In addition, social science research articles can be introduced in various forms and it is not demanding that any social science research article should have more value than other academic articles of any sort.

Keywords: social science; quality research article; research question identification process; hypotheses testing result

บทนำ

ในอดีตที่ผ่านมา ภายในชุมชนวิชาการมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันบ่อยๆ ว่า นักวิชาการไทยไม่ค่อยทำงานวิชาการกันมากนัก อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นการสอนเป็นภารกิจหลัก โดยทำหน้าที่ค้นคว้าและถ่ายทอดวิชาการที่นำเข้ามาจากโลกตะวันตก ผ่านการแปลจากตำราภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ภายในชุมชนวิชาการจึงเกิดแนวความคิดและมีการผลักดันให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทำผลงานวิชาการในรูปของการวิจัยกันมากขึ้น แต่ก็พบว่าอาจารย์ที่หันมาทำงานวิจัยอย่างจริงจังนั้น มีจำนวนเพิ่มขึ้นค่อนข้างช้า ในขณะที่ผลงานวิจัยที่ทำเสร็จแล้วมักจะถูกนำไปวางทิ้งไว้บนหิ้งซึ่งดูเหมือนว่าจะมีผู้สนใจเปิดอ่านกันน้อยมาก ทำนองเดียวกับวิทยานิพนธ์และดุขฎีนิพนธ์ของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่มักถูกจัดวางอยู่บนชั้นภายในห้องสมุดจนเต็ม/ล้น แต่ไม่ค่อยมีการนำไปใช้ประโยชน์กันมากนัก

จากปัญหาดังกล่าวนี้ ได้นำไปสู่แนวคิดที่จะเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่ชุมชนวิชาการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อกระตุ้นให้เกิดบรรยากาศทางวิชาการและการนำผลงานวิจัยไปประยุกต์ใช้กันให้มากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงประมาณ 7-8 ปีที่

ผ่านมานี้ ปรากฏว่าในแวดวงวิชาการได้หันมาให้ความสนใจและมีการถกเถียงกันอย่างมากเกี่ยวกับ “การเขียนบทความวิจัย” ด้วยเหตุที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ได้ออกระเบียบบังคับให้นักศึกษาปริญญาโท และปริญญาเอกที่ทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งถือว่าสำเร็จการศึกษาอย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีการเผยแพร่ผลงานในรูปของ “บทความวิจัย” ขณะเดียวกัน คณะอาจารย์ต่างๆ ในหลายๆ สถาบัน ต่างถูกบีบให้เขียน “บทความวิจัย” เพื่อรองรับการประกันคุณภาพทางการศึกษาและการประเมินผลงานประจำปี ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้คณะวิชาในหลายๆ มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องจัดทำวารสารทางวิชาการของตนเอง เพื่อรองรับการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิชาการในรูปของ “บทความวิจัย” ที่เขียนโดยคณาจารย์และนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาดังกล่าว

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ปัจจุบันนี้คณะวิชาต่างๆ จากหลายๆ มหาวิทยาลัย ต่างมีการจัดทำวารสารออกมากันเป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ตามมาก็คือ บทความวิจัยส่วนใหญ่ขาดคุณภาพ มีประโยชน์ทางวิชาการน้อยเกินไป และไม่น่าสนใจ อาทิ บทความจำนวนมากไม่น้อยมักวนเวียนอยู่กับเรื่องซ้ำๆ ไม่มีประเด็นใหม่ ประเด็นไม่สอดคล้องกับปริศนาที่กำลังอยู่ในความสนใจของชุมชนวิชาการ ไม่สามารถตอบสนองต่อข้อสงสัยที่กำลังเป็นข้อกังขาของสังคม ฯลฯ เมื่อบทความต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นบทความวิจัยที่ขาดคุณภาพ จึงส่งผลให้วารสารวิชาการฉบับนั้นกลายเป็นวารสารที่ขาดคุณภาพ มีประโยชน์ต่ำ ไม่ชวนอ่าน และไม่น่าเก็บสะสมตามไปด้วย ในฐานะที่ผู้เขียนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ประเมิน “บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์” อยู่บ่อยๆ จึงมีประเด็นที่ต้องการแลกเปลี่ยน เพื่อให้ข้อคิดเห็นอันน่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ไม่มากนักน้อยแก่ผู้ที่กำลังเขียนบทความวิจัยอยู่ในขณะนี้

บทความวิจัยที่มีคุณภาพจะต้องมาจากผลงานวิจัยที่มีคุณภาพ

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัญหาสำคัญที่สุดที่ส่งผลให้บทความวิจัยส่วนใหญ่ขาดคุณภาพเกิดจากผลงานวิจัยที่ขาดคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้บริบทของสังคมไทยในปัจจุบันนี้ ซึ่งได้ทำให้การศึกษากลายเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม (Industrialization of Education) กล่าวคือ มหาวิทยาลัยกลายเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ห้องเรียนกลายเป็นแผนกการผลิต อาจารย์กลายเป็น

เครื่องจักร และปริญญากลายเป็น “สินค้าโหล” ที่ถูกผลิตออกมาเป็นจำนวน มาก รุ่นแล้วรุ่นเล่าในแต่ละปี

นักศึกษาเปรียบเสมือน “ปัจจัยนำเข้า” (Input) พวกเขาส่วนใหญ่ยอมเสีย เวลาและเสียค่าใช้จ่ายในรูปของค่าลงทะเบียนในอัตราสูง แต่นั่นมิได้หมายความว่า พวกเขาทุกคนต้องการเก็บเกี่ยวความรู้ให้ได้มากๆ (เพื่อให้คุ้มกับค่าลงทะเบียนที่จ่ายไป) เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งที่พวกเขาไขว่คว้าเพื่อให้ได้มาด้วยแรงปรารถนานั้น ไม่มีสิ่งใดมีค่าไปกว่า “ใบปริญญา” สำหรับนำไปใช้แสดงถึง สถานภาพอันทรงเกียรติและ/หรือเพื่อนำไปสมัครงาน นักศึกษาประเภทนี้ยอม จ่ายเพื่อให้ได้มาซึ่งใบปริญญาด้วยราคาสุดแพง โดยไม่สนใจว่าจะได้รับความรู้ หรือไม่ก็ตาม ในแง่นี้ จึงส่งผลให้ธุรกิจการรับจ้างทำวิทยานิพนธ์และดุษฎีนิพนธ์ ขยายตัวอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพมหานคร และต่อมา ได้ขยายตัวสู่ต่างจังหวัดที่เป็นเมืองธุรกิจด้านการศึกษาทั่วประเทศ ส่วนผู้ที่ไม่ จ้างทำก็จะใช้วิธีการคัดลอก ซึ่งมีทั้งคัดลอกทั้งเล่ม (เพียงแค่เปลี่ยนพื้นที่ในการ ศึกษา และเปลี่ยนช่วงเวลาในการศึกษาบ้างเล็กน้อย) หรือคัดลอกบางส่วน ตัด ต่อบางส่วน โยกบนลงล่าง โยกล่างขึ้นบน ฯลฯ ทั้งผู้ที่ว่าจ้างทำวิทยานิพนธ์ และผู้คัดลอก/ตัดต่องานของผู้อื่น ต่างอยู่ภายใต้ตรรกะเดียวกัน คือ ให้ความสำคัญกับใบปริญญามากกว่าความรู้ และเชื่อว่ามีเส้นทางลัดที่จะให้ได้มาซึ่งใบ ปริญญาดังกล่าว¹ โดยพวกเขาไม่รือร้อที่จะใช้เส้นทางลัด เพื่อจะได้ไปถึงปลายทาง ได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่า

แต่การจบปริญญาโทหรือปริญญาเอก โดยที่ผลิตผลงานออกมา (วิทยานิพนธ์และดุษฎีนิพนธ์) เป็นเพียงสินค้าโหล ซึ่งไม่ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ และ ไม่มีประเด็นท้าทายชวนให้น่าติดตามหรือเปิดประเด็นสู่การอภิปรายถกเถียง ผลงานวิจัยที่มีคุณภาพต่ำดังกล่าวนี้ เมื่อนำไปจัดทำเป็น “บทความวิจัย” ก็จะได้บทความวิจัยแบบโหลๆ ที่ขาดคุณภาพและไม่น่าสนใจตามไปด้วย

ในแง่นี้ จึงมิได้ปฏิเสธได้ว่า “บทความวิจัย” ที่มีคุณภาพ ย่อมเกิดจาก ผลงานวิจัยที่มีคุณภาพนั่นเอง ดังนั้น เงื่อนไขเบื้องต้นที่สุดก็คือ หากนักศึกษา ต้องการผลิตบทความวิจัยที่มีคุณภาพ นักศึกษาจะต้องให้ความสำคัญต่อความ แสวงหาความรู้อย่างแท้จริง โดยการติดตั้งจิตวิญญาณของผู้ที่เปี่ยมล้นไปด้วย ความมุ่งมั่นที่จะไขว่คว้าเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ และกระเสือกกระสนเพื่อตัดกวาง

ความรู้ด้วยความกระหายอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย ปรัชญาของการเรียนในระดับบัณฑิตศึกษาก็คือ การพัฒนาตนเองสู่ความเป็นนักวิชาการ ผู้ที่เป็นนักวิชาการก็คือผู้ที่เปี่ยมล้นไปด้วยความรู้ ซึ่งจิตวิญญาณดังกล่าวจะกลายเป็นแรงผลักดันให้นักศึกษาใช้ความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อดำเนินการศึกษาค้นคว้าและทำวิทยานิพนธ์/ดุษฎีนิพนธ์ให้มีคุณภาพอย่างแท้จริง แม้จะต้องเหนื่อยยากสักเพียงใดก็ตาม

ผลงานวิจัยที่มีคุณภาพดังกล่าว จะเป็นพื้นฐานที่ดีต่อการนำไปปรับเพื่อนำเสนอออกมาในรูปแบบของ “บทความวิจัย” โดยผลงานวิจัยที่มีคุณภาพนั้นประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1) การตั้งคำถามวิจัยที่น่าสนใจ ใหม่ ทำหาย และมีประโยชน์ 2) มีการศึกษาค้นคว้า พัฒนา อภิปรายถกเถียง และสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง 3) มีวิธีการศึกษาที่เชื่อถือได้ ถูกต้อง และเหมาะสม 4) มีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ครอบคลุม กว้างขวาง เชื่อถือได้ และชัดเจน 5) มีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องมือที่เหมาะสม ทันสมัย และตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการ 6) มีการอภิปรายผลที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพทางวิชาการของงานวิจัยที่กว้างขวางและลึกซึ้ง และ 7) มีข้อเสนอแนะที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ต่อไปในอนาคต ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม บทความนี้มีได้มีวัตถุประสงค์ที่จะให้การอธิบายถึงวิธีการสร้างผลงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างเฉพาะเจาะจง แต่ก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงเรื่องนี้ เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า ผลงานวิจัยที่ไร้คุณภาพมีอาจนำไปสร้างผลผลิตให้เกิดบทความวิจัยที่มีคุณภาพได้ และเพื่อเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาผู้เขียนจึงขอแนะนำประเด็นสำคัญในการสร้างผลงานวิจัยที่มีคุณภาพบางประการอย่างสั้นๆ ซึ่งก็คือ “ประเด็นการตั้งคำถามวิจัย”

การพัฒนาคุณภาพของงานวิจัย : ประเด็นการตั้งคำถามวิจัย

การกำหนดคำถามการวิจัย (research question identification) เป็นขั้นตอนแรกสุดของการวิจัย แต่เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากหากกำหนดคำถามวิจัยไว้ไม่ดี ก็จะทำให้การวิจัยไม่น่าสนใจ ไม่มีประโยชน์ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ และไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ของศาสตร์ในทางตรงข้าม หากสามารถกำหนดคำถามวิจัยได้ดี ก็จะทำให้เรื่องที่ศึกษามีความน่าสนใจ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติได้ และเป็นประโยชน์ต่อ

การพัฒนาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องได้อย่างแท้จริง

หากมองอย่างผิวเผินแล้ว ดูเหมือนว่าการกำหนดคำถามวิจัยเป็นเรื่องง่าย ๆ กล่าวคือ ใครสนใจเรื่องอะไรก็หยิบมาทำการศึกษาได้เลย แต่ในความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ การกำหนดคำถามวิจัยเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในกระบวนการทำวิจัย นักวิจัยจำนวนไม่น้อยประสบกับปัญหาในการกำหนดคำถามวิจัย ประการแรก นักวิจัยอาจกำหนดคำถามวิจัยที่กว้างหรือแคบเกินไป หากคำถามวิจัยกว้างเกินไปก็จะทำให้ศึกษายาก แต่ถ้าแคบเกินไปก็จะมีประโยชน์น้อย ประการต่อมา การกำหนดคำถามวิจัยที่ไม่สามารถนำไปวิจัยเชิงประจักษ์ได้ เนื่องจากเป็นข้อถกเถียงด้านปรัชญาที่ต้องการคำตอบจากกระบวนการคิดเชิงเหตุผล (logical thinking) เพียงด้านเดียว ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่ต้องการคำตอบจากการวิจัยเชิงประจักษ์ คำถามประเภทนี้ไม่ถือว่าเป็นคำถามวิจัยทางสังคมศาสตร์

ยิ่งไปกว่านั้น ตำราการวิจัยที่เขียนเกี่ยวกับเทคนิคการกำหนดคำถามวิจัยก็มียุ่่น้อยมาก สาเหตุที่เป็นดังนี้เนื่องจากผู้เขียนตำราอาจมีความเชื่อว่า การเลือกหัวข้อวิจัยขึ้นอยู่กับความสนใจของนักวิจัยเอง กล่าวคือ นักวิจัยมีเสรีภาพที่จะเลือกทำการศึกษารื่องอะไรก็ได้ที่เขาอยากรู้ ซึ่งข้อคิดเห็นเช่นนี้ก็ไม่ผิดแต่ประการใด แต่ปัญหาสำคัญก็คือ ทำอย่างไรให้นักวิจัยจึงจะสามารถกำหนดคำถามวิจัยออกมาได้อย่างน่าสนใจ มีความตื่นตัวต่อการแสวงหาในทุกๆ อย่างก้าวของกระบวนการค้นหาคำตอบ รวมทั้งมีประโยชน์ต่อการนำคำตอบไปใช้ในการพัฒนาองค์ความรู้ของศาสตร์ได้อย่างแท้จริง

นักวิชาการจำนวนไม่น้อยเชื่อว่า การทำวิจัยเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการวิจัยเท่านั้น เช่น การตั้งสมมติฐาน การวัดตัวแปร การสุ่มตัวอย่าง การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติ เป็นต้น ส่วนการเลือกหัวข้อการวิจัยมิได้มีสถานะเป็นศาสตร์ เนื่องจากไม่มีสูตรสำเร็จรูปในการกำหนดคำถามวิจัย แต่ความคิดเช่นนี้นับว่ายังไม่ถูกต้องเสียทีเดียวนัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แสวง รัตนมงคลมาศ นักวิจัยอาวุโสผู้มีประสบการณ์ในการทำวิจัยมากกว่า 40 ปี ท่านได้สร้างคุณูปการต่อวงการศึกษากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์อย่างสำคัญ โดยได้คิดหลักเกณฑ์ทั่วไปสำหรับกำหนดคำถามวิจัยเอาไว้ที่น่าสนใจ ท่านได้กล่าวว่าการกำหนดคำถามวิจัยเกี่ยวข้องกับ 3 ประเด็นที่สัมพันธ์กัน คือ 1) ปรากฏการณ์ (Phenomena) 2) ความ

อยากรู้อยากเห็น (Curiosity) และ 3) มโนทัศน์เชิงทฤษฎี (Scientific Concept) ทั้ง 3 ประเด็นนี้ต่างเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น กล่าวคือ หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะทำให้คำถามวิจัยที่กำหนดออกมามีข้อบกพร่อง อาจไม่น่าสนใจ หรืออาจไม่สามารถทำการศึกษาเชิงประจักษ์ได้ หรืออาจไม่นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ของศาสตร์ได้ เป็นต้น

กล่าวคือ ปัญหาการวิจัยที่กำหนดขึ้นจากปรากฏการณ์เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีทฤษฎีก็จะทำให้งานวิจัยชิ้นนั้นไร้ค่าเนื่องจากเน้นเก็บข้อมูลอย่างไร้ทิศทาง เห็นข้อมูลอะไรก็คิดว่ามีความสำคัญทุกรายการ ด้วยเหตุนี้จึงเปรียบเทียบนักวิจัยที่เน้นรวบรวมข้อเท็จจริงโดยปราศจากแนวคิดทฤษฎีได้กับคนตาบอดคลำช้าง (Perception without conception is blind) เช่น นักวิจัยต้องการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่พบว่ามิเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อยู่ในหอสมุดแห่งชาตินับแสนรายการ นักวิจัยที่ไม่มีแนวคิดทฤษฎีก็จะเก็บรวบรวมข้อมูลทุกอย่าง นับตั้งแต่การปลูกข้าว เลี้ยงควาย ไถนา ปลูกผัก เลี้ยงไก่ ทอผ้า การค้ากับต่างประเทศ ฯลฯ เนื่องจากไม่มีกรอบแนวคิดทฤษฎีจึงทำให้ไม่ทราบว่าคุณสมบัติใดสำคัญและข้อมูลใดไม่สำคัญ การวิจัยประเภทนี้นำไปสู่การพรรณนาความไปเรื่อยๆ แต่ไม่สามารถให้คำตอบอย่างมีความหมายได้ว่า โดยสรุปแล้วระบบเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะสำคัญอย่างไร จึงไม่สามารถค้นหาคำตอบที่มีความหมายและน่าสนใจได้

ในขณะเดียวกัน นักวิจัยที่มีแต่ทฤษฎีโดยปราศจากข้อเท็จจริง ก็จะทำให้ความคิดล่องลอยและว่างเปล่า (Conception without perception is empty) โดยไม่มีความหมายแต่อย่างใด ดังเช่นนักวิชาการบางท่านเชื่อมั่นในความถูกต้องของทฤษฎีตะวันตกที่ว่า สถาบันทางการเมืองที่ดีจะต้องเป็นระบบสองพรรค แต่ละพรรคต่างเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ และมีการเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ ยุติธรรม แต่เมื่อนำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้อธิบายสังคมไทย ก็พบแต่ความว่างเปล่า เนื่องจากทฤษฎีนี้ไม่เป็นประโยชน์ใดๆ เลยต่อการทำความเข้าใจถึงสถาบันทางการเมืองในประเทศไทย ที่มีพรรคการเมืองหลายพรรค พรรคการเมืองไม่เป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ และเต็มไปด้วยการซื้อขายเสียง นอกจากนี้ หากนักวิชาการผู้นั้นต้องการผลักดันให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบพรรคการเมืองแบบสองพรรค เขาก็ไม่สามารถยืนยันได้ว่าจะมีความเป็นไปได้

อย่างไร หรือหากเป็นไปได้ก็ไม่แน่เสมอไปว่าระบบสองพรรคจะเป็นผลดีต่อพัฒนาการของการเมืองไทยอย่างแท้จริงหรือไม่

แน่นอนที่สุด คำถามวิจัยจะต้องเริ่มต้นจากความสำคัญของความอยากรู้ อยากเห็น แต่ความอยากรู้ อยากเห็นของนักวิจัยย่อมแตกต่างกันไปจากของสามัญชนทั่วไป กล่าวคือ ในขณะที่สามัญชนให้ความสนใจกับเหตุการณ์โดยตัวมันเอง (เช่น ดูคนสองคนต่อยกัน) แต่ความสนใจของนักวิจัยมิได้อยู่ที่ตัวปรากฏการณ์เท่านั้น สิ่งที่เกิดขึ้นต่อหน้าอาจเป็นร่องรอยหรืออาการของปรากฏการณ์สำคัญบางอย่าง ซึ่งนักวิจัยจะต้องมีจินตนาการที่กว้างไกลกว่านั้น โดยเฉพาะการเชื่อมโยงสิ่งที่เห็นด้วยตาเข้ากับกรอบแนวคิดทฤษฎี ตัวอย่างเช่น เมื่อเห็นคนสองคนต่อยกัน บนท้องถนน อาจกระตุ้นให้นักวิจัยอยากรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการความขัดแย้งของผู้คนในชุมชน หรืออาจก่อให้เกิดความสนใจในวัฒนธรรมการใช้ความรุนแรงของพวกเขา เป็นต้น ความคิดเชิงวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับจินตนาการอันกว้างไกลที่นำปรากฏการณ์มาปฏิสังสรรค์กับทฤษฎีอยู่ตลอดเวลา เป็นลักษณะนิสัยที่สำคัญของนักวิจัย

ประการต่อมา ความอยากรู้ อยากเห็นของนักวิจัยอาจมิได้เริ่มต้นจากปรากฏการณ์เท่านั้น แต่อาจถูกจุดประกายมาจากกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้รับรู้มาก็ได้ เช่น นักวิจัยอ่านทฤษฎีการทำให้ชาวบ้านกลายเป็นคนชายขอบ (marginalization) ทฤษฎีดังกล่าวได้กระตุ้นความอยากรู้ อยากเห็นขึ้น อันทำให้นักวิจัยต้องการศึกษาโดยลงไปเก็บรวบรวมข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชาวบ้านในชนบท เพื่อนำมาตรวจสอบถึงความถูกต้องของทฤษฎีดังกล่าว เป็นต้น กระนั้นก็ตาม ไม่ว่าความสนใจใคร่รู้จะเริ่มต้นจากปรากฏการณ์หรือทฤษฎีก่อนก็ตาม ในทุกๆ กรณีต่างแสดงถึงการคิดวิเคราะห์อยู่ตลอดเวลาของนักวิจัยเกี่ยวกับการนำข้อเท็จจริงมาพิสูจน์ถึงความถูกต้องของทฤษฎี และความพยายามที่จะนำทฤษฎีไปอธิบายข้อเท็จจริง

ความอยากรู้ อยากเห็นมีความสำคัญมากต่อการกำหนดคำถามวิจัย สิ่งที่นักวิจัยให้ความสนใจใคร่รู้นั้น เป็นสิ่งที่พวกเขามีจินตนาการที่เชื่อมโยงไปสู่ประโยชน์ซึ่งคาดว่าจะได้รับจากการค้นหาคำตอบเพื่อนำไปใช้ในทางปฏิบัติ และประโยชน์ที่มีต่อการพัฒนาองค์ความรู้ ความอยากรู้ อยากเห็นของนักวิจัยจึงมีเอกลักษณ์ที่เชื่อมโยงเข้ากับเป้าหมายเกี่ยวกับสาระของศาสตร์อยู่เสมอ ความ

อยากรู้ อยากเห็น จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการกำหนดคำถามวิจัย เพราะหากไม่มีความอยากรู้ อยากเห็น เสียแล้ว ก็จะไม่เกิดปัญหาการวิจัยขึ้นมาได้

นักวิจัยบางท่านอาจมองว่า ในขั้นตอนกำหนดคำถามวิจัยนั้น นักวิจัยยังไม่ต้องเสียเวลาไปกับการอ่านทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็ได้ โดยสามารถนำเอาข้อสงสัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์มากำหนดเป็นคำถามวิจัยได้เลย หลังจากนั้นจึงเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อแสวงหาคำตอบให้แก่คำถามวิจัย

ข้อเสนอของนักวิชาการข้างต้นนี้จะก่อให้เกิดจุดอ่อนสำคัญ กล่าวคือ ในการกำหนดคำถามวิจัยที่มีแต่ข้อสงสัยด้านข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ แต่ขาดการเชื่อมโยงกับทฤษฎี ก็จะไม่มีส่วนต่อการเสริมสร้างองค์ความรู้ ยิ่งไปกว่านั้น การวิจัยบางเรื่องอาจเริ่มต้นด้วยการอ่านทฤษฎีก่อน และเมื่อสามารถค้นหาคำตอบได้ถึงทางทฤษฎีได้แล้ว จึงค่อยกลับไปพิจารณาปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ก็ได้ แต่ประเด็นที่ต้องการกล่าวย้ำไว้ ณ ที่นี้ก็คือ กรอบแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการกำหนดคำถามวิจัย เพราะแนวคิดทฤษฎีจะให้แนวทางในการเข้าสู่คำถามวิจัย ทำให้สามารถตั้งคำถามที่สำคัญและน่าสนใจได้ รวมทั้งให้ข้อคิดว่าตัวแปรใดมีความสำคัญและตัวแปรใดไม่สำคัญ

ไม่ว่าการวิจัยจะเริ่มต้นจากข้อสงสัยในเชิงทฤษฎีหรือข้อเท็จจริงก็ตาม ในการกำหนดคำถามวิจัยนั้น หากนักวิจัยเริ่มต้นจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ต้องค้นคว้าเพิ่มเติมในอีกสิ่งหนึ่งอยู่ดี นักวิจัยจะต้องพิจารณาไตร่ตรองกลับไปกลับมาระหว่างทฤษฎีกับปรากฏการณ์เชิงประจักษ์หลายๆ ครั้ง โดยจะต้องพยายามทำการวิเคราะห์ให้แจ่มชัดว่า ปัญหาที่ต้องการศึกษานั้นคืออะไร จะสามารถตั้งคำถามให้เกิดความน่าสนใจได้อย่างไร ปัญหาที่ต้องการศึกษานั้นเป็นเรื่องราวที่อยู่ในความสนใจของศาสตร์สาขาอะไร อะไรคือตัวแปรสำคัญ และศัพท์ทางวิชาการเรียกตัวแปรสำคัญนั้นว่าอย่างไร

ตัวอย่าง บริษัทแห่งหนึ่งพบว่าพนักงานมาทำงานสายบ่อยๆ และมีการขาดงานจำนวนมาก ส่วนพวกที่มาทำงานก็มักจะเมือการเบื่อหน่าย ทำงานไม่เต็มขีดความสามารถ และมีอัตราการลาออกจากงานสูง เมื่อนักวิจัยเข้าไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้นก็พบว่า บริษัทแห่งนี้จ่ายค่าจ้างต่ำมาก สวัสดิการไม่ดีเมื่อเทียบกับบริษัทอื่นๆ ที่มีขนาดเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น การพิจารณาความดีความชอบก็มักจะเล่นพรรคเล่นพวก นักวิจัยได้พิจารณาปัญหาทั้งหมดของบริษัทนี้แล้ว

เห็นว่าปัญหาสำคัญของบริษัทเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารงาน ซึ่งศาสตร์ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับปัญหานี้ก็คือ “การบริหารทรัพยากรมนุษย์” และเมื่อได้ค้นคว้าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแล้ว พบว่าศัพท์ทางวิชาการที่ใช้เรียกปรากฏการณ์อันเป็นปัญหาของบริษัทก็คือ “กำลังขวัญ” (work morale) ดังนั้นจึงถือว่า “กำลังขวัญ” เป็นตัวแปรสำคัญ (problematic variable) ของการศึกษา กล่าวคือ กำลังขวัญเปรียบเสมือนโรคภัยที่บริษัทแห่งนี้กำลังประสบอยู่ ส่วนปรากฏการณ์เกี่ยวกับการมาทำงานสาย การขาดงาน ทำงานไม่เต็มขีดความสามารถ และมีการลาออกจางานบ่อยๆ เป็นเพียงอาการของโรคที่แสดงออกมาให้เห็นเท่านั้น กำลังขวัญเป็นตัวแปรสำคัญก็เพราะว่า หากต้องการแก้ไขปัญหของบริษัทแห่งนี้ก็ต้องเยียวยาโรคขาดกำลังขวัญให้ได้เสียก่อน แล้วอาการการขาดงาน มาทำงานสาย ความเมื่อยหน่ายต่อการทำงาน และการลาออกก็จะลดลงตามมา ในแง่นี้ ปัญหาการวิจัยจึงมีชื่อเรื่อง “การขาดงาน” หรือ “การมาทำงานสาย” แต่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับ “ปัญหาการขาดกำลังขวัญของพนักงาน” เพราะจะได้ตั้งโจทย์ในการวินิจฉัยโรคได้ตรงประเด็น หรือกล่าวได้ว่า จะต้องไม่นำอาการของโรคมาเป็นประเด็นแกนกลางในการศึกษาอาการมีความสำคัญในแง่ที่บอกให้ทราบว่าบริษัทป่วยเป็นโรคอะไร แต่นักวิจัยจะต้องจับประเด็นเกี่ยวกับโรคเป็นแกนกลางเพราะหากจับประเด็นผิดก็จะทำให้การศึกษาไม่เป็นประโยชน์ในทางวิชาการเท่าที่ควร

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่า “ตัวแปรสำคัญ” (problematic variable) มีความสำคัญมากที่นักวิจัยจะต้องสืบค้นมาให้ได้ กล่าวอย่างรวบรัดก็จะได้ว่า **ตัวแปรสำคัญ หมายถึง ตัวแปรหลักที่นักวิจัยต้องการคำตอบ** ตัวแปรสำคัญได้มาจากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่อยากรู้ อยากเห็นอย่างละเอียดรอบคอบ โดยผนวกเอาแนวคิดทฤษฎีเข้าสู่การพิจารณา จนกระทั่งสามารถถ่วงถอยออกมาเป็นตัวแปรสำคัญ ในแง่นี้ อาจเปรียบเทียบการค้นหาตัวแปรสำคัญของนักวิจัยได้กับการวินิจฉัยโรคของหมอ กล่าวคือ หมอจะต้องทราบอาการต่างๆ ของคนไข้ให้มากที่สุด เพื่อนำมาวิเคราะห์ โดยพิจารณาประกอบกับทฤษฎีของโรคที่มีอยู่เพื่อคาดการณ์ได้อย่างชัดเจนว่า ผู้ป่วยเป็นโรคอะไร ในอีกด้านหนึ่ง การได้มาซึ่งปัญหาสำคัญจึงเปรียบเสมือนการปรับภาพของปัญหาที่จับได้ให้มีความคมชัดก่อนที่จะดำเนินการในขั้นต่อไป

คำถามวิจัยที่ดีมีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) เป็นปัญหาที่มีความสำคัญ ทั้งต่อ

การพัฒนาองค์ความรู้ของศาสตร์และ/หรือการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ 2) มีความเป็นไปได้ในการศึกษาเชิงประจักษ์ 3) เป็นปัญหาใหม่และท้าทายต่อการค้นหาคำตอบ กล่าวคือ เป็นประเด็นที่ทันต่อเหตุการณ์ ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน หรือมีช่องว่างของความรู้ที่ท้าทายให้ศึกษาค้นคว้า ดังนั้นนักวิจัยต้องหุตาไฉและทันต่อเหตุการณ์ 4) เป็นปัญหาที่อยู่ในความสนใจของนักวิจัยเองอย่างแท้จริง เนื่องจากการทำวิจัยต้องใช้เวลานานนับปี และต้องใช้ความพยายามอย่างสูง ซึ่งหากทำเรื่องที่นักวิจัยไม่ได้สนใจอย่างแท้จริงแล้ว ก็จะทำให้เมื่อหน่าย จนอาจต้องล้มเลิกแผนการวิจัยลงกลางคันได้

กล่าวโดยสรุป การกำหนดคำถามวิจัยเป็นขั้นตอนแรกสุดของการวิจัย แต่มีความสำคัญสูงสุดและต้องใช้ความพยายามมากที่สุด เพื่อให้ได้มาซึ่งคำถามวิจัยที่มีความสำคัญ/น่าสนใจจริงๆ คำถามวิจัยจะต้องเป็นประเด็นที่นักวิจัยมีความอยากรู้อยากเห็นอย่างแท้จริง นักวิจัยจึงมีเสถียรภาพอย่างเต็มที่ในการกำหนดคำถามวิจัย โดยจะต้องนำคำถามที่ตนสนใจไปทำการศึกษาเพื่อให้ทราบทั้งปรากฏการณ์และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอย่างกลับไปกลับมาหลายครั้ง เพื่อให้ทราบแน่ชัดว่าคำถามสำคัญแท้จริงนั้นคืออะไร เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ในสาขาใด และศัพท์ทางวิชาเรียกว่าอะไร ซึ่งผลิตผลสุดท้ายของขั้นตอนการกำหนดคำถามวิจัยก็จะได้ “ตัวแปรสำคัญ” ในการวิจัย

ความแตกต่างระหว่างบทความวิจัยทางวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่ยังคงมีความสับสนกันอย่างมากในชุมชนวิชาการไทยก็คือ คงปฏิเสธไม่ได้ว่า โดยภาพรวมของชุมชนทางวิชาการในประเทศไทยนั้นถูกครอบงำโดยนักวิชาการสายวิทยาศาสตร์ และนักวิชาการสายวิทยาศาสตร์ได้กลายเป็นผู้มีสิทธิอำนาจในการกำหนดรูปแบบ วิธีการ และธรรมเนียมในการดำเนินงานทางวิชาการ โดยส่งผลให้นักวิชาการสายสังคมศาสตร์ต้องยอมรับสิทธิอำนาจดังกล่าวอย่างไม่มีเงื่อนไข พร้อมๆ กับจำต้องยอมรับเอารูปแบบ วิธีการ และธรรมเนียมในการดำเนินงานทางวิชาการของสายวิทยาศาสตร์มาเป็นของตนอีกด้วย

นักวิชาการสายวิทยาศาสตร์มองว่า วิทยาศาสตร์ธรรมชาติและสังคมศาสตร์ต่างวางอยู่บนรากฐานทางปรัชญาของศาสตร์แบบเดียวกัน (คือ Positivism) และ

มีระเบียบวิธีวิจัยแบบเดียวกัน ดังนั้นบทความวิจัยทางวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์จึงควรมีรูปแบบที่เหมือนกัน ซึ่งก็คือ ประการแรก จะต้องมีการตั้งสมมติฐานเอาไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน มีการกำหนดวิธีการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ มีการออกแบบการควบคุมตัวแปรแทรกซ้อน (เช่น การทดลอง) มีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบมีการพิสูจน์สมมติฐาน และสรุปผลการศึกษา ประการที่สอง บทความวิจัยที่ดีควรมีขนาดสั้นกระชับ และนำเสนอถึงวิธีการศึกษาและผลการทดสอบสมมติฐานอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่เยิ่นเย้อ (เริ่มจากคำถามวิจัย สมมติฐาน วิธีการศึกษา การเก็บข้อมูล ผลการทดสอบ และสรุป) และประการที่สาม สายวิทยาศาสตร์มีความเชื่อว่า การวิจัยจะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ และก่อให้เกิดการพัฒนา/ต่อยอดองค์ความรู้ของศาสตร์ ในแง่หนึ่งจึงส่งผลให้สายวิทยาศาสตร์ให้คุณค่าต่อบทความวิจัยสูงกว่าบทความวิชาการประเภททั่วไป (ซึ่งสายสังคมศาสตร์ควรยึดถือหลักการเดียวกันนี้อย่างเคร่งครัดด้วย)

ในส่วนนี้ผู้เขียนต้องการโต้แย้งกับกระแสความคิดข้างต้น โดยผู้เขียนมีความเห็นว่า การวิจัยทางวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์มีความแตกต่างกันโดยรากฐาน (ทั้งในทางปรัชญาและระเบียบวิธี) อันนำไปสู่การสร้างเกณฑ์ประเมินบทความวิจัยทางวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์ที่แตกต่างกันในระดับรากฐานอีกด้วย (ดังที่ผู้เขียนจะได้แสดงให้เห็นในตอนท้าย)

ความคิดเห็นของผู้เขียน ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักสังคมศาสตร์ที่เป็นนักวิจัยเชิงคุณภาพ และนักวิชาการแนววิพากษ์จากสำนักแฟรงค์เฟิร์ต รวมทั้งนักปรัชญาสังคมศาสตร์หลายคนแห่งทศวรรษ 1980-1990 นักคิดกลุ่มนี้มีข้อเสนอว่า ความรู้ทางสังคมศาสตร์มิได้วางอยู่นอกสมองของมนุษย์อย่างเป็นทางการวิสัย (objectivity) เพื่อรอให้นักวิชาการหรือนักวิจัยเข้าไปค้นพบความรู้ มิได้ไร้เดียงสา และมีได้เป็นกลางอย่างที่นักสังคมศาสตร์กระแสหลักเข้าใจกัน โดยทั่วๆ ไปในแง่หนึ่งจึงแสดงให้เห็นว่า การวิจัยทางสังคมศาสตร์มีลักษณะแตกต่างจากการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ ที่กระทำการศึกษาต่อวัตถุบางอย่าง (อาทิ ก้อนหิน) โดยนักวิทยาศาสตร์มองว่า ผู้ศึกษา (subject) สามารถแยกตัวออกจากวัตถุที่กระทำการศึกษาได้ ในแง่นี้ วัตถุที่ถูกศึกษาจึงดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระและดำรงอยู่อย่างเป็นภาวะวิสัย

อันตรงข้ามกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ระหว่างตัวนักวิจัยผู้ทำการศึกษา (subject) กับวัตถุที่ถูกศึกษา (object) โดยวัตถุในการศึกษาทางสังคมศาสตร์ก็คือ “มนุษย์” นั่นเอง ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากก่อนหน้าที่เป็นวัตถุในการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เนื่องจากมนุษย์มีจิตสำนึกที่เต็มไปด้วยความกระตือรือร้นในการให้ความหมายแก่วัตถุต่างๆ และมีเจตจำนงเสรีที่จะกระทำการได้อย่างหลากหลายไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงไม่สามารถสร้างกฎทั่วไปขึ้นมาอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ (Rosenberg, 1995; Flyvbjerg, 2001: Chapter 3)² ชีวิตมนุษย์อันเต็มไปด้วยความหมายและการใช้ภาษา รวมทั้งการสื่อสารและการคิดไตร่ตรองสะท้อนกลับ (reflective thought) อันเป็นความสามารถในการนำตัวเองออกไปสู่ภายนอก แล้วมองย้อนกลับมายังตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองที่กำลังมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นภายใต้บริบทอันเฉพาะเจาะจง

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับวิถีแห่งการตีความและการสร้างความหมายที่ผู้ศึกษามีต่อการกระทำของตนเองและต่อพฤติกรรมของผู้ถูกศึกษา ในขณะที่ผู้ถูกศึกษาก็มีได้อยู่หนึ่งเฉย แต่กลับตีความหมายต่อพฤติกรรมของผู้ศึกษา พร้อมกับปรับตัวเข้าหากันและกันระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาเพื่อทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การกระทำต่อกันและกันดังกล่าวนี้ประกอบขึ้นด้วยกระบวนการใช้ภาษาและการให้ความหมายในฐานะของการกระทำทางสังคม ในแง่นี้ ภาวะวิสัย (objectivity) จึงหลอมรวมเป็นเนื้อเดียวกับอัตวิสัย (subjectivity) พร้อมๆ กันนั้น ตัวผู้ทำการศึกษาก็ไม่สามารถแยกออกจากตัวผู้ถูกศึกษาได้

การวิเคราะห์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความสมเหตุสมผลหรือสิ่งที่อ้างว่าเป็นความรู้ (knowledge-claims) นั้น ไม่สามารถแยกออกจากค่านิยมและบรรทัดฐานเชิงวัฒนธรรมได้ ดังที่นักทฤษฎีแนววิพากษ์จากสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (critical theorists of Frankfurt School) ได้กล่าวว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นผลิตผลอันเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ (ไม่แตกต่างจากผลิตผลอื่นๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น) ซึ่งแท้จริงแล้วได้สอดใส่ความคิดเชิงค่านิยมลงไปอย่างเต็มเปี่ยมตลอดเวลา ดังนั้นจึงสามารถวิพากษ์ได้ว่าความรู้ชุดดังกล่าวนั้นกำเนิดขึ้นมาได้อย่างไร? เกิดขึ้นมาทำไม? และเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์

ของใคร?

นักทฤษฎีสถิตสำนักแฟรงก์เฟิร์ตยังได้ตั้งคำถามต่อเป้าหมายในการศึกษาค้นคว้าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต่อไปอีกว่า แท้จริงแล้วการค้นคว้าดังกล่าวกระทำไปเพราะต้องการที่จะควบคุม/บงการวัตถุที่ศึกษา (รวมทั้งควบคุมมนุษย์ในฐานะที่เป็นวัตถุของการศึกษาทางสังคมศาสตร์อีกด้วย) เมื่อเป็นเช่นนั้น ความก้าวหน้าของสังคมศาสตร์จึงมิใช่เพื่อเป้าประสงค์ในการตอบสนองต่อการปลดปล่อยมนุษย์ให้มีความเป็นอิสระและเพื่อความเจริญก้าวหน้ามากขึ้นแต่ประการใด เนื่องจากสังคมศาสตร์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุม/บงการสังคม เพื่อการครอบงำ และ (ในบางกรณี) เพื่อการทำลายล้าง ในแง่นี้ ความรู้/ความจริงกับค่านิยมไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เช่นเดียวกับความรู้กับอำนาจที่หลอมรวมกันเป็นเนื้อเดียว (Foucault, 1980)

เมื่อความรู้กับความสมเหตุสมผล แยกไม่ออกจากทัศนคติเชิงอัตวิสัย และมีเนื้อหาของ “อำนาจ” ถูกบรรจุอยู่ภายในตัวมันเอง ดังนั้นจึงสามารถทำการสรุปอย่างไม่เกินเลยได้ว่ากลุ่มที่มีความคิด/จุดยืนต่างกัน หรือมีผลประโยชน์ต่างกันย่อมมีความสมเหตุสมผลต่อเรื่องเดียวกันแตกต่างกัน

เช่น ความสมเหตุสมผลต่อการก่อสร้างโรงกำจัดขยะ ในทัศนะของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นย่อมไม่เห็นด้วยที่โรงกำจัดขยะจะไปก่อสร้างขึ้นภายในหมู่บ้านของพวกเขาเนื่องจากเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ในขณะที่หน่วยงานเจ้าของโครงการย่อมสนับสนุนความชอบธรรมของการก่อสร้างโรงกำจัดขยะดังกล่าว โดยอ้างว่าได้พิจารณาเปรียบเทียบผลประโยชน์เสียระหว่างทางเลือกต่างๆ อย่างรอบคอบ/รอบด้านแล้ว และพบว่าทางเลือกในการก่อสร้างโรงกำจัดขยะขึ้นในชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้เป็นทางเลือกที่สมเหตุสมผลที่สุด (rationalization of rationality)

ในขณะที่หน่วยงานเจ้าของโครงการได้นำรายงานผลการศึกษาก่อนการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (environmental impact assessment - EIA) ขึ้นมานำเสนอต่อชาวบ้านเพื่อเป็นการยืนยันถึงความชอบธรรมว่า โครงการก่อสร้างโรงกำจัดขยะนี้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำที่สามารถยอมรับได้ และหน่วยงานเจ้าของโครงการได้จัดเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับมาตรการป้องกันผลกระทบเอาไว้แล้ว อย่างไรก็ตาม จะพบว่าบ่อยครั้งที่ความแตกต่างของความ

สมเหตุสมผลสองชุด (คือ ชุดของหน่วยงานเจ้าของโครงการ กับชุดของชาวบ้าน) ได้นำไปสู่ความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงและไม่สามารถจัดการให้ยุติลงได้โดยง่าย และในหลายกรณีพบว่าชาวบ้านไม่เชื่อถือข้อมูลของหน่วยงานราชการ โดยยืนยันที่จะดำเนินการเคลื่อนไหวประท้วงเพื่อคัดค้านโครงการดังกล่าวอย่างถึงที่สุด

คำกล่าวอ้างของหน่วยงานเจ้าของโครงการดังกล่าวมาข้างต้น เป็นคำกล่าวอ้างที่วางอยู่บนฐานคติที่ว่า การศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมโดยใช้ระเบียบวิธีแบบวิทยาศาสตร์นั้น เป็นการสร้างความสมเหตุสมผลที่แยกขาดออกจากอำนาจและผลประโยชน์ อันทำให้สามารถทำการศึกษาได้อย่างเป็นกลางและเป็นภาวะวิสัย เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการพิจารณาประกอบการตัดสินใจในโครงการ กล่าวคือ หากผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับสูงเกินกว่าที่จะยอมรับได้ และไม่สามารถที่จะกำหนดมาตรการลดผลกระทบลงได้ ในกรณีนี้ก็จะตัดสินใจยกเลิกโครงการแต่ถ้าหากว่าผลกระทบอยู่ในระดับที่ไม่สูงเกินไป (อยู่ในระดับที่ยอมรับได้) และมีมาตรการลดผลกระทบที่ชัดเจน ในกรณีนี้ก็สามารถตัดสินใจก่อสร้างโครงการต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม ฐานคติของหน่วยงานเจ้าของโครงการดังกล่าวนั้นเป็นเพียงอุดมคติแห่งโครงการสู่ความทันสมัย (modernity project) เท่านั้น เพราะแท้ที่จริงแล้ว ความรู้ไม่เคยเป็นกลาง ไม่เคยเป็นภาวะวิสัยอย่างใดๆ ความรู้และความสมเหตุสมผลไม่เคยแยกขาดออกจากอำนาจและผลประโยชน์ กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว ในกระบวนการกำหนดโครงการขนาดใหญ่โดยทั่วไปนั้น ก่อนที่จะมีการศึกษา EIA พบว่า ผู้มีอำนาจในหน่วยงานเจ้าของโครงการได้ตัดสินใจที่จะก่อสร้างโครงการดังกล่าวล่วงหน้าไปก่อนแล้ว³

กล่าวโดยสรุป ในการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้น ผู้ศึกษามีอาจแยกขาดออกจากผู้ถูกศึกษาได้ อันทำให้ไม่สามารถแยกสภาวะวิสัยออกจากอัตวิสัยได้ พฤติกรรมทางสังคมเป็นเรื่องของการให้ความหมายและการตีความ ในขณะที่ความรู้/ความสมเหตุสมผลก็ไม่สามารถแยกออกจากอำนาจและผลประโยชน์ได้ ในแง่หนึ่งจึงก่อให้เกิดข้อกังขาว่า อาจไม่มีประโยชน์ที่จะไปค้นหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ที่เป็นอิสระจากบริบท (context-independent knowledge) แต่ความรู้ทางสังคมศาสตร์ควรมีลักษณะอย่างไร? ซึ่งผู้ที่ตอบคำถามดังกล่าวได้ อย่างกระฉับและน่าสนใจยิ่ง คือ Bent Flyvbjerg (2001) โดยเขาได้เสนอว่า การ

วิจัยทางสังคมศาสตร์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง จะต้องใช้ “วิธีการโพรนิซิส” (phronesis) ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

หนึ่ง เลิกเดินตามรอยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีเป้าหมายในการสะสมองค์ความรู้ที่เป็นทฤษฎีทั่วไป (accumulation of predictive & context-independent theories) อันไร้ประโยชน์ในขณะเดียวกัน สังคมศาสตร์จะต้องเลิกทำตัวไร้เดียงสาที่พยายามยึดมั่นในความเป็นกลาง/ความเป็นภาวะวิสัย (เพราะความเป็นกลางทางวิชาการ/ความเป็นภาวะวิสัยเป็นแต่เพียงอุดมคติ ที่ไม่สามารถบรรลุเป็นจริงได้)

สอง สังคมศาสตร์ควรเรียนรู้จากกรณีศึกษาจำนวนมาก (cases) ภายใต้บริบทอันเฉพาะเจาะจง เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์และความสามารถของญาณทัศนะในการหยั่งรู้ (intuition) รวมทั้งมีวุฒิภาวะที่จะมองสรรพสิ่งได้อย่างเป็นองค์รวมในระดับของผู้เชี่ยวชาญ

สาม นักวิจัยทางสังคมศาสตร์จะต้องยึดมั่นในคุณค่าแห่งหลักจริยธรรมที่เป็นไปตามสถานการณ์ (situational ethics) อันเป็นจริยธรรมเชิงปฏิบัติ (practical ethics) ซึ่งไม่กักขังจริยธรรมให้ขึ้นต่อหลักสากลเพียงหนึ่งเดียวในทุกๆ กรณี (cannot be encapsulated by universal rules) แต่จริยธรรมย่อมผันแปรได้ตามสถานการณ์อันเฉพาะเจาะจง ในแง่นี้ จริยธรรมของวิธีการโพรนิซิสจึงประกอบด้วยการปฏิสังสรรค์ระหว่างลักษณะทั่วไปกับบริบทหรือกรณีอันเฉพาะกรณี ซึ่งต้องอาศัยการพิจารณา และตัดสินใจเลือกถึงหนทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับจริยธรรมเชิงปฏิบัติ ในแง่นี้การศึกษาทางสังคมศาสตร์จะต้องกล้าประกาศตนที่จะสอดใส่จุดยืนของผู้ศึกษาลงไปในทุกๆ ขั้นตอนของกระบวนการศึกษา โดยจุดยืนที่ใส่ลงไปก็คือ การศึกษาที่ยืนอยู่บนเป้าหมายของจริยธรรมเชิงปฏิบัติดังกล่าวนี้

สี่ วิธีการโพรนิซิสมิใช่การวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎีหรือพิสูจน์สมมติฐาน แต่เป็นการวิจัยเพื่อมุ่งตอบคำถามอันเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาด้านคุณค่าและความสมเหตุสมผลภายใต้บริบทอันเฉพาะเจาะจง⁴ ดังนั้นการศึกษาวิจัยจึงเชื่อมโยงโดยตรงกับวิถีแห่งการปฏิบัติอันยอมรับได้ (praxis) เพื่อสร้างทางเลือกให้แก่ความสมเหตุสมผลชุดหนึ่ง สำหรับต่อสู้แข่งขันกับความสมเหตุสมผลชุดอื่นๆ ภายใต้บริบทของการเคลื่อนไหวทางสังคมในกระบวนการนโยบายเพื่อนำไปสู่

การแก้ไขปัญหานั้นอย่างเป็นประชาธิปไตย

ห้า วิธีการโพธิ์ซีส์ใช้แนวคิดเกี่ยวกับ “อำนาจ” ของฟูโกต์ (Foucauldian conception of power) เป็นแกนกลางในการศึกษา ซึ่งมีแนวคิดดังนี้ (Flyvbjerg, 2001: 131-32) 1) มองอำนาจในเชิงบวกและสร้างสรรค์ 2) อำนาจมีได้จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะในศูนย์กลาง มิได้เป็นองค์ภาวะ (entity) ที่คนบางคนจะสามารถครอบครองหรือเป็นเจ้าของได้ 3) อำนาจมีลักษณะเป็นเครือข่ายอันแน่นหนาของความสัมพันธ์ที่กระจายอยู่ทุกหนทุกแห่ง 4) อำนาจมีลักษณะพลวัตที่มีภาคปฏิบัติเคลื่อนไหวกลับไปกลับมาอยู่ตลอดเวลา 5) เราไม่สามารถแยกออกจากกันได้ระหว่างอำนาจกับความรู้ อำนาจกับความจริง และอำนาจกับความสมเหตุสมผล และ 6) คำถามอันเป็นแกนกลางในการศึกษาก็คือ อำนาจมีการปฏิบัติหรือมีการแสดงออกอย่างไรอันเป็นการมุ่งศึกษากระบวนการของอำนาจ (นอกเหนือจากการมองอำนาจในเชิงโครงสร้างเท่านั้น)

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาของศาสตร์ ระเบียบวิธีวิจัย และลักษณะขององค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ มีความแตกต่างจากทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติอย่างเด่นชัด อย่างน้อยที่สุด ความรู้ทางสังคมศาสตร์มิได้เป็นกฎสากลที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ยิ่งไปกว่านั้น ความรู้ทางสังคมศาสตร์มิได้มีลักษณะสะสม/ต่อยอดให้สูงขึ้นไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีข้อจำกัดในแง่หนึ่ง การวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่เน้นการเก็บข้อมูลเพื่อพิสูจน์สมมติฐาน ภายใต้ระเบียบวิธีวิจัยที่เน้นควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนอย่างเข้มงวดย่อมเป็นการวิจัยที่ไม่มีประโยชน์มากนัก

จากข้อสรุปดังกล่าวนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ย่อมแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงสามารถกล่าวได้อย่างมั่นใจว่า รูปแบบในการนำเสนอบทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ย่อมแตกต่างจากบทความวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจน

ประการแรก บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ย่อมมีรูปแบบที่หลากหลาย โดยมีข้อกำหนดรูปแบบไว้ล่วงหน้าได้ว่าบทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ดีควรมีรูปแบบอย่างไร ในแง่หนึ่งจึงไม่จำเป็นเสมอไปว่า บทความวิจัยที่ดีจะต้องมีขนาดสั้นกระชับ และนำเสนอถึงวิธีการศึกษาและผลการทดสอบสมมติฐานอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่เยิ่นเย้อ ในทางตรงข้าม บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ดีอาจ

เป็นบทความขนาดยาว ไม่มีการทดสอบสมมติฐาน (หรือมีการทดสอบสมมติฐานที่ไม่ชัดเจน) หรือมีการนำเสนอที่อ้อมค้อม/เยิ่นเย้อก็อาจเป็นได้

ประการที่สอง ในขณะที่สายวิทยาศาสตร์มีความเชื่อว่า การวิจัยจะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ และก่อให้เกิดการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ของศาสตร์ให้สูงขึ้นเรื่อยๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในแง่หนึ่งจึงส่งผลให้สายวิทยาศาสตร์ให้คุณค่าต่อบทความวิจัยสูงกว่าบทความวิชาการประเภททั่วไป เพราะมองว่าบทความวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ อันตรงข้ามกับสังคมศาสตร์ที่มองว่าองค์ความรู้มีลักษณะผสมผสานระหว่างภาวะวิสัยกับอัตวิสัยจนแยกจากกันไม่ออก นอกจากนี้สังคมศาสตร์ยังตั้งข้อสงสัยต่อองค์ความรู้ที่เป็นกฎสากล รวมทั้งมีความเชื่อว่าความรู้ไม่สามารถแยกออกจากอำนาจและผลประโยชน์ได้ ความรู้ทางสังคมศาสตร์ที่ดีจึงควรเกาะเกี่ยวอยู่บนพื้นฐานของหลักจริยธรรมเชิงปฏิบัติ ความรู้มีได้อยู่ในรูปของกฎสากล และมีได้เป็นความรู้มิติเดียว แต่ความรู้ทางสังคมศาสตร์มีลักษณะดินได้ เพื่อเปิดพื้นที่ให้มีการอภิปรายถกเถียงจากความเห็นที่แตกต่างหลากหลาย ในแง่นี้ จึงมีอาจกล่าวได้ว่า บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์มีคุณค่าสูงกว่าบทความวิชาการประเภททั่วไป เพราะจากข้อเท็จจริงพบว่าบทความวิจัยเป็นจำนวนมากมีคุณภาพต่ำ ในขณะที่บทความวิชาการทั่วไปจำนวนมากไม่น้อยที่มีคุณภาพสูง ยิ่งไปกว่านั้นบ่อยครั้งที่จะพบว่าทวิจรรย์หนึ่งสื่อมีคุณภาพสูงกว่าบทความวิจัย

ประการที่สาม ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์นั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องยึดถือเป็นกฎตายตัวที่ว่า จะต้องทำงานวิจัยจนเสร็จสิ้นก่อนแล้วจึงค่อยเขียนบทความวิจัยในภายหลัง แต่โดยข้อเท็จจริงจะพบว่า นักศึกษาทางสังคมศาสตร์สามารถผลิตบทความวิจัยออกมาได้เลย ทั้งๆ ที่ยังทำผลงานวิจัยไม่แล้วเสร็จ อาทิ ในขั้นตอนของการสำรวจแนวคิดทฤษฎี นักวิจัยอาจค้นพบข้อถกเถียงทางทฤษฎีที่น่าสนใจ จึงก่อให้เกิดแรงกระตุ้นที่จะเขียนบทความเพื่อเข้าร่วมถกเถียงเชิงทฤษฎีดังกล่าวนั้นด้วยก็ได้ หรือในขณะที่นักวิจัยกำลังเก็บข้อมูลอยู่ในสนาม นักวิจัยอาจได้ข้อสรุปบางประการที่น่าสนใจ จึงเขียนบทความขึ้นเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่สำหรับการทดลองเสนอแนวความคิดบางอย่าง (เพื่อต้องการทราบถึงปฏิกิริยาจากนักวิชาการทำนองว่ามีความคิดเห็นอย่างไรต่อบททดลองเสนอดังกล่าว) เป็นต้น

ประการสุดท้าย บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ไม่จำเป็นต้องมีเพียง

บทความเดียว สำหรับผลงานวิจัย 1 ชิ้น กล่าวคือ ในการวิจัย 1 เรื่องนั้น นักศึกษาสามารถเขียนเป็นบทความวิจัยได้หลายบทความได้ โดยแต่ละบทความสามารถผลิตในระหว่างกระบวนการทำวิจัยที่แตกต่างกัน

unสรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ผลงานวิจัยที่มีคุณภาพต่ำไม่สามารถผลิตออกมาเป็นบทความวิจัยที่มีคุณภาพสูงได้ กล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ บทความวิจัยที่มีคุณภาพนั้น จะต้องมาจากผลงานวิจัยที่มีคุณภาพเท่านั้น โดยผลงานวิจัยที่มีคุณภาพนั้น นักวิจัยจะต้องมีความตั้งใจจริงและใช้ความพยายามอย่างสูงในการแสวงหาความรู้โดยผ่านกระบวนการวิจัยที่จะต้องทุ่มเทพลังงานและใช้เวลาอย่างสูง บทความนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ผลงานวิจัยที่มีคุณภาพนั้น มีกระบวนการในการค้นหาคำถามวิจัยที่สำคัญและน่าสนใจได้อย่างไร

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังแสดงให้เห็นว่า ชุมชนวิชาการในประเทศไทยยังคงเข้าใจผิดเกี่ยวกับเกณฑ์ในการวัดบทความวิจัยที่มีคุณภาพในทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากสถาบันทางวิชาการไทยมักถูกรอบงำโดยนักวิชาการสายวิทยาศาสตร์ นักวิชาการผู้มีสิทธิอำนาจดังกล่าวจึงกระทำการครอบงำ/บงการนักวิชาการสายสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์อยู่ภายใต้รูปแบบ วิธีการ และธรรมเนียมปฏิบัติแบบเดียวกับบทความวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่า บทความทางสังคมศาสตร์กับทางวิทยาศาสตร์นั้น จะต้องมีความแตกต่างในการประเมินคุณภาพที่แตกต่างกัน รวมทั้งจะต้องมีรูปแบบ วิธีการ และธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกัน เนื่องจากความรู้สายวิทยาศาสตร์ธรรมชาติกับสังคมศาสตร์มีความแตกต่างกันในทางรากฐานทางปรัชญาของศาสตร์ และระเบียบวิธีวิจัย

ในขณะที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์เน้นพิสูจน์สมมติฐานภายใต้การควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนอย่างรัดกุม เพื่อผลิตความรู้ที่มีลักษณะเป็นกฎสากล ด้วยเหตุนี้นักวิทยาศาสตร์จึงมองว่าบทความวิจัยที่ดีก็คือ การนำเสนอผลการวิจัยอย่างตรงไปตรงมา ชัดเจน และกระชับรัดกุม อันตรงข้ามกับการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ซึ่งไม่สามารถแยกภาวะวิสัยออกจากอัตวิสัยได้ รวมทั้งไม่สามารถแยกความรู้ออกจากอำนาจและผลประโยชน์ได้ ความรู้ทางสังคมศาสตร์ส่วน

ใหญ่จึงเป็นความรู้ที่ขึ้นต่อบริบทอันเฉพาะเจาะจง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้อาจส่งผลให้ บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์มีธรรมชาติที่แตกต่างไปจากบทความวิจัยทาง วิทยาศาสตร์ อาทิ มีความเป็นอัตวิสัยผสมกับภาวะวิสัยอย่างเด่นชัด การวิจัย ทางสังคมศาสตร์กระทำการศึกษาสภาพสังคมที่ดำเนินไปโดยตัวของมันเอง อัน ทำให้ไม่สามารถควบคุมตัวแปรแทรกซ้อนใดๆ ได้เลย นอกจากนี้ผลงานทาง สังคมศาสตร์ที่ดีจะต้องเกาะเกี่ยวอยู่บนพื้นฐานของจริยธรรมเชิงปฏิบัติที่มั่นคง ในแง่นี้บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ดีจึงไม่จำเป็นที่จะต้องนำเสนออย่างเป็นกลไก (เน้นการนำเสนอกระบวนการพิสูจน์สมมติฐานเป็นสำคัญ) อย่างกระชับ และ ตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่าบทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ สามารถนำเสนอได้ในหลากหลายรูปแบบ ผลงานวิจัยหนึ่งชิ้นสามารถนำเสนอ บทความได้หลายบทความ และไม่จำเป็นต้องไปที่บทความวิจัยจะต้องมีคุณค่า สูงกว่าบทความวิชาการประเภททั่วไป หรือประเภทอื่นๆ แม้แต่บทวิจารณ์ หนังสือก็ตาม

และแน่นอนที่สุด คงปฏิเสธไม่ได้ว่า บทความวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มี คุณภาพสูงนั้น ไม่เพียงแต่เป็นบทความที่มาจากผลการวิจัยที่มีคุณภาพเท่านั้น แต่ยังคงต้องมีการนำเสนอที่เป็นระบบ เขียนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีการเกริ่นนำ มีการสรุปท้ายบท มีการใช้ภาษาที่ดี (สละสลวย และไม่กำพืด) มีการอ้างอิงที่ ถูกต้อง พร้อมกับมีบรรณานุกรมที่ครบเครื่องสมบูรณ์อีกด้วย P

เชิงอรรถ

* รองศาสตราจารย์ประจำคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิต พัฒนบริหารศาสตร์.

¹ แน่นนอนที่สุด ไบปริญาเป็นสิ่งที่มีความค่า ซึ่งใครๆ ก็อยากมีไว้ครอบครอง แต่ไบปริญานั้นสามารถใช้จ่ายซื้อได้ด้วยหรือ? ถ้าเป็นเช่นนั้น ผู้ที่ได้ ครอบครองไบปริญาโดยวิธีลัด หรือผู้ที่ได้รับปริญาโดยมิได้มีภูมิความรู้ เพิ่มพูนขึ้นมาอย่างสมเกียรติ เจ้าของไบปริญาดังกล่าวยังคงมองว่าไบ ปริญาของตนมีคุณค่าอยู่หรือไม่ [โปรดดูการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัญหา สังคมสมัยใหม่ที่มองว่า เงินคือพระเจ้า โดยผ่านการตั้งคำถามว่า อะไรบ้างที่ เงินไม่สามารถซื้อได้ (What money can't buy.) ได้ใน แชนเดล, 2556].

² Anthony Giddens ได้กล่าวไว้ว่า นักสังคมศาสตร์กระแสหลักเลียนแบบนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่ขณะเดียวกันก็ได้นำเอาโมเดลของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่มีข้อบกพร่องในทางปรัชญาติดมาด้วย ซึ่งก็คือ ลักษณะประจักษ์นิยม (empiricism) ของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในการนำระบบการอนุมานเชิงนิรนัยมาใช้ (deductive systems of laws) นั้นเอง ทั้งๆ ที่ในปัจจุบันนี้คงไม่เหลือนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงที่ยังคงเชื่อในแนวคิดดังกล่าวนี้แม้แต่คนเดียว ปรัชญาวิทยาศาสตร์ยุคหลังจากคูห์น (post-Kuhnian philosophy of science) ยอมรับว่า วิทยาศาสตร์ธรรมชาติเป็นศาสตร์ของการตีความ (hermeneutic) กล่าวคือ แม้ว่าวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจะพยายามค้นหากฎ (laws) แต่กฎดังกล่าวนี้จะต้องผ่านการตีความหมาย ซึ่งกระทำภายใต้บริบทของระบบทฤษฎี ดังนั้นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติจึงเกี่ยวข้องกับการสร้างกรอบทฤษฎี (theory frames) ซึ่งเป็นกรอบในการวางพื้นฐานให้แก่การตีความหมาย ในแง่นี้ ความพยายามสร้างกรอบทฤษฎีจึงมีความสำคัญกว่าการค้นหา “กฎ” (Giddens, 1996: 68).

³ การศึกษา EIA ในหลายๆ โครงการ พบว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับยืนยันความชอบธรรมของโครงการเท่านั้น ส่วนนักวิชาการที่ทำการศึกษาก็คือบริษัทที่ปรึกษา ซึ่งเป็นผู้รับจ้างการทำรายงาน EIA บริษัทที่ปรึกษาจึงจำต้องทำงานเพื่อรับใช้หน่วยงานเจ้าของโครงการ ซึ่งก็คือ จะต้องเขียนรายงาน EIA ให้สนับสนุนความชอบธรรมแก่โครงการ เพื่อให้หน่วยงานเจ้าของโครงการพึงพอใจ อันจะทำให้หน่วยงานเจ้าของโครงการเลือกที่จะว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาดังกล่าวนี้ให้ทำการศึกษา EIA ในโครงการต่อไปอีก (กลายเป็นผู้รับเหมาทำ EIA ขาประจำ) ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า ทั้งหน่วยงานเจ้าของโครงการและบริษัทที่ปรึกษาต่างมิได้ปล่อยให้กระบวนการศึกษา EIA เป็นไปด้วยความเป็นกลาง รายงาน EIA จึงมิได้สะท้อนความจริงอย่างไว้แต่เพียงแต่จะพบว่าอำนาจและผลประโยชน์ได้เข้าไปแทรกแซงจนกลายเป็นเนื้อหาของความสมเหตุสมผล โดยการทำให้ความสมเหตุสมผลกลายเป็นเพียงรายงานสำหรับสร้างความชอบธรรมในการสนับสนุนการก่อสร้างโครงการเท่านั้น (rationalization and legitimation of rationality) ผลที่เกิดขึ้นตามมา ก็คือ เมื่อตัดสินใจก่อสร้างโครงการไปแล้ว โครงการจำนวนมากส่งผลกระทบต่อสิ่ง

แวดล้อมและต่อชาวบ้านอย่างรุนแรงเกินกว่าที่จะยอมรับได้ การศึกษารายงาน EIA ในลักษณะ “ปาที” ดังกล่าวนี เป็นเพียงตัวอย่างเล็กๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างความรู้/ความสมเหตุสมผลกับอำนาจเท่านั้น แต่แท้จริงแล้ว ความสมเหตุสมผลกับอำนาจต่างสัมพันธ์ต่อกันในทุกๆ ด้านของชีวิต อันเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน และส่งผลกระทบต่อการทำลายล้างมนุษยชาติในอัตราเร่งอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงหนีพ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวิพากษ์เพื่อการตรวจสอบในเชิงทฤษฎีอย่างละเอียดลึกซึ้งในทุกๆ เรื่อง.

- ⁴ Bent Flyvbjerg (2001: 145) นักคิดผู้สนับสนุนวิธีการโพธิ์นีสส์ ได้เสนอแนะให้นักวิจัยได้ทำการสืบค้นข้อมูล โดยมีคำถามเกี่ยวกับประเด็นด้านคุณค่า เป็นเครื่องชี้นำทางจำนวน 4 ข้อ คือ 1) เรากำลังเดินทางไปไหนทางไหน? 2) ในการเดินทางไปตามทางดังกล่าวนั้น ใครได้รับประโยชน์ และใครเสียประโยชน์ และอะไรคือกลไกของอำนาจที่ทำให้ได้ประโยชน์-เสียประโยชน์ดังกล่าว? 3) หนทางดังกล่าวนั้น เป็นทางที่พึงปรารถนาหรือไม่? และ 4) ถ้าอย่างนั้น แล้วเราควรจะทำอย่างไรกันต่อไป?

บรรณานุกรม

แซนเดล, ไมเคิล (2556) *เงินไม่ใช่พระเจ้า : ชีตจำกัดทางศีลธรรมของตลาด*, แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล, กรุงเทพฯ : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน).

แสวง รัตน์มงคลมาส (มปป.) *เทคนิควิธีการใช้แนวความคิดทางทฤษฎีในการเลือกกำหนดปัญหาและสมมติฐานในการวิจัย*, เอกสารทางวิชาการ, ไม่ปรากฏแหล่งที่พิมพ์.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2548) *ปฏิบัติการวิจัย*, กรุงเทพฯ : มาฉลองคุณ-ซีเอสบี จำกัด.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2551) “ความสมเหตุสมผล/อำนาจ และสภาวะสมัยใหม่ : หนทางสูญหายของมนุษยชาติแห่งศตวรรษที่ 21”, *วารสารร่วมพฤษ*. ปีที่ 26, ฉบับที่ 1 ตุลาคม 3550 - มกราคม 2551.

Flyvbjerg, Bent (1998) *Rationality and Power: Democracy in Practice*, Chicago: University of Chicago Press.

- Flyvbjerg, Bent (2001) *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, Colin Gordon ed. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Giddens, Anthony (1993) *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1996) *In Defence of Sociology: Essays, Interpretations and Rejoinders*, Cambridge: Polity Press.
- Rosenberg, A. (1995) *Philosophy of Social Science.*, 2nd ed., Oxford: Westview Press.

วิธีคิดและปัญหาทางทฤษฎีในสังคมวิทยา (Theoretical Thinking and Dilemmas in Sociology)

เชษฐา พวงกัตต์ *

บทคัดย่อ

สังคมวิทยาได้รับการนิยามว่าเป็นการศึกษาสังคมมนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยให้ความสำคัญโดยเฉพาะกับระบบสังคมสมัยใหม่ที่ได้เข้าสู่ภาวะของสังคมอุตสาหกรรม สังคมวิทยาเป็นวิชาที่พยายามทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ตลอดช่วงเวลา 2-3 ศตวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นไม่เกิดขึ้นในระดับมหภาคแต่อย่างใด ทว่ายังเกี่ยวข้องกับลักษณะการดำเนินชีวิตที่เป็นเรื่องส่วนตัวด้วย ในบรรดานักทฤษฎีรุ่นบุกเบิก นักคิดที่สำคัญ 4 คนคือ ออกุสต์ กองต์, คาร์ล มาร์กซ์, เอมีล เดอร์ไคม์ และแม็กซ์ เวเบอร์ ในช่วงกลางศตวรรษที่ 18 กองต์และมาร์กซ์ได้เขียนงานเพื่อวางรากฐานประเด็นศึกษาบางอย่างให้กับสังคมวิทยา โดยที่ต่อมาได้รับการปรับขยายโดยเดอร์ไคม์ และเวเบอร์ ประเด็นศึกษาเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับลักษณะของสังคมวิทยา และผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการสร้างสังคมสมัยใหม่ที่ต่อโลกทางสังคม ความหลากหลายของแนวศึกษาทางทฤษฎีปรากฏให้เห็นในสังคมวิทยาวิวัฒนาการทางทฤษฎียากที่จะหาข้อยุติได้ง่ายๆ แม้แต่ในแวดวงของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเองก็ตาม และในสังคมวิทยาเอง เราจะพบความยากลำบากมากกว่าหลายเท่าเนื่องจากความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดจากการเข้าไปศึกษาพฤติกรรมของตัวเราเอง ปัจจุบันเรากำลังอยู่ตรงจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ช่วงเวลาใหม่ของ

พัฒนาการทางทฤษฎีสังคมวิทยาความคิดของนักคิดคลาสสิกอย่างมาร์กซ์, เดอร์ไคม์ และเวเบอร์ ได้ถูกสร้างขึ้นมาในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทางสังคม และเศรษฐกิจ ปัจจุบันเรากำลังดำเนินชีวิตอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นในระดับโลกซึ่งมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางทั่วโลก เราจำเป็นต้องสร้างทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อความเข้าใจพัฒนาการใหม่ๆ ซึ่งกำลังแปรสภาพสังคมของเราอยู่ในขณะนี้ ความพยายามดังกล่าวปรากฏให้เห็นได้จากบรรดาทฤษฎีที่บทความนี้นำเสนอและวิเคราะห์

คำสำคัญ : จินตนาการทางสังคมวิทยา; ทฤษฎี; แนวคิดทางทฤษฎี; ปฏิฐานนิยม; ข้อเท็จจริงทางสังคม; การกระทำของมนุษย์; โครงสร้างทางสังคม

Abstract

Sociology can be identified as the systematic study of human societies, giving special emphasis to modern, industrialised system. Sociology came into being as an attempt to understand the far-reaching changes that have occurred in human societies over the past two or three centuries. The changes involved are not just large-scale ones; they also involve shifts in the most intimate and personal characteristics of people's lives. Among the classical founders of sociology, four figures are particularly important: Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim and Max Weber. Comte and Marx, working in the mid-nineteenth century, established some of the basic issues of sociology, later elaborated on by Durkheim and Weber. These issues concern the nature of sociology and the impact of the changes brought about by modernisation on the social world. A diversity of theoretical approaches is found in sociology. Theoretical disputes are difficult to resolve even in the natural sciences, and in sociology we face special difficulties because of the complex problems involved in subjecting our own behaviour to study. Perhaps today we are at the beginning of a major new phase of development of sociological theory. The Ideas of the classic thinkers—Marx,

Durkheim and Weber—were formed during times of great social and economic change. We are now living through a period of global transition that is probably profound and is much more widely felt across the world. We need to develop new theories to understand the new development which are transforming our societies today. The theories analysed in this article are among the most contributions to this endeavour.

Keywords: sociological imagination; theory; theoretical approach; positivism; social facts; human action; social structure

บทนำ

เรากำลังมีชีวิตอยู่ในโลกในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นโลกที่เต็มไปด้วยความรู้สึกหวาดกังวล แต่ก็มีความหวังพร้อมกันไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแสดงออกมาให้เห็นในรูปของความขัดแย้งรุนแรง การตั้งเครียดและการแตกแยกทางสังคม รวมถึงผลด้านลบของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ แต่เรายังพอมีหนทางในการควบคุมชะตากรรมของเราได้ และสามารถปรับเปลี่ยนชีวิตของเราเพื่อสถาปนาโลกที่ดีกว่า โลกที่ดีกว่านี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร? ทำไมสภาพชีวิตของพวกเราจึงแตกต่างจากสภาพชีวิตของคนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายายของพวกเราอย่างมากมาย? ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจะเป็นเช่นไร? คำถามเหล่านี้เป็นเรื่องที่สังคมวิทยาให้ความสนใจ

สังคมวิทยา (sociology) เป็นสาขาวิชาที่ศึกษาชีวิตทางสังคม (social life), กลุ่มและสังคมต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจและท้าทายอย่างมาก ประเด็นเหล่านี้ก็คือพฤติกรรมของตัวพวกเราเองในฐานะสัตว์สังคม (social beings) สังคมวิทยามีขอบข่ายการศึกษาที่กว้างมาก นับตั้งแต่การวิเคราะห์เรื่องราวของผู้คนที่เดินผ่านไปมาตามท้องถนนจนถึงเรื่องของการบริหารทางสังคมที่เคลื่อนไหวในระดับโลก

พวกเราส่วนใหญ่มองโลกด้วยมุมมองที่คุ้นเคยในการใช้ชีวิตร่วมกัน แต่สังคมวิทยาจะชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมองโลกด้วยมุมมองที่กว้างไกลกว่านั้นว่า ทำไมพวกเราถึงมีสภาพอย่างที่พวกเราเป็นอยู่ และทำไมพวกเราถึงต้องกระทำอย่างที่พวกเรากระทำอยู่ สังคมวิทยาช่วยทำให้พวกเราตระหนักว่า สิ่งที่เราเรามองว่าเป็นธรรมชาติ หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นความจริงนั้น

จริงๆ แล้วอาจไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ และชีวิตของพวกเราที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องของ
ธรรมชาติ/เป็นอย่างนั้นมาตั้งแต่เกิดนั้น จริงๆ แล้วได้รับอิทธิพลอย่างมากจาก
พลังทางประวัติศาสตร์และทางสังคม การทำความเข้าใจวิถีทางในการดำเนิน
ชีวิตของพวกเราแต่ละคนที่ดูเหมือนว่าจะเข้าใจได้ง่ายๆ แต่มีความซับซ้อน ลึกซึ้ง
อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นบริบทของประสบการณ์ทางสังคมของพวกเรานั้น ถือว่า
เป็นพื้นฐานของลักษณะของตัววิชาสังคมวิทยา

มุมมองทางสังคมวิทยา (sociological perspective)

การเรียนรู้ที่จะมีวิธีคิดแบบสังคมวิทยา (think sociologically)—ซึ่ง
เป็นการมองด้วยทรรศนะที่กว้างไกลมากขึ้นนั้น—หมายถึงการฝึกฝนให้เกิด
จินตนาการ (imagination) การศึกษาสังคมวิทยาคงไม่ใช่เรื่องของกระบวนการ
แสวงหาความรู้ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน นักสังคมวิทยาก็คือคนที่สามารถก้าว
หลุดพ้นออกมาจากสิ่งต่างๆ ที่เป็นเรื่องของความคุ้นเคย/เคยชินในการใช้ชีวิต
ร่วมกันในสังคมแล้วมองสิ่งเหล่านั้นใหม่ในบริบทที่กว้างกว่านั้น งานของ
สังคมวิทยาขึ้นอยู่กับสิ่งที่นักคิดชาวอเมริกันอย่าง ซี. ไรต์ มิลล์ (C. Wright Mills)
เรียกว่า ‘จินตนาการทางสังคมวิทยา’ (sociological imagination)¹ ‘จินตนาการ
ทางสังคมวิทยา’ ช่วยทำให้เรา ‘คิดนอกกรอบ’ ของสิ่งที่พวกเราคุ้นเคยในชีวิต
ประจำวันของพวกเรา เพื่อที่จะได้หันกลับเข้าไปมองมันใหม่

ขอให้พวกเราดูตัวอย่างพฤติกรรมที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องธรรมดาไม่น่า
สนใจอย่างเช่นการดื่มกาแฟ (coffee drinking) ว่า เราสามารถที่จะอธิบายมัน
ด้วยมุมมองทางสังคมวิทยาได้อย่างไรบ้าง แนนอนว่าคำอธิบายมีมากมายทีเดียว

ประการแรก เราสามารถชี้ให้เห็นได้ว่า กาแฟไม่ได้เป็นแค่เครื่องดื่มที่
สร้างความกระปรี้กระเปร่า (refreshment) ทว่ากาแฟมี**คุณค่าเชิงสัญลักษณ์**
(symbolic value) อยู่ด้วยในฐานะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของกิจกรรมทางสังคม
ในชีวิตประจำวันของพวกเรา บ่อยครั้งที่เดียวที่บรรดาพิธีกรรม/พิธีการต่างๆ ที่
ถูกนำไปผูกพ่วงเข้ากับการดื่มกาแฟกลับมีความสำคัญมากกว่าการยกกาแฟขึ้นมาดื่ม
สำหรับชาวตะวันตกจำนวนไม่น้อย การดื่มกาแฟตอนเช้า (morning coffee) ถือ
ได้ว่าสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเริ่มต้นชีวิตประจำวันของพวกเขาแต่ละคน พวกเขาจะ
เริ่มดำเนินชีวิตในแต่ละวันไม่ได้เลยถ้าหากไม่ได้ดื่มกาแฟตอนเช้า บ่อยครั้งอีก

เช่นกันที่หลังจากที่แต่ละคนได้ดื่มกาแฟตอนเช้าแล้ว พวกเขาก็ยังต้องไปดื่มกาแฟร่วมกับคนอื่น ๆ—ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานของพิธีกรรมทางสังคม (social ritual) อย่างหนึ่ง คนสองคนซึ่งนัดพบปะกันเพื่อดื่มกาแฟร่วมกันอาจจะให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกัน พูดคุยกัน มากกว่าการดื่มกาแฟจริงๆ แล้ว การดื่มและการกินในทุกๆ สังคมเป็นการแสวงหาโอกาส/ช่องทางที่จะมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และประกอบพิธีกรรมทางสังคม—ข้อสังเกตเหล่านี้ขยายมุมมองในการศึกษาของสังคมวิทยาให้กว้างมากขึ้น

ประการที่สอง กาแฟเป็นสิ่งเสพติด (drug) ที่มีสารคาเฟอีน (caffeine) ผสมอยู่ ซึ่งมีผลกระตุ้นการทำงานของประสาท คนจำนวนมากไม่น้อยหยุดพักดื่มกาแฟเพราะกาแฟช่วยกระตุ้นให้รู้สึกสดชื่น หลังจากการทำงานเป็นเวลาหลายชั่วโมงทั้งในตอนกลางวันและกลางคืน กาแฟทำให้คนติด แต่การติดกาแฟก็ไม่ได้ถูกคนส่วนใหญ่ในวัฒนธรรมตะวันตกมองว่าเป็นเหมือนการติดสารเสพติด กาแฟเป็นสิ่งเสพติดที่สังคมยอมรับได้ (socially acceptable drug) เช่นเดียวกับเครื่องดื่มผสมแอลกอฮอล์ ซึ่งตรงกันข้ามกับกัญชา กระนั้นก็ยังมียกหลายสังคมที่เดียวที่ยอมรับการเสพกัญชาหรือแม้กระทั่งโคเคน แต่กลับปฏิเสธทั้งกาแฟและเครื่องดื่มผสมแอลกอฮอล์ นักสังคมวิทยาให้ความสนใจว่าอะไรเป็นสาเหตุของความแตกต่างดังกล่าว

ประการที่สาม ขณะที่ใครก็ตามกำลังดื่มกาแฟอยู่ ก็เท่ากับว่าเขา/หล่อนกำลังเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ซับซ้อน (a complicated set of social and economic relationships) ซึ่งขยายครอบคลุมไปทั่วโลก กาแฟเป็นผลผลิตที่เชื่อมโยงผู้คนที่อยู่ในดินแดนบางส่วนที่ร่ำรวยมั่งคั่งที่สุดกับผู้คนที่อยู่ในดินแดนส่วนใหญ่ที่ยากจนที่สุดบนโลกใบนี้ กล่าวคือ กาแฟปริมาณมหาศาลที่ถูกนำไปบริโภคกันในประเทศที่ร่ำรวยนั้นถูกปลูกกันในประเทศที่ยากจน กาแฟเป็นสินค้าที่มีมูลค่ามากที่สุดรองลงมาจากน้ำมันในการค้าระหว่างประเทศ กาแฟกลายเป็นแหล่งรายได้ขนาดใหญ่ที่สุดให้กับหลายประเทศในการแลกเปลี่ยนสินค้า การผลิต การแลกเปลี่ยนและการกระจายผลผลิตและสินค้าที่มีชื่อว่ากาแฟนี้ จำเป็นต้องมีการทำธุรกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องระหว่างผู้คนจำนวนมากที่อยู่ห่างไกลจากผู้ดื่มกาแฟหลายพันไมล์ การศึกษาการทำธุรกรรมระดับโลก (global transactions) ถือว่าเป็นพันธกิจที่

สำคัญของสังคมวิทยา เนื่องจากหลายๆ แง่มุมของชีวิตของพวกเราขณะนี้ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลทางสังคมและการสื่อสารกว้างขวางทั่วโลก

ประการที่สี่ พฤติกรรมอย่างเช่นการจิบกาแฟ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทั้งหมดของ**พัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจในอดีต** (a whole process of **past social and economic development**) เช่นเดียวกับอาหารชนิดอื่นๆของชาวตะวันตกซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน—อย่างเช่น ชา กลัวยมันฝรั่ง และน้ำตาลทราย—กาแฟได้ถูกนำมาบริโภคกันอย่างกว้างขวางตั้งแต่เมื่อปลายทศวรรษ 1800 เป็นต้นมา แม้ว่าเครื่องดื่มกาแฟจะมีจุดกำเนิดในตะวันออกกลาง แต่การขยายตัวของบริโภคขนานใหญ่กลับเริ่มขึ้นในยุคแห่งการขยายตัวของตะวันตกเมื่อประมาณ 150 ปีที่ผ่านมา จริงๆ แล้วกาแฟที่พวกเราดื่มกันอยู่ทุกวันนี้มาจากดินแดน [อเมริกาใต้และแอฟริกา] ซึ่งเคยตกเป็นอาณานิคมของชาวยุโรป ดังนั้นกาแฟจึงไม่ได้เป็นเครื่องดื่ม ‘ดั้งเดิม’ ของตะวันตกแต่อย่างใด มรดกของอาณานิคมมีผลกระทบอย่างมากมายต่อพัฒนาการของการค้ากาแฟระดับโลก

ประการที่ห้า กาแฟเป็นผลผลิตที่กลายเป็นหัวใจของวิวาทะในขณะนี้เกี่ยวกับเรื่องโลกาภิวัตน์ การค้าระหว่างประเทศ สิทธิมนุษยชนและการทำลายล้างสิ่งแวดล้อม เมื่อกาแฟได้รับความนิยมปลูกกันทั่วไป มันก็ได้ถูกทำให้กลายเป็นผลผลิตที่มี ‘ยี่ห้อ’ (branded) และถูกทำให้ ‘กลายเป็นเรื่องการเมือง’ (politicized) ในแง่ที่ว่า การตัดสินใจของผู้บริโภคว่าจะดื่มกาแฟประเภทใดและจะซื้อกาแฟที่ไหนนั้น ได้กลายเป็น ‘การเลือกที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการใช้ชีวิต’ (lifestyle choices) ผู้บริโภคอาจจะเลือกดื่มเฉพาะกาแฟบริสุทธิ์/ธรรมชาติซึ่งไม่มีสารคาเฟอีนเจือปน หรือเลือกดื่มกาแฟที่เป็นสินค้าซึ่ง ‘ค้าขายกันอย่างที่ียงธรรม’ [ผ่านวิธีการที่มีการจ่ายราคาสินค้าอย่างเต็มที่ตามความเป็นจริงให้กับผู้ผลิตกาแฟรายเล็กๆ ในประเทศกำลังพัฒนา] ผู้บริโภคอาจจะเลือกอุดหนุนร้านกาแฟที่ผู้ขายลงทุนด้วยตนเอง มากกว่าร้านกาแฟของบรรษัทขนาดใหญ่ที่มีสาขาแพร่กระจายไปทั่วอย่างเช่น Starbucks ผู้ดื่มกาแฟอาจจะตัดสินใจเลิกซื้อ/ดื่ม (boycott) กาแฟที่ผลิตจากบางประเทศที่ขาดความใส่ใจในเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม นักสังคมวิทยาให้ความสนใจที่จะทำความเข้าใจว่า โลกาภิวัตน์ช่วยยกระดับความตระหนักรู้ของผู้คนทั่วไปในเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในซอกมุมที่อยู่ห่างไกลออกไปบนพื้นพิภพนี้ และช่วยทำให้ผู้คนนำความรู้ใหม่ๆ ไปใช้

ในชีวิตของพวกเขาได้อย่างไร

การศึกษาสังคมวิทยา (studying sociology)

จินตนาการทางสังคมวิทยา (sociological imagination) ช่วยให้เรามองเห็นว่าเหตุการณ์ทั้งหลายที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับปัจเจกบุคคลนั้นจริงๆ แล้วสะท้อนให้เห็นประเด็นที่กว้างไกลกว่านั้นมาก ตัวอย่างเช่น การหย่าร้าง (divorce) อาจจะเป็นกระบวนการที่สร้างความยากลำบากให้กับคนที่เข้าไปเกี่ยวข้อง—ซึ่งมีลึกลับถือว่าเป็นความทุกข์ส่วนบุคคล แต่มีลึกลับชี้ให้เห็นว่าการหย่าร้างได้กลายเป็นประเด็นสาธารณะในสังคมอย่างในอังกฤษทุกวันนี้ โดยชีวิตคู่ของสามีภรรยาจำนวนถึงหนึ่งในสามของต้องปิดฉากลงภายในเวลา 10 ปี

อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือการว่างงาน (unemployment) ซึ่งอาจจะเป็นโศกนาฏกรรมส่วนตัวของคนที่ถูกไล่ออกจากงานและยังไม่สามารถหางานใหม่ทำได้ แต่การว่างงานก็เป็นมากกว่าเรื่องของความผิดหวังต่อแค่ส่วนตัว เมื่อคนอื่นเป็นล้านๆ คนในสังคมหนึ่งๆ ก็ตกอยู่ในสถานการณ์แบบเดียวกัน การว่างงานเป็นประเด็นสาธารณะ (public issue) ที่แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มทางสังคมที่ใหญ่กว่าเรื่องส่วนตัวของปัจเจกบุคคลมาก

ขอให้คุณลองนำเอาลักษณะที่พูดถึงข้างบนนี้มาใช้กับชีวิตของคุณเอง คงไม่จำเป็นว่า จะต้องคิดถึงแต่เรื่องร้ายๆ เราลองมาพิจารณาตัวอย่างเช่น ทำไมคุณถึงหยิบเอกสารนี้ขึ้นมาพลิกอ่าน ทำไมคุณถึงตัดสินใจเรียนวิชาสังคมวิทยา คุณอาจจะเป็นนักเรียนวิชาสังคมวิทยาที่ไม่ตั้งใจเรียน เลือกเรียนวิชาสังคมวิทยาเพียงแค่ว่าให้ครบจำนวนรายวิชาที่กำหนดให้เรียนเพื่อจะได้รับปริญญา หรือว่าคุณอาจจะเป็นนักเรียนที่มีความกระตือรือร้น ต้องการค้นพบอะไรมากมายในวิชาสังคมวิทยา ไม่ว่าแรงจูงใจของคุณจะเป็นเช่นไร ดูเหมือนว่าพวกคุณมีอะไรร่วมกันกับคนอื่นที่เรียนวิชาสังคมวิทยา โดยที่พวกคุณไม่จำเป็นต้องไปรับรู้มัน การตัดสินใจส่วนตัวของคุณสะท้อนให้เห็นตำแหน่งแห่งที่/สถานะของคุณในสังคมที่กว้างไกลออกไปอีก

ลองมาดูกันว่าลักษณะต่อไปนี้นำมาใช้กับตัวคุณได้หรือไม่? คุณเป็นคนที่อยู่ในวัยหนุ่ม/สาวใช่หรือไม่? เป็นคนผิวขาวใช่หรือไม่? คุณมาจากภูมิหลังที่มีอาชีพประจำหรือเป็นคนงานคอปกขาวใช่หรือไม่? คุณได้เคยทำ หรือยังคง

ทำงานเสริมช่วงเวลาเพื่อเพิ่มพูนรายได้ได้อยู่ใช่หรือไม่? คุณต้องการงานหนักๆ ทำหลังจากสำเร็จการศึกษาไปแล้ว แต่ก็ไม่ได้ตั้งใจว่าเรียนอย่างจริงจังมากเท่าใดนักใช่หรือไม่? คุณรู้จริงๆ หรือไม่ว่าสังคมวิทยาคืออะไร นอกจากรู้แต่ว่าเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม? พวกเขาจำนวนมากกว่าสามในสี่คงจะตอบคำถามเหล่านี้ว่า ‘ใช่’ นักเรียนระดับอุดมศึกษาคงไม่ใช่ตัวแทนของประชากรทั้งหมด แต่มีแนวโน้มที่มาจากภูมิหลังของอภิสิทธิ์ชนมากกว่า และทัศนคติของคนเหล่านี้มักจะสะท้อนให้เห็นทัศนคติแบบเดียวกับพวกเพื่อนของเขาหรือคนที่พวกเขารู้จัก ภูมิหลังทางสังคมซึ่งเป็นที่มาของพวกเรา มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับรูปแบบของการตัดสินใจที่พวกเราคิดว่าเหมาะสมแล้ว

แต่ถ้าคุณตอบคำถามข้อหนึ่งหรือมากกว่านั้นว่า ‘ไม่’ คุณอาจจะมาจากภูมิหลังของคนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งหรือมาจากครอบครัวยากจน คุณอาจจะเป็นใครก็ได้ที่อยู่ในวัยกลางคนหรืออาจจะอายุมากกว่านั้น อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปอาจจะเป็นดังนั้นก็ได้อีก คุณน่าจะต้องได้เคยต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสภาพที่คุณเป็นอยู่ขณะนี้ คุณอาจจะต้องเคยเอาชนะความรู้สึกของเพื่อนๆ หรือคนอื่นๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคุณ เมื่อคุณบอกพวกเขาว่า คุณกำลังจะเข้าเรียนในวิทยาลัย/มหาวิทยาลัย หรือไม่เช่นนั้นคุณก็อาจจะเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาหลังจากมีครอบครัวแล้วก็ได้

แม้ว่าพวกเราทุกคนล้วนได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม (social contexts) ที่พวกเราเข้าไปอยู่ นั่นแต่พฤติกรรมของพวกเรา ก็ไม่ได้ถูกกำหนด (determined) โดยบริบทเหล่านั้นแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เรามี และสร้าง บัจเจกภาพของพวกเราเองขึ้นมา นี่เป็นงานของสังคมวิทยาที่จะต้องเข้าไปศึกษาพิจารณาความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่าง **สิ่งที่สังคมสร้างให้กับเรา (what society makes of us) และ สิ่งที่เราสร้างให้กับตัวเอง (what we make of ourselves)**

การกระทำ/กิจกรรมที่พวกเราทำเป็นทั้งตัวกำหนดโครงสร้าง (structure) —กำหนดรูปลักษณ์—ให้กับโลกทางสังคมที่อยู่รายรอบตัวเรา และขณะเดียวกัน การกระทำของพวกเรา ก็ถูกกำหนดโครงสร้างโดยโลกทางสังคมดังกล่าวเหล่านั้น แนวคิดเรื่อง **‘โครงสร้างสังคม’ (social structure)** เป็นแนวคิดอันหนึ่งที่มีความสำคัญในวิชาสังคมวิทยา

โครงสร้างสังคมหมายถึงข้อเท็จจริงที่ว่า บริบททางสังคมของการดำเนินชีวิตของเราไม่ได้เป็นเรื่องของเหตุการณ์หรือการกระทำหลากหลายรูปแบบที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่สิ่งเหล่านั้นล้วนถูกกำหนดโครงสร้าง (structured) หรือถูกกำหนดรูปแบบ (patterned) ที่มีลักษณะเฉพาะของมัน พฤติกรรมของพวกเราและความสัมพันธ์ที่พวกเรา miteinander มีลักษณะที่เกิดขึ้นซ้ำๆ จนเป็นปกติวิสัย (regularities) กระนั้นโครงสร้างสังคมก็ไม่ได้เป็นเหมือนกับโครงสร้างของวัตถุ อย่างเช่นตัวอาคารซึ่งเป็นอิสระ/แยกอยู่ต่างหากจากการกระทำของเรา

สังคมมนุษย์อยู่ในกระบวนการที่เรียกว่าการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration) ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา สังคมถูกสร้างซ้ำ (reconstructed) อยู่ทุกขณะโดย ‘องค์ประกอบพื้นฐาน’ (building blocks) ของสังคม—ซึ่งก็คือมนุษย์อย่างคุณและผมนั่นเอง

ขอให้กลับไปพิจารณาตัวอย่างที่ได้นำมาพูดถึงข้างต้นอย่างเช่นกรณีของกาแฟ กาแฟหนึ่งถ้วยคงไม่ได้มาอยู่ในมือคุณโดยอัตโนมัติ คุณเป็นคนเลือกที่จะไปร้านกาแฟร้านใดร้านหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ว่าจะดื่มกาแฟดำหรือผสมครีม เมื่อคุณทำการตัดสินใจทำสิ่งเหล่านี้ พร้อมกับคนอื่นๆ อีกหลายล้านคน เท่ากับว่าคุณกำลังกำหนดรูปแบบลักษณะของตลาดให้กับกาแฟ และสร้างผลกระทบให้กับชีวิตของบรรดาผู้ผลิตกาแฟ ซึ่งบางทีอาจจะกำลังดำเนินชีวิตอยู่ในอีกซีกหนึ่งของโลกที่อยู่ห่างไกลออกไปหลายพันไมล์

สังคมวิทยาสามารถช่วยในการดำเนินชีวิตของเราได้อย่างไร? สังคมวิทยามีนิยามเชิงปฏิบัติต่อชีวิตของพวกเราหลายอย่าง ดังเช่นที่มิลส์เน้นย้ำความสำคัญเมื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องจินตนาการทางสังคมวิทยา (sociological imagination)

พัฒนาการของวิธีคิดทางสังคมวิทยา (Development of sociological thinking)

สิ่งที่นักเรียนสังคมวิทยาต้องพบเมื่อเริ่มลงมือเรียนวิชาสังคมวิทยาก็คือ ปัญหาของความหลากหลายของแนวศึกษา (approaches) สังคมวิทยาไม่เคยเป็นวิชา (discipline) ที่มีการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความคิด (a body of ideas) นักสังคมวิทยามักวิวาทะกันว่าจะศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์กันอย่างไร? และ

ผลของการศึกษาวิจัยจะนำมาตีความกันอย่างไร? ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น? ทำไมนักสังคมวิทยาถึงไม่มีความเห็นร่วมกันอย่างจริงจังเหมือนกับนักวิทยาศาสตร์? คำตอบอยู่ที่ลักษณะ (nature) ของตัววิชา สังคมวิทยาเป็นเรื่องของชีวิตและพฤติกรรมของตัวเราเอง และการศึกษาเกี่ยวกับตัวเราก็มักมีความซับซ้อนอย่างมาก และเป็นปัญหาอย่างมากในการศึกษา

ทฤษฎี (theories) และแนวศึกษาทางทฤษฎี (theoretical approaches)

การพยายามทำความเข้าใจบางเรื่องที่มีความซับซ้อน อย่างเช่น ผลกระทบของการเข้าสู่ภาวะอุตสาหกรรม (industrialization) ที่มีต่อสังคม ทำให้เห็นความสำคัญของทฤษฎีที่มีต่อสังคมวิทยา การศึกษาข้อเท็จจริง (factual research) ซึ่งให้เห็นว่าสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นมาได้อย่างไร แต่สังคมวิทยาไม่ได้เป็นแค่การรวบรวมข้อเท็จจริง (facts) เท่านั้น ไม่ว่าข้อเท็จจริงเหล่านั้นจะมีความสำคัญและน่าสนใจเพียงไร ตัวอย่างเช่น ผมซื้อกาแฟดื่มเมื่อเช้านี้ ผมจ่ายเงินไปจำนวนหนึ่ง เมล็ดกาแฟได้มาจากต้นกาแฟที่ปลูกในอเมริกากลาง ฯลฯ แต่เราก็คงต้องการที่จะรู้ด้วยว่า **ทำไม**จึงเกิดสิ่งต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา? และเพื่อที่จะได้มาซึ่งคำตอบ เราจะต้องสร้างทฤษฎีที่จะใช้อธิบาย (construct explanatory theories) ตัวอย่างเช่น เราต้องการเข้าใจภาวะอุตสาหกรรมมีอิทธิพลอย่างยิ่งใหญ่ต่อการปรากฏตัวของสังคมสมัยใหม่ (modern societies) แต่อะไรคือที่มาของเงื่อนไขเบื้องต้น (preconditions) ของการเข้าสู่ภาวะอุตสาหกรรม? ทำไมเราต้องค้นให้พบถึงความแตกต่างระหว่างสังคมต่างๆ ที่อยู่ในกระบวนการของการเข้าสู่ภาวะอุตสาหกรรม (industrialisation process)? ทำไมการเข้าสู่ภาวะอุตสาหกรรมจึงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงของวิธีการที่เกี่ยวกับการลงโทษ (criminal punishment) หรือเกี่ยวกับระบบครอบครัวและการแต่งงาน? เพื่อที่จะตอบคำถามเหล่านี้ได้ เราจำเป็นต้องสร้าง/พัฒนาสิ่งที่เรียกว่าวิธีคิดทางทฤษฎี (theoretical thinking) ขึ้นมา

ทฤษฎี (theory) เป็นเรื่องของการสร้างการตีความที่เป็นนามธรรมขึ้นมา (constructing abstract interpretation) ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการอธิบายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง (empirical situations) ตัวอย่างเช่น ทฤษฎี (a theory) เกี่ยวกับการเข้าสู่ภาวะอุตสาหกรรมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการระบุ (identify) ลักษณะ

สำคัญๆ ที่กระบวนการต่างๆ ของพัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรม (industrial development) มีอยู่ร่วมกัน และพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าลักษณะ/องค์ประกอบอันไหนมีความสำคัญมากที่สุดในการอธิบายพัฒนาการดังกล่าว

แต่แน่นอนว่าการศึกษาวิจัยข้อเท็จจริงและทฤษฎีไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เราจำเป็นต้องสร้างสิ่งที่เรียกว่าแนวศึกษาทางทฤษฎี (theoretical approaches) ขึ้นมา เพื่อทดสอบทฤษฎีด้วยข้อเท็จจริง เราต้องการทฤษฎีเพื่อช่วยให้เราเข้าใจ/อธิบายข้อเท็จจริงเนื่องจากเราต้องคิดต่างจากคนทั่วไปว่า ‘ข้อเท็จจริงไม่ได้มีความหมายในตัวของมันเอง’ (Facts do not speak for themselves.) นักสังคมวิทยาจำนวนไม่น้อยที่เดียวที่ทำงานอยู่กับการศึกษาข้อเท็จจริงโดยเฉพาะ แต่เอาเข้าจริง พวกเขาก็ต้องอาศัยความรู้บางอย่างจากทฤษฎีเป็นเครื่องนำทาง มิฉะนั้นแล้วงานของพวกเขาคงไม่สามารถอธิบายความซับซ้อนของสังคมสมัยใหม่ได้ นี่คือนวัตกรรมที่เกิดขึ้นแม้กระทั่งกับงานวิจัยที่มีเป้าหมายเชิงปฏิบัติ (practical objectives) อย่างเดียว

‘นักปฏิบัติ’ (practical people) มักจะตั้งข้อสงสัยต่อนักทฤษฎี และหลายคนก็มองว่าตนเอง ‘ติดดิน’ เกินกว่าที่จะมาฆ่าเสียเวลาให้ความสนใจกับความคิดที่เป็นนามธรรม (abstract ideas) อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจในเชิงปฏิบัติ การทั้งหมดล้วนมีฐานคติทางทฤษฎี (theoretical assumptions) อยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น ผู้จัดการของบริษัทอาจจะไม่ให้ความสนใจต่อ ‘ทฤษฎี’ แต่ทุกๆ แนวทางที่ใช้เกี่ยวกับกิจกรรมด้านธุรกิจล้วนเกี่ยวข้องกับฐานคติทางทฤษฎีแม้ว่าจะไม่มีผลการพูดออกมาอย่างชัดเจนก็ตาม ด้วยเหตุนี้ ผู้จัดการอาจจะตั้งเป็นข้อสังเกตเบื้องต้นว่า ลูกจ้างทำงานหนักเพราะมีเงินเป็นแรงจูงใจ [ระดับค่าจ้างที่พวกเขาจะได้รับ] นี่ไม่ใช่เรื่องของการตีความทางทฤษฎี (theoretical interpretation) เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องของความผิดพลาดอย่างหนึ่งปรากฏอยู่ด้วย ตามที่งานวิจัยด้านสังคมวิทยาอุตสาหกรรม (industrial sociology) พยายามชี้ให้เห็น

หากไม่มีแนวศึกษาทางทฤษฎี (theoretical approach) แล้ว เราจะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าเราจะเริ่มต้นด้วยการมองไปที่ประเด็นใดในการศึกษาหรือในการตีความผลของการวิจัย อย่างไรก็ตาม การอธิบายหลักฐานข้อเท็จจริง (factual evidence) ก็คงไม่ใช่เหตุผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้นสำหรับการให้ความสำคัญต่อ

ทฤษฎีของสังคมวิทยา วิธีคิดทางทฤษฎี (theoretical thinking) จะต้องหาคำตอบให้กับปัญหาที่ว่าไปที่เกิดขึ้นจากการศึกษาชีวิตทางสังคมของมนุษย์ (human social life) รวมตลอดถึงประเด็นต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นปรัชญา

ในการกำหนดว่าสังคมวิทยาควรจะต้องอาศัยตัวแบบของวิทยาศาสตร์ในระดับใด และเราควรจะต้องสร้างมโนทัศน์ (conceptualise) เกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์อย่างไรนั้น จะเห็นได้ว่า การกระทำ (action) และสถาบัน (institutions) เป็นปัญหาที่ไม่สามารถหาคำตอบ/ข้อยุติได้ง่ายๆ เพราะมีวิธีการในการทำความเข้าใจที่แตกต่างกันมากมายด้วยแนวศึกษาทางทฤษฎี (theoretical approaches) ที่หลากหลายที่ปรากฏอยู่ในวิชาสังคมวิทยา

นักทฤษฎียุคแรก (early theorists)

พวกเราในฐานะเป็นมนุษย์มักจะสงสัยอยากรู้ว่าอะไรคือสาเหตุ/ที่มาของพฤติกรรมของพวกเรา แต่ความพยายามของพวกเราตลอดระยะเวลาหลายพันปีที่ผ่านมาในการทำความเข้าใจตัวเองอาศัยวิธีคิดที่สืบทอดส่งต่อมาเป็นทอดๆ จากคนยุคก่อนหน้าเรา และหลายครั้งเราจะเป็นว่าปรากฏอยู่ในรูปของความเชื่อทางศาสนา ตัวอย่างเช่นก่อนการเกิดขึ้นของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ คนจำนวนไม่น้อยเชื่อว่าพระเจ้าและภูตผีปีศาจเป็นผู้ดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ทางธรรมชาติเช่นแผ่นดินไหว แม้ว่านักเขียนในยุคแรกๆ ได้พยายามนำเสนอแง่มุมที่เจาะลึกลงมาที่พฤติกรรมของมนุษย์และสังคม แต่การศึกษาสังคมอย่างเป็นระบบเพิ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง โดยย้อนไปยังจุดเริ่มต้นเมื่อปลายศตวรรษที่ 17 และต้นศตวรรษที่ 18 ภูมิหลังของจุดเริ่มต้นของสังคมวิทยาก็คือชุดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส (the French Revolution) ในปี 1789 และการเกิดขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรม (the Industrial Revolution) ในยุโรป การสิ้นคลอนและสลายวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (traditional ways of life) ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่ความพยายามของนักคิดทั้งหลายที่จะสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการทำความเข้าใจทั้งโลกทางสังคมและโลกทางธรรมชาติ

พัฒนาการที่สำคัญอันหนึ่งก็คือ การใช้วิทยาศาสตร์แทนที่ศาสนาในการทำความเข้าใจโลก คำถามที่บรรดานักคิดในศตวรรษที่ 19 พยายามให้คำตอบได้แก่ อะไรคือธรรมชาติของมนุษย์? ทำไมสังคมจึงมีโครงสร้างอย่างที่เป็นอย่างนี้? ทำไม

สังคมจึงเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนแปลงอย่างไร? คำถามเหล่านี้ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากคำถามที่นักสังคมวิทยาในปัจจุบันกำลังหาคำตอบกันอยู่ โลกสมัยใหม่ของเรามีลักษณะที่แตกต่างไปจากโลกในอดีตอย่างสิ้นเชิง และนี่คือพันธกิจของสังคมวิทยาที่จะช่วยเราในการทำความเข้าใจโลกในปัจจุบัน รวมถึงรูปร่างหน้าตาของโลกในอนาคตด้วย

อ็อกุสต์ ก็องต์ [Auguste Comte, 1789-1857]

แน่นอนว่าคงมีนักคิดคนใดสามารถผูกขาดการสถาปนาตัววิชาทั้งหมดได้แต่ผู้เดียว และมีนักคิดจำนวนไม่น้อยทีเดียวที่มีส่วนร่วมกันพัฒนาวิธีคิดทางสังคมวิทยาในช่วงแรกเริ่ม อย่างไรก็ตามนักคิดที่โดดเด่นได้แก่นักเขียนชาวฝรั่งเศสชื่ออ็อกุสต์ ก็องต์ (Auguste Comte) เนื่องจากเขาเป็นคนแรกที่คิดค้นใช้คำว่า ‘sociology/la sociologie’ ในตอนแรกก็องต์ใช้คำว่า ‘social physics/la physique sociale’ (‘ฟิสิกส์สังคม’) แต่นักคิดบางคนที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับเขาในช่วงนั้นก็ใช้คำคำนี้เหมือนกัน ก็องต์ต้องการที่จะทำให้คนทั่วไปเห็นว่ามีมุมมองของตนแตกต่างจากของคนอื่นๆ เขาจึงสร้างคำว่า ‘sociology/la sociologie’ (‘สังคมวิทยา’) ขึ้นมา เพื่อให้เรียกชื่อวิชาที่เขาต้องการสถาปนา

ความคิดของก็องต์สะท้อนให้เห็นเหตุการณ์วุ่นวายที่เกิดขึ้นในยุคนั้น การปฏิวัติฝรั่งเศสได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญขึ้นในสังคม และการขยายตัวของ การกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรม (industrialisation) ได้พลิกผันชีวิตที่เดินตามจารีตดั้งเดิมของชาวฝรั่งเศส ก็องต์ต้องการสร้างวิทยาศาสตร์สังคมที่สามารถอธิบายกฎของโลกทางสังคม (laws of social world) แบบเดียวกับที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural science) ใช้อธิบายการทำงานของโลกทางกายภาพ (physical world) แม้ว่าตัวก็องต์เองยอมรับว่า วิชาในสายของวิทยาศาสตร์แต่ละวิชาต่างก็มีประเด็นศึกษาเฉพาะของตนเองที่แตกต่างกัน แต่ก็องต์ก็เชื่อว่าทุกๆ วิชาเหล่านั้นมีตรรกะและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งมีเป้าหมายที่จะเปิดเผยให้เห็นถึงกฎของจักรวาล (universal laws) ในเมื่อการค้นพบกฎในโลกธรรมชาติช่วยทำให้เราควบคุมและคาดการณ์เหตุการณ์ที่อยู่รอบตัวเราได้ การค้นพบกฎที่ควบคุมสังคมของมนุษย์ก็สามารถช่วยทำให้เรากำหนดชะตากรรมของเราได้ รวมตลอดถึงช่วยให้เราปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่

ของมนุษยชาติให้ดีขึ้นได้ ก้องตี้ให้เหตุผลว่า สังคมดำเนินไปตามกฎที่แน่นอน
ในลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากที่เกิดขึ้นกับโลกทางกายภาพแต่อย่างใด

ทฤษฎีของก้องตี้มีต่อทิศทางของสังคมวิทยาก็คือ การมีลักษณะเป็น
positive science (ศาสตร์เชิงปฏิฐาน) ก้องตี้เชื่อว่าสังคมวิทยาควรจะนำวิธีการ
ทางวิทยาศาสตร์ที่เคร่งครัดมาใช้ในการศึกษาสังคมแบบเดียวกับที่ฟิสิกส์ใช้ใน
การศึกษาโลกทางกายภาพ ปฏิฐานนิยม (positivism) เชื่อว่า วิทยาศาสตร์ควร
จะเกี่ยวข้องกับเฉพาะกับสิ่งที่สามารถสังเกตเห็นได้ซึ่งรับรู้ได้โดยตรงจากประสบการณ์
ด้วยการสังเกตผ่านผัสสะอย่างระมัดระวังจะทำให้เราสามารถสร้างกฎที่ใช้อธิบาย
ความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ที่เราสังเกตเห็นได้ ด้วยการทำความเข้าใจ
ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ต่างๆ นี้เองที่นักวิทยาศาสตร์สามารถคาดการณ์
ว่าเหตุการณ์ในอนาคตจะเกิดขึ้นได้อย่างไร การนำแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม
(positivist approach) มาใช้กับสังคมวิทยาจะช่วยให้ได้ความรู้เกี่ยวกับสังคม
ที่วางอยู่บนฐานของหลักฐานเชิงประจักษ์ (empirical evidence) ที่ได้มาจากการ
สังเกต การเปรียบเทียบ และการทดลอง

กฎสามขั้นตอน (law of the three stages) ของก้องตี้อ้างว่า ความ
พยายามของมนุษย์ที่จะเข้าใจโลกได้ผ่านขั้นตอนต่างๆ คือ ขั้นเทววิทยา (theo-
logical) ขั้นอภิปรัชญา (metaphysical) และขั้นปฏิฐานนิยม (positive) ใน
ขั้นเทววิทยา (theological stage) ความคิดต่างๆ ถูกชี้นำโดยความคิดและ
ความเชื่อทางศาสนาที่ว่าสังคมเป็นไปตามเทพประสงค์ในขั้นอภิปรัชญา (metaphysi-
cal stage) ซึ่งปรากฏตัวในช่วงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (the Renaissance) สังคม
ถูกมองในแง่ที่เป็นธรรมชาติ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด
ในขั้นปฏิฐานนิยม (positive stage) ซึ่งเกิดขึ้นจากการค้นพบและความสำเร็จ
ของโคเปอร์นิคัส (Copernicus), กาลิเลโอ (Galileo) และนิวตัน (Newton) ได้
เกิดความพยายามที่จะนำเอาเทคนิควิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้กับโลกทางสังคม
ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ก้องตี้จึงมองสังคมวิทยาว่าเป็นศาสตร์ลำดับหลังสุดที่ถูก
สร้างขึ้นมาจากฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยา แต่ก็มีความสำคัญและมีความซับซ้อน
มากที่สุดใบบรรดาศาสตร์ทั้งหมด

ในช่วงปลายของชีวิต ก้องตี้ได้วางแผนในการนำเอามุมมองทางด้าน
สังคมวิทยาของตนมาใช้สำหรับการรื้อฟื้นสภาพสังคมของฝรั่งเศสโดยเฉพาะและ

สังคมของมนุษยชาติโดยทั่วไป ก็องต์สนับสนุนให้มีการสถาปนา ‘ศาสนาสำหรับมนุษยชาติ’ (religion of humanity) ที่ละเลิกศรัทธาและความเชื่อที่มีอยู่เดิมแล้วหันไปสมานหลักการพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ สังคมวิทยาน่าจะเป็นหัวใจของศาสนาอันใหม่นี้ ก็องต์เป็นกังวลอย่างมากกับสภาพสังคมที่ตัวเขามีชีวิตอยู่ในช่วงนั้น โดยเฉพาะในเรื่องของความไม่เท่าเทียมกันที่เกิดจากการเข้าสู่ภาวะสังคมอุตสาหกรรมและภัยที่มีต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมในทรศนะของก็องต์ การหาทางออกในระยะยาวก็คือการสร้างฉันทามติทางด้านศีลธรรม (moral consensus) ขึ้นมา ซึ่งจะช่วยในการจัดระบบระเบียบ หรือยึดโยงสังคมเข้าด้วยกันท่ามกลางความไม่เท่าเทียมกันรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้น แม้ว่าวิสัยทัศน์ของก็องต์ในเรื่องการปรับสภาพสังคมให้ดีขึ้นนี้ไม่ได้มีการนำไปใช้จริง แต่ข้อเสนอในเรื่องการทำให้การศึกษาสังคมมีความเป็นระบบและมีเอกภาพกลับมีความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้ให้กับสังคมวิทยาในฐานะเป็นสาขาวิชาหนึ่งในแวดวงวิชาการ

เอมิล เดอร์ไคม์ [Emile Durkheim, 1858-1917]

งานเขียนของนักคิดชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งชื่อ เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) มีอิทธิพลอย่างมากต่อสังคมวิทยาสมัยใหม่ (modern sociology) โดยเฉพาะมากกว่าก็องต์ (Comte) เสียอีก แม้ว่าเดอร์ไคม์ได้นำเอาความคิดจากงานเขียนของก็องต์มาใช้ แต่เดอร์ไคม์ก็มองว่าความคิดนักคิดก่อนหน้าเขาอย่างเช่นก็องต์มีลักษณะคาดการณ์และกว้างมากไปจนยากที่จะนำไปใช้จริงอย่างได้ผล โดยเฉพาะการสถาปนาสังคมวิทยาบวรจากฐานของวิทยาศาสตร์ เดอร์ไคม์มองสังคมวิทยาว่าเป็นศาสตร์แบบใหม่ (new science) ที่สามารถนำไปใช้อธิบายปัญหาทางปรัชญาที่มีอยู่เดิมด้วยการศึกษามันใหม่ด้วยวิธีการเชิงประจักษ์

เช่นเดียวกับก็องต์ เดอร์ไคม์เชื่อว่าเราจะต้องศึกษาชีวิตทางสังคมด้วยความเป็นวัตถุวิสัย (objectivity) แบบเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์ศึกษาโลกทางธรรมชาติ หลักการอันแรกที่มีกรกล่าวถึงกันมากของสังคมวิทยาก็คือ ‘ศึกษาข้อเท็จจริงทางสังคมเหมือนกับศึกษาวัตถุ’ (‘Study social facts as things!’) เดอร์ไคม์ต้องการที่จะบอกว่า ชีวิตทางสังคมสามารถนำมาวิเคราะห์อย่างจริงจังได้ไม่ต่างจากวัตถุหรือเหตุการณ์ในธรรมชาติ

งานเขียนของเดอริ์ไคม์ ครอบคลุมหลายประเด็น แต่ประเด็นเดอริ์ไคม์ ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากมีอยู่ 3 ประเด็น คือ (1) ความสำคัญของ สังคมวิทยาในฐานะเป็นศาสตร์แนวประจักษ์นิยม (the importance of the sociology asempirical science) (2) การปรากฏตัวของปัจเจกบุคคลและการ ก่อตัวของระเบียบสังคมแบบใหม่ (the rise of the individual and the formation of a new social order) และ (3) ที่มาและลักษณะของสิทธิอำนาจทาง ด้านศีลธรรมในสังคม (the sources and character of moral authority in society) ในการศึกษาประเด็นต่างๆ ในทางสังคมวิทยา อย่างเช่น ศาสนา พฤติกรรมเบี่ยงเบนและอาชญากรรม การทำงานและชีวิตทางเศรษฐกิจ มักมีการนำเอาความคิดของเดอริ์ไคม์มาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษา

สำหรับเดอริ์ไคม์ ประเด็นหลักที่สังคมวิทยาเข้าไปเกี่ยวข้องก็คือ การศึกษา ‘ข้อเท็จจริงทางสังคม’ (social facts/les faits sociaux) แทนที่จะนำเอาวิธีการ ทางสังคมวิทยา (sociological methods) ไปใช้ในการศึกษาปัจเจกบุคคล นัก สังคมวิทยาควรจะศึกษาข้อเท็จจริงทางสังคม ซึ่งหมายถึงแง่มุมต่างๆ ของชีวิต ทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดการกระทำของเราในฐานะปัจเจกบุคคล อย่างเช่น สภาพ เศรษฐกิจ หรืออิทธิพลของศาสนา เดอริ์ไคม์เชื่อว่าสังคมมีความเป็นจริงเป็นของ ตนเอง หมายความว่าสังคมเป็นมากกว่าการกระทำและผลประโยชน์ของ ปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคม

ในทฤษฎีของเดอริ์ไคม์ ข้อเท็จจริงทางสังคมก็คือวิธีการในการกระทำ วิธีการในการคิดหรือการแสดงความรู้สึก ซึ่งอยู่ ‘ภายนอก’ (external) ตัว ปัจเจกบุคคล และมีความจริงเป็นของตัวเองอยู่ภายนอกชีวิตการรับรู้ของ ปัจเจกบุคคล ลักษณะอีกประการหนึ่งของข้อเท็จจริงทางสังคมก็คือมันมีอำนาจ บังคับ (coercive power) เหนือปัจเจกบุคคล ผู้คนทั่วไปมักจะไมค่อยรับรู้ ว่า ข้อเท็จจริงทางสังคมมีอำนาจบีบบังคับต่อพวกเขา ทั้งนี้เป็นเพราะว่าผู้คนโดย ทั่วไปมักยินยอมทำตามข้อเท็จจริงทางสังคมอย่างเสรี โดยเชื่อว่าพวกเขากระทำ ตามการตัดสินใจเลือกของพวกเขาเอง จริงๆ แล้ว เดอริ์ไคม์ให้เหตุผลว่า ผู้คน มักจะทำตามแบบแผนที่ดีถือว่าเป็นเรื่องทั่วไปในสังคมของพวกเขา ข้อเท็จจริงทาง สังคมสามารถตีกรอบจำกัดการกระทำของมนุษย์ในหลายๆ ทาง ตั้งแต่การลง ทัณฑ์ทางกฎหมาย [ในกรณีของอาชญากรรม] ไปจนถึงการปฏิเสธทางสังคม (social

rejection) [ในกรณีของพฤติกรรมที่ไม่ได้รับการยอมรับ] รวมตลอดถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ [ในกรณีของการใช้ภาษาอย่างผิดๆ]

เดอว์เคิร์มยอมรับว่าข้อเท็จจริงทางสังคมมีปัญหามากในการศึกษา เนื่องจากข้อเท็จจริงทางสังคมเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นและจับต้องไม่ได้ จึงไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง แต่คุณสมบัติของมันจะต้องถูกทำให้มองเห็นให้ได้โดยทางอ้อมด้วยการวิเคราะห์ผลกระทบของมัน หรือด้วยการพิจารณาความพยายามที่จะทำให้มันปรากฏตัวออกมา เช่น กฎหมาย คำสอนทางศาสนา หรือกฎเกณฑ์ลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติ ในการศึกษาข้อเท็จจริงทางสังคม เดอว์เคิร์มเน้นความสำคัญของการละเลืกอคติและอุดมการณ์เท่าที่แบบวิทยาศาสตร์ จำเป็นต้องมีจิตใจที่เปิดรับสิ่งที่ได้จากผัสสะ และปลอดจากอิทธิพลของความคิดที่มีมาก่อนซึ่งมาจากภายนอก เดอว์เคิร์มเชื่อว่ามโนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ (scientific concepts) จะสร้างขึ้นมาได้ก็โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น เดอว์เคิร์มทำนายนักสังคมวิทยาคนอื่น ๆ โดยให้ศึกษาสิ่งต่างๆ ตามที่มันปรากฏ และให้สร้างมโนทัศน์ใหม่ๆ ที่สะท้อนให้เห็นธรรมชาติที่แท้จริงของวัตถุทางสังคม (social things)

เช่นเดียวกับผู้ก่อตั้งสังคมวิทยาคนอื่น ๆ เดอว์เคิร์มให้ความสนใจอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อสังคมในช่วงที่เขาใช้ชีวิตอยู่ เดอว์เคิร์มให้ความสนใจโดยเฉพาะกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งทางสังคมและทางศีลธรรม (social and moral solidarity) ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ยึดเหนี่ยวสังคมเอาไว้ และป้องกันไม่ให้เกิดความระส่ำระสายขึ้นในสังคม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะดำรงอยู่ได้เมื่อปัจเจกบุคคลถูกดึงให้เข้ามาอยู่ร่วมกันในกลุ่มทางสังคม (social groups) และถูกจัดระบบระเบียบด้วยชุดของค่านิยมและจารีตประเพณีที่มีอยู่ร่วมกัน ในงานเขียนสำคัญชิ้นแรกของเดอว์เคิร์มชื่อ *The Division of Labour in Society* เขาได้นำเสนอการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคอุตสาหกรรมก็คือการปรากฏตัวของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันรูปแบบใหม่² เดอว์เคิร์มให้เหตุผลว่าโดยอธิบายว่า มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ 2 รูปแบบที่ตรงข้ามกัน คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบกลไก (mechanical solidarity) และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบอินทรีย์ (organic solidarity) และเดอว์เคิร์มได้เชื่อมโยงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งสองแบบนี้เข้ากับ

การแบ่งงานกันทำ (division of labour) ซึ่งหมายถึงการขยายตัวของความแตกต่างระหว่างอาชีพต่างๆ

ในทฤษฎีของเดอริคิม วัตินธรัมแบบจารีตหรือแบบดั้งเดิม (traditional) ซึ่งมีการแบ่งงานกันทำในระดับที่ต่ำมากนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบกลไก เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมทำหน้าที่การทำงาน/ประกอบอาชีพไม่แตกต่างกัน พวกเขาจึงผูกพันกันด้วยประสบการณ์และความเชื่อร่วมกัน ความเข้มแข็งของความเชื่อร่วมกันสะท้อนออกมาให้เห็นในลักษณะของการบังคับ กล่าวคือชุมชนจะลงโทษใครก็ตามที่ทำท้าววิถีชีวิตที่เป็นแบบแผนของชุมชนทันที เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่มีพื้นที่ว่างให้กับความไม่พึงพอใจของปัจเจกบุคคล ดังนั้น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบกลไกจึงวางอยู่บนรากฐานของความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) และความเหมือนกัน (similarity) ในเรื่องของความเชื่อ อย่างไรก็ตาม ภัยพิบัติของการกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรม (industrialisation) และการเข้าสู่ภาวะของความเป็นเมือง (urbanization) ได้ทำให้การแบ่งงานกันทำขยายตัวมากขึ้น อันนำไปสู่การแตกสลายของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่มีอยู่เดิมรูปแบบนี้ Durkheim ให้เหตุผลว่าการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน (specialisation) และการแบ่งแยกแตกต่างทางสังคม (differentiation) ที่เพิ่มมากขึ้นในสังคมที่มีความก้าวหน้า จะทำให้เกิดระเบียบแบบใหม่ (new order) ที่สะท้อนให้เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบอินทรีย์ สังคมที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบอินทรีย์จะถูกยึดโยงเข้าด้วยกันด้วยการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจของคนในสังคม รวมถึงการยอมรับความสำคัญของการทำงาน/การประกอบอาชีพของคนอื่นๆ ในสังคม เมื่อการแบ่งงานกันทำขยายตัวเพิ่มขึ้น ผู้คนในสังคมก็เริ่มพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น เนื่องจากแต่ละคนต้องการสินค้าและบริการที่คนในอาชีพอื่นๆ เป็นผู้ผลิตให้ ความสัมพันธ์ในลักษณะต่างตอบแทนทางเศรษฐกิจและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้เข้ามาสร้างความเห็นพ้องต้องกันทางสังคมขึ้นมาแทนที่ความเชื่อร่วมกันแบบเดิม

อย่างไรก็ดี กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในโลกสมัยใหม่เป็นไปอย่างรวดเร็วและเข้มข้นอย่างมากจนทำให้เกิดปัญหาทางสังคมอย่างรุนแรง ปัญหาเหล่านี้มีผลกระทบในทางส่นสลายวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม คีลธรรม ความเชื่อทางศาสนา และแบบแผนของการใช้ชีวิตประจำวันลงโดยไม่มีการสร้างคุณค่าใหม่ๆ

ที่ชัดเจนเข้ามาแทนที่ เดอร์ไคม์เรียกสภาวะการณ์ที่ยังหาข้อยุติไม่ได้เหล่านี้ว่า ‘anomie’ ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่ไร้เป้าหมายหรือความลึ้นหวังที่เกิดจากชีวิตทางสังคมสมัยใหม่ การควบคุมและมาตรฐานทางศีลธรรมแบบดั้งเดิมซึ่งวางรากฐานอยู่บนศาสนา ได้ถูกทำลายลงแทบทั้งหมดโดยพัฒนาการของสังคมสมัยใหม่ และปล่อยให้ปัจเจกบุคคลจำนวนมากในสังคมสมัยใหม่ตกอยู่ในสภาพที่พวกเขาารู้สึกว่าการดำเนินชีวิตในแต่ละวันเป็นไปอย่างไร้ความหมาย

งานศึกษาที่มีชื่อเสียงมากที่สุดชิ้นหนึ่งของเดอร์ไคม์ก็คืองานศึกษาที่วิเคราะห์เกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย (suicide)³ การฆ่าตัวตายดูเหมือนจะเป็นการกระทำที่เป็นเรื่องส่วนตัวล้วนๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ปัจเจกบุคคลมีรู้สึกว่าตนเองไร้ความสุขอย่างสุดๆ อย่างไรก็ดี เดอร์ไคม์ชี้ให้เห็นว่า พลังทางสังคม (social forces) มีอิทธิพลขึ้นพื้นฐานต่อพฤติกรรมกรรมการฆ่าตัวตาย และพลังทางสังคมอันหนึ่งก็คือ สภาวะที่เรียกว่า ‘anomie’ อัตราการฆ่าตัวตาย (suicide rates) ที่ให้เห็นถึงแบบแผนที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องนับเป็นปีๆ และแบบแผนเหล่านี้จะต้องได้รับการอธิบายด้วยสังคมวิทยา

คาร์ล มาร์กซ์ [Karl Marx, 1818-1883]

ความคิดของคาร์ล มาร์กซ์ มีลักษณะตรงกันข้ามกับความคิดของก๊อดต์และเดอร์ไคม์ แต่ในส่วนที่เหมือนกันก็คือ มาร์กซ์พยายามหาทางอธิบายการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นสังคมในช่วงของการปฏิวัติอุตสาหกรรม กิจกรรมทางการเมืองของมาร์กซ์ทำให้ตัวเขาเองในฐานะคนวัยหนุ่มต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐเยอรมัน หลังจากหนีไปอยู่ในฝรั่งเศสได้ไม่นาน มาร์กซ์ก็ได้เข้าพำนักอย่างถาวรในฐานะผู้ลี้ภัยในอังกฤษ มาร์กซ์ได้มองเห็นการเติบโตของโรงงานและการผลิตแบบอุตสาหกรรม รวมตลอดถึงความไม่เท่าเทียมกันที่เกิดขึ้นตามมา ความสนใจในขบวนการแรงงานในยุโรปและความคิดสังคมนิยมได้ถูกสะท้อนออกมาในงานเขียนของเขา ซึ่งครอบคลุมหลากหลายประเด็น งานเขียนส่วนใหญ่ของมาร์กซ์พุ่งความสนใจไปที่ประเด็นทางเศรษฐกิจ แต่เนื่องจากว่าตัวเขาเองมักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรเชื่อมโยงปัญหาทางเศรษฐกิจเข้ากับสถาบันทางสังคม ดังนั้นงานเขียนของเขาจึงเต็มไปด้วยมุมมองทางด้านสังคมวิทยา แม้ว่าจะมีกรวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงต่อความคิดของ

มาร์กซ์ แต่งงานเขียนของเขาที่มีความสำคัญอย่างมากต่อพัฒนาการของสังคมวิทยา

ทุนนิยมและการต่อสู้ทางชนชั้น (capitalism and class struggle)

แม้ว่ามาร์กซ์ได้เขียนเกี่ยวกับขั้นตอนต่างๆ ของประวัติศาสตร์ แต่ความสนใจหลักของเขาอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ สำหรับมาร์กซ์นั้น การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่สำคัญที่สุดเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของ ‘ทุนนิยม’ (capitalism) ทุนนิยมเป็นระบบของการผลิตที่มีลักษณะตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงกับระบบเศรษฐกิจยุคก่อนหน้านั้นในประวัติศาสตร์ กล่าวคือเป็นระบบของการผลิตสินค้าและบริการเพื่อขายให้กับผู้บริโภคในปริมาณและขอบเขตที่กว้างมาก มาร์กซ์ชี้ให้เห็นองค์ประกอบหลักสองประการของการผลิตในระบบทุนนิยม องค์ประกอบอันแรกคือ ‘ทุน’ (capital) ซึ่งหมายถึงสินทรัพย์ต่างๆ อย่างเช่น เงิน เครื่องจักร หรือโรงงาน การสะสมทุนเกิดขึ้นพร้อมๆ กับองค์ประกอบอันที่สองคือ ‘แรงงานรับจ้าง’ (wage-labour) แรงงานรับจ้างหมายถึงกรรมกรจำนวนมากที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยที่ใช้ในการดำรงชีวิตแต่ต้องทำงานรับจ้างให้กับนายจ้างที่เป็นเจ้าของทุน มาร์กซ์เชื่อว่าคนที่เป็นเจ้าของทุนซึ่งก็คือ ‘นายทุน’ (capitalists) สถาปนาตนเองเป็นชนชั้นปกครอง ขณะที่ประชาชนจำนวนมากก่อตัวเป็นชนชั้นแรงงานรับจ้างหรือชนชั้นแรงงาน (working class) เมื่อการกลายสภาพเป็นสิ่งคมอุตสาหกรรม (industrialization) ขยายตัว ชาวนาไร้ที่ดิน (peasants) จำนวนมากที่เคยดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการทำงานบนที่ดินของตนเอง ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาในเมืองต่างๆ กำลังขยายตัว และก่อตัวเป็นชนชั้นแรงงานภาคอุตสาหกรรมในเมือง ชนชั้นแรงงานดังกล่าวนี้ได้ถูกขนานนามว่า ‘ชนชั้นกรรมาชีพ’ (the proletariat)

ในทฤษฎีของมาร์กซ์ ทุนนิยมโดยตัวของมันเองเป็นระบบ ‘ชนชั้น’ (class system) โดยที่ความสัมพันธ์ทางชนชั้นมีลักษณะของความขัดแย้ง แม้ว่าเจ้าของทุน/นายทุนและคนงานต่างพึ่งพาอาศัยกัน กล่าวคือนายทุนต้องการแรงงาน และคนงานก็ต้องการค่าจ้าง แต่การพึ่งพิงกันนี้มีลักษณะของความไม่เท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นมีลักษณะของการขูดรีด (exploitative) เนื่องจากว่าแทบจะไม่มีหรือไม่มีสิทธิควบคุมเหนือแรงงานของตนเอง และนายจ้าง/นายทุนสามารถสร้างกำไรได้ด้วยการฉกฉวยผลผลิตที่เกิดจากแรงงานของคนงานไปเป็นของตนเอง มาร์กซ์เชื่อว่าความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict) ที่มีต่อ

ทรัพยากรทางเศรษฐกิจจะรุนแรงมากขึ้นกว่าเดิมในอนาคต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: การมองประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม (Social change: the materialist conception of history)

มุมมองของมาร์กซ์วางอยู่บนรากฐานของสิ่งที่มาร์กซ์เรียกว่า ‘แนวคิดประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม’ (the materialist conception of history) ตามทฤษฎีนี้ ที่มาหลักของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไม่ใช่ความคิดหรือค่านิยมที่มนุษย์ยึดถือร่วมกัน ทว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นต่างๆ เป็นแรงผลักดันให้เกิดพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หรือเป็น ‘พลังขับเคลื่อนของประวัติศาสตร์’ (the motor of history) ตามที่มาร์กซ์ได้เขียนเอาไว้ในตอนต้นของ *The Communist Manifesto* ว่า ‘ประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตทั้งหมดจนถึงสังคมในปัจจุบันเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น’ (‘The history of all hitherto existing society is the history of class struggles.’)⁴ แม้ว่ามาร์กซ์ได้พุ่งความสนใจไปที่ทุนนิยมและสังคมสมัยใหม่แต่มาร์กซ์ก็ได้พิจารณาตรวจสอบด้วยว่าสังคมต่างๆ ได้มีพัฒนาการอย่างไรตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ในทฤษฎีของมาร์กซ์ ระบบสังคมได้เปลี่ยนผ่านจากวิธีการผลิต (mode of production) แบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่ง บางครั้งเปลี่ยนผ่านอย่างค่อยเป็นค่อยไป และบางครั้งก็เปลี่ยนผ่านด้วยการปฏิวัติอันเป็นผลมาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจของสังคมเหล่านั้นมาร์กซ์ได้เสนอโครงสร้างของขั้นตอนต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ (historical stages) โดยเริ่มต้นจากสังคมคอมมิวนิสต์แบบดั้งเดิม (primitive communist societies) ซึ่งเป็นสังคมเร่ร่อนล่าสัตว์และเก็บของป่าหาเลี้ยงชีพ สู่ระบบครอบครองแรงงานทาสแบบโบราณและระบบฟิวดัล (feudal) ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งงานระหว่างเจ้าที่ดินและไพร่ที่ดิน (serfs) การปรากฏตัวของพ่อค้าและช่างฝีมือถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของชนชั้นพ่อค้าพาณิชย์ หรือนายทุนที่เข้ามาแทนที่ขุนนางเจ้าที่ดิน ด้วยมุมมองที่มีต่อประวัติศาสตร์เช่นนี้ มาร์กซ์เชื่อว่าในเมื่อบรรดานายทุนได้ผืนกำลังกันโค่นล้มระเบียบสังคมแบบฟิวดัลลงได้ ในทำนองเดียวกันพวกนายทุนก็จะถูกแทนที่และระเบียบสังคมแบบใหม่ ซึ่งหมายถึงระบบคอมมิวนิสต์ จะถูกสถาปนาขึ้นมาในที่สุดเช่นกัน

มาร์กซ์เชื่อว่าการปฏิบัติของของผู้ใช้แรงงานเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อโค่นล้มระบบทุนนิยม และนำไปสู่สังคมแบบใหม่ที่ไม่มีการแบ่งแยกระหว่างคนรวยกับคนจนดังที่เคยเกิดขึ้นทั่วทั้งสังคม มาร์กซ์ไม่ได้ต้องการที่จะบอกว่าความไม่เท่าเทียมกันในทุกๆ เรื่องระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกันเองจะปลานาการไป ทว่าสังคมน่าจะไม่มี การแบ่งแยกระหว่างชนชั้นของคนเพียงแต่หยิบมือที่ผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง กับมวลชนส่วนใหญ่ที่แทบจะไม่ได้รับผลประโยชน์อะไรเลยจากความมั่งคั่งที่พวกตนเป็นคนสร้างขึ้นมา ระบบเศรษฐกิจจะอยู่ในรูปของระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชน และสังคมที่มีความเป็นมนุษยมากกว่าที่เราพบเห็นอยู่ในปัจจุบันจะได้รับการสถาปนาขึ้นมา มาร์กซ์เชื่อว่าในสังคมแห่งอนาคตนั้น การผลิตจะก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าการผลิตภายใต้ระบบทุนนิยม

งานเขียนของมาร์กซ์มีผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อโลกในศตวรรษที่ 20 ก่อนหน้าสองทศวรรษที่ผ่านมา ประชากรกว่าหนึ่งในสามของโลกมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเช่นสหภาพโซเวียตและบรรดาประเทศในยุโรปตะวันออกซึ่งรัฐบาลของประเทศเหล่านี้ (อวด) อ้างว่าได้รับแรงบันดาลใจมาจากความคิดของมาร์กซ์

แมกซ์ เวเบอร์ [Max Weber, 1864-1920]

แมกซ์ เวเบอร์ก็ไม่ต่างจากมาร์กซ์ที่ไม่สามารถจดอย่างง่าย ๆ ให้เป็นแค่นักสังคมวิทยา เวเบอร์ให้ความสนใจและเข้าไปเกี่ยวข้องกับหลายสาขาวิชา เวเบอร์เกิดในเยอรมนีโดยใช้เวลาส่วนใหญ่ในประเทศนี้ทำงานวิชาการและทุ่มเทเวลาส่วนตัวให้กับการแสวงหาความรู้ งานเขียนของเวเบอร์ครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐศาสตร์ กฎหมาย ปรัชญา ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ รวมถึงตลอดถึงสังคมวิทยา งานเขียนส่วนใหญ่ของเขาเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของทุนนิยมสมัยใหม่และวิถีทางที่ทำให้สังคมสมัยใหม่แตกต่างไปจากรูปแบบต่างๆ ของการจัดองค์กรทางสังคมในยุคก่อนหน้านั้น จากการศึกษาเชิงประจักษ์จำนวนหนึ่ง ทำให้เวเบอร์ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะพื้นฐานของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ รวมถึงตลอดถึงข้อถกเถียงหลักๆ ทางด้านสังคมวิทยาที่ยังคงเป็นหัวใจของการศึกษาของนักสังคมวิทยาในปัจจุบัน

สิ่งที่เวเบอร์ไม่ได้แตกต่างไปจากนักสังคมวิทยาคนอื่นๆ ในยุคของเขาก็คือ

การพยายามทำความเข้าใจลักษณะและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แม้ว่าเวเบอร์ได้รับอิทธิพลจากความคิดของมาร์กซ์ แต่ตัวเขาเองก็วิพากษ์วิจารณ์มุมมองหลักๆ ของมาร์กซ์อย่างรุนแรงด้วยเช่นกัน เวเบอร์ปฏิเสธการมองประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม (the materialist conception of history) และให้ความสำคัญกับความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict) น้อยกว่ามาร์กซ์มอง ในทรรศนะของเวเบอร์ แม้ว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมีความสำคัญ แต่ความคิดและค่านิยมก็มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยเช่นกัน งานเขียนของเวเบอร์ที่ได้รับการยกย่องและถูกนำมาถกเถียงกันมากก็คือ *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*⁵ ในงานเขียนชิ้นนี้ เวเบอร์เสนอว่าค่านิยมทางศาสนา โดยเฉพาะค่านิยมของลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestantism) มีความสำคัญอย่างมากในการทำให้เกิดหลักปฏิบัติแบบทุนนิยม เวเบอร์แตกต่างจากนักสังคมวิทยาคนอื่น ๆ ก่อนหน้าเขาตรงที่เวเบอร์เขาเชื่อว่า สังคมวิทยาควรให้ความสำคัญกับ ‘การกระทำทางสังคม’ (social action) ไม่ใช่โครงสร้าง (structures) เวเบอร์ให้เหตุผลว่า แรงจูงใจและความคิดของมนุษย์เป็นพลังที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ความคิด ค่านิยม และความเชื่อมีพลังที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ในทรรศนะของเวเบอร์ ปัจเจกบุคคลทั้งหลายมีความสามารถที่จะกระทำกรอย่างเสรีและกำหนดรูปร่างหน้าตาของอนาคตได้ เวเบอร์มีความเชื่อแตกต่างจากเดอริคเคม์และมาร์กซ์ว่าโครงสร้างไม่ได้ดำรงอยู่ภายนอก (external) หรือไม่ได้เป็นอิสระจากปัจเจกบุคคล ทว่าโครงสร้างในสังคมถูกสร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างการกระทำต่างๆ ดังนั้นจึงเป็นงานของสังคมวิทยาที่จะต้องทำความเข้าใจบรรดาความหมายที่อยู่เบื้องหลังการกระทำเหล่านั้น งานเขียนบางเล่มของเวเบอร์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดสะท้อนให้เห็นความเกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ที่เกี่ยวกับการกระทำทางสังคม ในการวิเคราะห์ลักษณะโดดเด่นเฉพาะของสังคม ‘ตะวันตก’ เมื่อเปรียบเทียบกับอารยธรรมหลักอื่นๆ เวเบอร์ศึกษาศาสนาต่างๆ ในจีน อินเดียและตะวันออกไกล และการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวเหล่านี้มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อสังคมวิทยาศาสนา (sociology of religion) จากการเปรียบเทียบระบบศาสนาหลักๆ ในจีนและอินเดียกับศาสนาในตะวันตก ทำให้เวเบอร์ได้ข้อสรุปว่า แรงคิดบางอย่างของความเชื่อในศาสนาคริสต์มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นของระบบทุนนิยม

เวเบอร์ให้เหตุผลว่า ท่าที่แบบทุนนิยมของสังคมตะวันตกคงไม่ปรากฏให้เห็นเพียงแค่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นแบบที่มาร์กซ์เชื่อเท่านั้น ในทรรศนะของเวเบอร์ ความคิดและค่านิยมทางวัฒนธรรมมีส่วนอย่างมากในการทำให้เกิดสังคมนิยมและการกระทำของปัจเจกบุคคลในสังคมแบบนี้

องค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งในมุมมองทางด้านสังคมวิทยาของเวเบอร์ก็คือความคิดเรื่อง ‘รูปแบบในอุดมคติ’ (the ideal type) รูปแบบต่างๆ ในอุดมคติได้ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นมโนทัศน์และตัวแบบในการวิเคราะห์ที่สามารถนำมาใช้ในการทำความเข้าใจโลก ในโลกที่เป็นจริง รูปแบบอุดมคติเหล่านั้นแทบจะไม่ปรากฏให้เห็นเลย นอกจากลักษณะบางอย่างของมันเท่านั้น อย่างไรก็ตามมโนทัศน์ที่ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นตัวแบบดังกล่าวนี้ไม่ได้ว่ามีประโยชน์อย่างมากเนื่องจากสถานการณ์ต่างๆ ในโลกแห่งความเป็นจริงสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยการเปรียบเทียบกับรูปแบบในอุดมคติเหล่านั้นได้อันหนึ่ง ในแง่นี้ รูปแบบในอุดมคติจึงทำหน้าที่เป็นจุดอ้างอิงที่เป็นมาตรฐาน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องชี้ให้เห็นว่า เวเบอร์ไม่ได้ต้องการให้รูปแบบ ‘อุดมคติ’ ที่เขาส่งขึ้นมานี้กลายเป็นมโนทัศน์ที่มีความสมบูรณ์แบบหรือเป็นเป้าหมายที่พึงปรารถนาแต่อย่างใดจริงๆ แล้วเวเบอร์ต้องการให้มันเป็นแค่รูปแบบ ‘บริสุทธิ์’ (pure) ของปรากฏการณ์บางอย่างเท่านั้น อีกทั้งเวเบอร์ได้ใช้รูปแบบอุดมคติดังกล่าวในงานเขียนของเขาเกี่ยวกับรูปแบบของการจัดองค์กรขนาดใหญ่ (bureaucracy) และตลาด (market)

การทำให้อยู่ภายใต้หลักของเหตุผล (Rationalization)

ในทรรศนะของเวเบอร์ การปรากฏตัวของสังคมสมัยใหม่ (modern society) เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในด้านรูปแบบของการกระทำทางสังคม เวเบอร์เชื่อว่าผู้คนกำลังหันหลังให้กับความเชื่อแบบดั้งเดิมที่วางรากฐานอยู่บนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ประเพณีและความเคยชินที่สืบทอดเนื่องมายาวนาน และกำลังมุ่งหน้าเข้าหาวิธีการที่วางรากฐานอยู่บนเหตุผลที่เน้นประสิทธิภาพและผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตในสังคมอุตสาหกรรม แทนจะไม่มีที่ว่างให้กับอารมณ์ความรู้สึกและการทำสิ่งต่างๆ เพียงเพราะว่าเป็นสิ่งที่ทำสืบกันมาแล้วหลายชั่วอายุคน เวเบอร์อธิบายว่า พัฒนาการของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสมัยใหม่ และการจัดองค์กรสมัยใหม่ (bureaucracy) ล้วนเป็นเรื่อง

ของ ‘การใช้หลักของเหตุผล’ (rationalisation) ซึ่งหมายถึงการจัดตงค์กรของชีวิตทางทางสังคมและเศรษฐกิจตามหลักการเรื่องประสิทธิภาพและบนพื้นฐานของความรู้ทางเทคนิค ถ้าหากในสังคมแบบดั้งเดิมนั้น ศาสนาและจารีตประเพณีที่สืบเนื่องยาวนานเป็นตัวกำหนดทัศนคติและค่านิยมของคนแล้วละก็ สังคมสมัยใหม่ก็ถูกกำหนดโดยการใช้หลักของเหตุผล (rationalisation) มากขึ้นในปริมณฑลต่างๆ ของการใช้ชีวิต ตั้งแต่เรื่องการเมืองไปจนถึงเรื่องศาสนาและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ในทรณะของเวเบอร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรม (the Industrial Revolution) และการเกิดขึ้นของทุนนิยม (capitalism) เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นถึงแนวโน้มที่ขยายวงกว้างไปสู่การใช้หลักของเหตุผล (rationalisation) ทุนนิยมไม่ได้ถูกรอบำด้วยความขัดแย้งทางชนชั้นตามที่มาร์กซ์เชื่อ แต่อยู่บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ (science) และการจัดตงค์กรสมัยใหม่ (bureaucracy) สำหรับองค์กรขนาดใหญ่ทั้งหลาย เวเบอร์มองเห็นว่าความเป็นวิทยาศาสตร์แบบสังคมตะวันตกเป็นเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นโดยเฉพาะ การจัดตงค์กรสมัยใหม่ (bureaucratisation) ซึ่งเป็นวิถีทางเพียงอย่างเดียวเท่านั้นในการจัดตงค์กรที่มีคนจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ขยายตัวไปพร้อมกับการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง เวเบอร์ใช้คำว่า ‘การสูญเสียศรัทธา’ (disenchantment) เพื่ออธิบายวิถีทางที่วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ (scientific thinking) ในโลกสมัยใหม่ได้ทำลายล้างพลังของความรู้สึกที่มีมาตั้งแต่อดีตให้สิ้นซาก

อย่างไรก็ดีเวเบอร์ก็ไม่ได้มองผลลัพธ์ของกระบวนการใช้หลักเหตุผล (rationalisation) ในแง่ดีไปเสียทั้งหมด เวเบอร์หวาดวิตกว่าสังคมสมัยใหม่อาจจะกลายเป็นระบบที่บิดสลายจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการพยายามเข้ามาจัดระบบระเบียบควบคุมทุกๆ ปริมณฑลของชีวิตทางสังคม เวเบอร์หวาดวิตกเป็นอย่างมากโดยเฉพาะต่อผลกระทบของกระบวนการใช้หลักเหตุผล (bureaucracy) ที่มีศักยภาพในการกดทับและสลายความเป็นมนุษย์ รวมถึงภัยที่มีต่อชะตากรรมของ ‘ประชาธิปไตย’ (democracy) วาระของยุคแห่งแสงสว่าง (Age of Enlightenment) ในศตวรรษที่ 18 ของความก้าวหน้า ความมั่งคั่งและความสุขสำราญที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยการปฏิเสธจารีตประเพณีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งถูกแทนที่โดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้สร้างหายนะภัยให้กับตัวมันเอง

แนวคิดทางทฤษฎีสมัยใหม่ (Modern theoretical approaches)

นักสังคมวิทยายุคแรกเริ่มมีความต้องการร่วมกันในการทำ ความเข้าใจสังคมต่างๆ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงซึ่งพวกเขา กำลังเผชิญอยู่ นักคิดเหล่านี้ต้องการทำในสิ่งที่มากกว่าการนำเสนอภาพและการตีความเหตุการณ์สำคัญๆ ในยุคสมัยของตน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีความสำคัญมากกว่าก็คือ นักคิดเหล่านี้มองหาทางที่จะพัฒนาวิธีการในการศึกษาโลกทางสังคมที่สามารถอธิบายการทำหน้าที่ของสังคมโดยทั่วไปและโดยเฉพาะลักษณะของการเปลี่ยนแปลง กระนั้น สิ่งที่เราได้เห็นก็คือ นักคิดอย่างเดอริคเคมส์ มาร์กซ์ และเวเบอร์ได้ใช้แนวศึกษา (approaches) ที่แตกต่างกันอย่างมากในการศึกษาโลกทางสังคม ตัวอย่างเช่น ในขณะที่เดอริคเคมส์และมาร์กซ์ให้ความสำคัญกับความเข้มแข็งของพลังที่อยู่ในภายนอกตัวปัจเจกบุคคล แต่เวเบอร์กลับเริ่มต้นงานศึกษาที่ความสามารถของปัจเจกบุคคลที่จะกระทำกรอย่างสร้างสรรค์ต่อโลกภายนอก ขณะที่มาร์กซ์ชี้ให้เห็นความสำคัญที่เหนือกว่าของของปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ แต่เวเบอร์กลับมองปัจจัยอื่นๆ ที่กว้างไกลกว่าว่ามีความสำคัญ ความแตกต่างในเรื่องของแนวศึกษาดังกล่าวได้ปรากฏให้เห็นตลอดมาในประวัติศาสตร์ของสังคมวิทยา แม้ว่าเมื่อนักสังคมวิทยาเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของประเด็นในการวิเคราะห์ แต่ก็มีอยู่บ่อยครั้งทีเดียวที่พวกเขาทำการวิเคราะห์ด้วยมุมมองทางทฤษฎีที่แตกต่างกัน

แนวศึกษาทางทฤษฎี 3 แนวที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ไม่ว่าจะ เป็นแนวหน้าที่นิยม (functionalism) แนวความขัดแย้ง (the conflict approach) และแนวปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionism) มีความเกี่ยวข้องกับเดอริคเคมส์ มาร์กซ์ และเวเบอร์ตามลำดับ การศึกษาประเด็นปัญหาต่างๆ ทางสังคมวิทยา เราจะพบกับข้อถกเถียงและความคิดที่มาจากและสะท้อนให้เห็นแนวศึกษาทางทฤษฎีทั้งสามแนวนี้

แนวหน้าที่นิยม (functionalism)

แนวหน้าที่นิยมมองว่าสังคมเป็นระบบที่มีความซับซ้อนซึ่งส่วนประกอบต่างๆ ทำงานสอดประสานกันเพื่อทำให้เกิดเสถียรภาพและสมานฉันท์ ตามความเชื่อของแนวนี้นี้ วิชาสังคมวิทยาควรจะต้องศึกษาความสัมพันธ์ที่ส่วนประกอบต่างๆ ของสังคมมีระหว่างกันและที่มีต่อสังคมทั้งหมด ตัวอย่างเช่น เราสามารถ

วิเคราะห์ความเชื่อทางศาสนาและจารีตประเพณีของสังคมหนึ่งๆ โดยชี้ให้เห็นว่า
สิ่งต่างๆ เหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับสถาบันอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมอย่างไร เนื่องจาก
ส่วนประกอบที่แตกต่างกันออกไปของสังคมหนึ่งๆ นั้นจะพัฒนาความสัมพันธ์ซึ่ง
กันและกันอย่างไรใกล้ชิดขึ้นมา

การศึกษาการทำหน้าที่ (function) ของปฏิบัติการทางสังคม (social
practice) หรือสถาบัน (institution) ก็คือการวิเคราะห์ว่าปฏิบัติการหรือสถาบัน
มีส่วนช่วยทำให้เกิดความต่อเนื่องของสังคม นักคิดแนวหน้าที่นิยม อันได้แก่
ก้องด์และเดอริโคม มักจะใช้การเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต (organic analogy) เพื่อ
ชี้ให้เห็นความคล้ายกันระหว่างการทำงานของสังคมกับของระบบของคาพยพของ
สิ่งมีชีวิต (living organism) นักคิดแนวหน้าที่นิยมเชื่อว่าส่วนประกอบต่างๆ ของ
สังคมทำงานสอดประสานกันเพื่อผลประโยชน์ทั้งหมดของสังคม ไม่ต่างไปจากที่
ส่วนประกอบต่างๆ ของร่างกายมนุษย์ทำ ในการศึกษาอวัยวะของร่างกายอย่าง
เช่นหัวใจ เราจำเป็นต้องชี้ให้เห็นว่ามันสัมพันธ์กับอวัยวะส่วนอื่นๆ อย่างไร จาก
การที่หัวใจทำหน้าที่สืบฉีดเลือดไปยังอวัยวะส่วนอื่นๆ ของร่างกาย หัวใจมี
บทบาทสำคัญในการทำให้ชีวิตของระบบของคาพยพดำเนินสืบเนื่องต่อไปได้ ทำนอง
เดียวกัน การวิเคราะห์การทำหน้าที่ของส่วนประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของสังคมก็
คือการชี้ให้เห็นว่าส่วนประกอบนั้นมีบทบาทอย่างไรในการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง
และความเข้มแข็งของสังคม

แนวหน้าที่นิยมย้ำเน้นความสำคัญของ ‘ความเห็นพ้องต้องกันทางด้าน
ศีลธรรม’ (moral consensus) ในการช่วยรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย
(order) และเสถียรภาพ (stability) ในสังคม ความเห็นพ้องต้องกันทางด้าน
ศีลธรรมดำรงอยู่ได้เมื่อผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมหนึ่งๆ มีค่านิยมร่วมกัน นักคิด
แนวหน้าที่นิยมมองความเป็นระเบียบเรียบร้อยและดุลยภาพว่าเป็นสภาวะปกติ
(normal state) ของสังคม หมายความว่าดุลยภาพทางสังคม (social equilib-
rium) วางอยู่บนพื้นฐานของการดำรงอยู่ของความเห็นพ้องต้องกันทางด้านศีลธรรม
ระหว่างสมาชิกของสังคมนั้นๆ ตัวอย่างเช่น เดอริโคมเชื่อว่าศาสนาเป็นตัวดอก
ย้ำให้เห็นถึงความผูกพันที่ผู้คนมีต่อกันค่านิยมหลักทางสังคม ดังนั้นศาสนาจึงมี
ส่วนสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งความเหนียวแน่นของสังคม

ก่อนหน้าทศวรรษ 1960 แนวคิดแบบหน้าที่นิยมถือได้ว่าเป็นจารีตทาง

ทฤษฎีที่โดดเด่นในสังคมวิทยา โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา ทาลคอตต์ พาร์สันส์ [Talcott Parsons, 1902-1979] และโรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน [Robert K. Merton, 1910-2003] ซึ่งทั้งสองคนได้รับอิทธิพลจากความคิดของเดอร์ไคม์ ถือได้ว่าเป็นนักคิดแนวทางที่นิยมที่โดดเด่นมากที่สุด ทรรศนะของเมอร์ตันที่มีต่อแนวคิดหน้าที่นิยมมีอิทธิพลอย่างมากเป็นพิเศษ เมอร์ตันได้แยกแยะความแตกต่างระหว่างหน้าที่ที่เห็นชัด (manifest functions) และหน้าที่ที่แฝงเร้น (latent functions) ‘หน้าที่ที่เห็นชัด’ (manifest functions) ได้แก่หน้าที่ที่ผู้ที่มีส่วนร่วมในรูปแบบเฉพาะแบบใดแบบหนึ่งของกิจกรรมทางสังคมรับรู้หรือตั้งใจที่จะทำ ส่วน ‘หน้าที่ที่แฝงเร้น’ (latent functions) เป็นผลของกิจกรรมซึ่งผู้ที่มีส่วนร่วมไม่ได้ตระหนักไว้ เพื่อให้เห็นภาพการแยกแยะหน้าที่ดังกล่าว เมอร์ตันได้ใช้ตัวอย่างของพิธีกรรมเต้นรำขอฝน (rain dance) ที่กระทำโดยชาวเผ่าโฮปี (Hopi) ในมลรัฐแอริโซนา (Arizona) และมลรัฐนิวเม็กซิโก (New Mexico) ชาวเผ่าโฮปีเชื่อว่าพิธีกรรมนี้จะทำให้เกิดฝนเพื่อใช้ในการเพาะปลูก [หน้าที่ที่เห็นชัด (manifest function)] นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมพวกเขาจึงมีการจัดระเบียบและเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนี้ แต่เมอร์ตันก็ตั้งข้อสังเกตว่า พิธีกรรมเต้นรำขอฝนนี้ถ้าหากใช้ทฤษฎีศาสนา (theory of religion) ของเดอร์ไคม์อธิบายแล้ว ก็ถือว่ามีส่วนต่อการสร้างความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นให้กับสังคมของชาวเผ่าโฮปี [หน้าที่ที่แฝงเร้น (latent functions)] การอธิบายทางสังคมวิทยาส่วนใหญ่ในทรรศนะของเมอร์ตันนั้นก็คือการค้นหาว่าอะไรคือหน้าที่ที่แฝงเร้นของกิจกรรมและสถาบันทางสังคมนั่นเอง

เมอร์ตันยังได้แยกแยะความแตกต่างระหว่างการทำหน้าที่กับ ‘การไม่ทำตามหน้าที่’ (dysfunctions) การมองหาว่าอะไรคือแง่มุมของพฤติกรรมทางสังคมที่แสดงให้ถึงการไม่ทำตามหน้าที่ก็คือการพุ่งความสนใจไปที่ลักษณะของชีวิตทางสังคมที่ทำลายความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสิ่งต่างๆที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น ตัวอย่างเช่น เป็นการเข้าใจผิดที่มองว่าศาสนาจะต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการทำหน้าที่เสมอ หมายความว่าศาสนาทำหน้าที่เพื่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นของสังคมแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อคนสองกลุ่มนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน หรือแม้แต่การมองศาสนาเดียวกันจากจุดยืนที่แตกต่างกัน ผลที่ตามมาก็คือความขัดแย้งทางสังคมที่รุนแรงอันนำไปสู่การแตกหักทางสังคม ด้วยเหตุนี้บ่อย

ครั้งที่เดียวที่สงครามจึงเป็นเรื่องของการต่อสู้กันระหว่างชุมชนทางศาสนา ดังที่เราสามารถเห็นได้จากการต่อสู้กันระหว่างโปรเตสแตนต์และคาทอลิกในประวัติศาสตร์ของยุโรป

เมื่อไม่กี่ปีมานี้ ความนิยมที่มีต่อแนวคิดหน้าที่นิยมเริ่มตกต่ำลงอย่างเห็นได้ชัดอันเนื่องมาจากข้อจำกัดของแนวคิดนี้ นักคิดแนวหน้าที่นิยม (โดยมีทาลคอตต์ พาร์สันส์อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย) ซึ่งอาจจะยกเว้นกรณีของเมอร์ตัน ให้ความสำคัญอย่างมากจนเกินไปกับปัจจัยที่นำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นของสังคม โดยลดทอนหรือมองข้ามปัจจัยที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกและความขัดแย้ง การเน้นไปที่เสถียรภาพและความเป็นระเบียบเรียบร้อยทำให้เห็นว่าการแบ่งแยกหรือความไม่เสมอภาคในสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของชนชั้น เชื้อชาติและเพศสถานะ (gender) ได้ถูกทำให้แทบจะหมดความหมายไป นอกจากนี้ นักคิดในแนวนี้ยังให้ความสำคัญน้อยมากกับบทบาทของการกระทำทางสังคมที่มีลักษณะสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในสังคม ผู้ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์หลายคนทีเดียวได้ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์แนวหน้าที่นิยมเป็นการกำหนดลักษณะทางสังคมให้กับสังคมซึ่งจริงๆ แล้วไม่มีลักษณะดังกล่าวอยู่เลย หลายต่อหลายครั้งที่นักคิดแนวหน้าที่นิยมนำเสนอความคิดราวกับว่าสังคมมี ‘ความต้องการ’ และ ‘เป้าหมาย’ แม้ว่ามันโศกนาศเหล่านี้จะมีความหมายก็ต่อเมื่อนำไปใช้กับมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลเท่านั้น

แนวคิดความขัดแย้ง (conflict perspectives)

เช่นเดียวกับนักคิดแนวหน้าที่นิยม นักสังคมวิทยาที่ใช้ ‘ทฤษฎีความขัดแย้ง’ (conflict theories) เน้นความสำคัญของโครงสร้างต่างๆ ภายในสังคม นักคิดเหล่านี้ยังได้สร้างตัวแบบที่มีลักษณะครอบคลุมมากขึ้นเพื่อใช้อธิบายว่าสังคมทำงานอย่างไร อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี นักทฤษฎีความขัดแย้งไม่เห็นด้วยกับการให้ความสำคัญกับเรื่องความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ของแนวคิดหน้าที่นิยม แต่ให้ความสำคัญกับการแบ่งแยกที่เกิดขึ้นในสังคมแทน โดยพุ่งความสนใจไปที่ประเด็นเรื่องอำนาจ ความไม่เท่าเทียมกันและการต่อสู้ แนวคิดแนวความขัดแย้งมีแนวโน้มที่จะมองสังคมว่าประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ ที่ต่างก็แสวงหาผลประโยชน์ของตนเองโดยเฉพาะ การดำรงอยู่ของผลประโยชน์ที่แยกออกจากกัน

อย่างชัดเจนเช่นนี้หมายความว่าศักยภาพที่นำไปสู่ความขัดแย้งมักปรากฏให้เห็น อยู่ตลอดเวลา และบางกลุ่มจะได้รับผลประโยชน์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ นักทฤษฎี ความขัดแย้งศึกษาความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มที่ครอบงำและกลุ่มที่เสียเปรียบภายในสังคม และหาทางที่จะทำความเข้าใจว่าความสัมพันธ์ในแง่ของการ ควบคุมได้ถูกผลิตและผลิตซ้ำขึ้นมาได้อย่างไร

แนวคิดศึกษามีอิทธิพลอย่างมากในทฤษฎีความขัดแย้งก็คือแนวมาร์กซิสต์ (Marxism) ซึ่งถูกตั้งชื่อตามชื่อของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ซึ่งงานเขียนของ เขาให้ความสำคัญกับความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict) ความคิดของ มาร์กซ์ได้ถูกตีความแตกต่างกันไปมากมาย และในปัจจุบันสำนักคิดต่างๆ ที่ใช้ แนวมาร์กซิสต์ก็มีจุดยืนทางทฤษฎีที่ต่างกัน แต่โดยภาพรวมของสำนักคิดต่างๆ เหล่านี้ แนวคิดมาร์กซิสต์แตกต่างไปจากจารีตอื่นๆ ส่วนใหญ่ในสังคมวิทยาใน แ่งที่ว่านักคิดแนวมาร์กซิสต์ประสานการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยากับการปฏิรูป การเมืองเข้าด้วยกัน แนวคิดมาร์กซิสต์ถูกมองว่าทำให้เกิดโครงการในการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองแบบรุนแรง

อย่างไรก็ดี ไม่ใช่ทฤษฎีความขัดแย้งทั้งหมดที่ใช้แค่เพียงแนวคิดแบบ มาร์กซิสต์ นักทฤษฎีความขัดแย้งบางคนได้รับอิทธิพลจากความคิดของเวเบอร์ อีกด้วย ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือนักสังคมวิทยาชาวเยอรมันชื่อราล์ฟ ดาห์เรนดอล์ฟ (Ralf Dahrendorf, 1929-) ในงานเขียนคลาสสิกชื่อ *Class and Class Conflict in Industrial Society* (1959) ดาห์เรนดอล์ฟชี้ให้เห็นว่านักคิดแนวหน้าที่นิยม มักจะมองด้านใดด้านหนึ่งของสังคมเพียงด้านเดียว ซึ่งก็คือแง่มุมของชีวิตทาง สังคมที่มีความสมานฉันท์และความเห็นพ้องต้องกันเท่านั้น แต่สิ่งที่มีความ สำคัญพอๆ กันหรืออาจจะมากกว่าด้วยซ้ำก็คือชีวิตทางสังคมที่มีการแบ่งแยก และความขัดแย้ง ดาห์เรนดอล์ฟกล่าวว่า ความขัดแย้งมาจากผลประโยชน์ที่ แตกต่างกันของปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนเป็นหลัก มาร์กซ์มองความแตกต่าง กันในเรื่องผลประโยชน์ในแง่ของชนชั้นโดยเฉพาะ แต่ดาห์เรนดอล์ฟกลับเชื่อมโยงเรื่องผลประโยชน์ที่แตกต่างกันเข้ากับเรื่องของสิทธิอำนาจ (authority) และอำนาจ (power) ในทุกๆ สังคมจะมีการแบ่งแยกกันระหว่างคนที่มีสิทธิอำนาจและคน ที่ส่วนใหญ่ได้ถูกกีดกันจากการมีสิทธิอำนาจ ซึ่งหมายถึงระหว่างผู้ปกครองและ ผู้ถูกปกครองนั่นเอง

แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism)

งานเขียนของนักปรัชญาชาวอเมริกันชื่อ จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead, 1863-1931) มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดทางสังคมวิทยา โดยเฉพาะผ่านมุมมองอันหนึ่งของเขาที่เรียกว่า ‘ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์’ (Symbolic Interactionism) [ต่อไปนี้จะเรียกย่อๆ ว่า SI] SI เกิดจากการให้ความสนใจกับภาษา (language) และความหมาย (meaning) มีดให้เหตุผลว่าภาษาช่วยให้เรากลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสำนึกในความเป็นตัวตนของตนเองในแง่ที่เราสามารถตระหนักรู้ในความเป็นปัจเจกบุคคลของตัวเอง และสามารถมองตัวเองจากภายนอกเหมือนกับที่คนอื่นมองตัวเอง องค์กรประกอบสำคัญในกระบวนการนี้ก็คือ ‘สัญลักษณ์’ (symbol) สัญลักษณ์คือสิ่งที่มีความหมายแทนสิ่งอื่น ตัวอย่างเช่นคำต่างๆ (words) ที่เราใช้เพื่อหมายถึงวัตถุบางอย่างนั้น จริงๆ แล้วก็คือสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของสิ่งที่เราพูดถึง คำอย่างเช่น ‘ช้อน’ ก็คือสัญลักษณ์ที่เราใช้เพื่ออธิบายถึงเครื่องมือที่เราใช้สำหรับตักน้ำแกง การแสดงท่าทางที่ไม่ใช้คำพูดหรือรูปแบบต่างๆ ของการติดต่อสื่อสารก็ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ด้วยเช่นกัน การโบกไม้โบกมือให้กับใครบางคนหรือการแสดงท่าทางที่หยาบคายล้วนมีคุณค่าทางสัญลักษณ์ทั้งสิ้น มีดให้เหตุผลว่ามนุษย์ใช้สัญลักษณ์ที่ตนเองเข้าใจร่วมกันในการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เนื่องจากว่ามนุษย์มีชีวิตอยู่ในจักรวาลอันอุดมด้วยสัญลักษณ์ ปฏิสัมพันธ์แทบทั้งหมดระหว่างมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลจึงเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนสัญลักษณ์ (an exchange of symbols)

SI ทำให้เราพุ่งความสนใจไปที่รายละเอียดของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และรายละเอียดดังกล่าวถูกนำไปใช้ในการทำความเข้าใจสิ่งที่คนอื่นพูดหรือทำได้ อย่างไรก็ตาม นักสังคมวิทยาที่ได้รับอิทธิพลจาก SI มักจะให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้าเห็นกัน (face-to-face interaction) ในบริบทของการใช้ชีวิตประจำวัน นักสังคมวิทยากลุ่มนี้จะเน้นบทบาทของปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวในการสร้างสังคมและสถาบันต่างๆ ขึ้นมา แม็กซ์ เวเบอร์มีอิทธิพลอย่างมากแม้จะไม่ใช่โดยตรงต่อแนวคิดทางทฤษฎีนี้ เนื่องจากแม้ว่าเวเบอร์จะยอมรับการดำรงอยู่ของโครงสร้างทางสังคม อย่างเช่น ชนชั้น พรรคการเมือง กลุ่มสถานภาพ เป็นต้น แต่เขาก็เชื่อว่าโครงสร้างเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมาจาก ‘การกระทำทางสังคม’ (social

actions) ของปัจเจกบุคคลทั้งหลาย

ขณะที่มุมมองของนักคิดแนว SI ช่วยทำให้เรามองเห็นภาพชัดเจนของลักษณะของการกระทำของเราในการดำเนินชีวิตทางสังคมในแต่ละวัน แต่ก็ยังถูกวิพากษ์วิจารณ์อยู่ดีว่าละเอียดประเด็นเรื่องของอำนาจและโครงสร้างที่ยิ่งใหญ่กว่ามากในสังคม และโดยเฉพาะประเด็นที่ว่าทั้งอำนาจและโครงสร้างเป็นตัวจำกัดการกระทำของปัจเจกบุคคลได้อย่างไร

ตัวอย่างคลาสสิกอันหนึ่งที่แนว SI หยิบยกขึ้นมาพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นเรื่องของอำนาจและโครงสร้างในสังคมของเราก็คืองานเขียนของอาร์ลี ฮอชไฮลด์ (Arlie Hochschild) เรื่อง *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (1983) ฮอชไฮลด์ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ด้านสังคมวิทยาแห่ง University of California ได้สังเกตการอบรมและได้ทำการสัมภาษณ์ที่ศูนย์ฝึกพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินของสายการบินเดลตา (Delta Airlines's Stewardess Training Centre) ที่แอตแลนตา (Atlanta) ในประเทศสหรัฐอเมริกา เธอได้เฝ้าจับตาดูพนักงานต้อนรับของสายการบินที่กำลังถูกฝึกให้จัดการกับอารมณ์ความรู้สึกรวมถึงการเรียนรู้ทักษะอื่นๆ ฮอชไฮลด์ยกคำสอนของครูฝึกคนหนึ่งซึ่งเป็นนักบินมาให้ดูว่า ‘เอาละพวกคุณผู้หญิง ผมต้องการให้คุณออกไปยืนตรงนั้นแล้วยิ้มออกมาให้ผมดู...รอยยิ้มของคุณคือต้นทุนอันยิ่งใหญ่ที่สุดของตัวเอง ผมต้องการให้คุณออกไปยืนตรงนั้นแล้วก็ยิ้มให้มันเป็นประโยชน์ จงยิ้มให้ผมดู ขอให้ยิ้มออกมาจริงๆ เอาละ จัดการกับรอยยิ้มของคุณได้แล้ว’

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ ฮอชไฮลด์ได้พบว่าระบบเศรษฐกิจของตะวันตกได้วางรากฐานอยู่บนการให้บริการมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นรูปแบบของการทำงานที่ใช้อารมณ์ความรู้สึกที่เราจำเป็นจะต้องถูกทำให้เข้าใจมัน การศึกษาการฝึก ‘การให้บริการลูกค้า’ ของพนักงานต้อนรับของสายการบินอาจจะทำให้รู้สึกว่ามีลักษณะเหมือนกับคนที่ทำงานด้านบริการอื่นๆ ซึ่งเราเคยเห็นมาก่อน ซึ่งอาจจะเห็นในร้านค้า ภัตตาคารหรือสถานเริงรมย์ ฮอชไฮลด์เรียกการฝึกแบบนี้ในเป็นการฝึก ‘แรงงานที่ใช้อารมณ์ความรู้สึก’ (emotional labour) ซึ่งหมายถึงแรงงานที่ต้องการให้ตนเองจัดการกับความรู้สึกของตนเพื่อที่จะทำให้ร่างกายและหน้าตาเผยความรู้สึกให้สาธารณะได้มองเห็น (และเป็นที่ยอมรับ) ในทฤษฎีของฮอชไฮลด์ บริษัทต่างๆ ที่คุณเข้าไปทำงานจะเข้ามาจัดไม่ใช่แค่กับการ

เคลื่อนไหวทางกายภาพของคุณเท่านั้น แต่ยังเข้ามาจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกของคุณอีกด้วย บริษัทเหล่านี้เป็นเจ้าของรอยยิ้มของคุณตลอดเวลาที่คุณทำงานให้

งานวิจัยของฮอชโซลต์เปิดหน้าต่างให้มองเห็นแง่มุมอันหนึ่งของชีวิตที่ผู้คนส่วนใหญ่คิดว่าพวกเขาเข้าใจ แต่จำเป็นจะต้องถูกเข้าใจในระดับที่ลึกลงไปกว่านั้น เธอได้พบว่าคนงานบริการอย่างเช่นแรงงานที่ใช้ร่างกายนี้ มักจะมีความรู้สึกว่ามีช่องว่างกับแง่มุมที่เป็นลักษณะเฉพาะของตัวเองของพวกเขาเองที่พวกเขาต้องสลัดมันทิ้งไปเมื่อเข้ามาทำงาน ตัวอย่างเช่น แขนของคนงานที่ใช้ร่างกายอาจจะเริ่มรู้สึกราวกับเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักร และเป็นแค่ชิ้นส่วนอันหนึ่งของคนที่ทำหน้าที่เคลื่อนไหวแขนเท่านั้น ทำนองเดียวกัน แรงงานด้านบริการมักจะปล่อยให้ฮอชโซลต์ฟังว่า รอยยิ้มของพวกเขาอยู่บนใบหน้าของเขา แต่ไม่ได้เป็นของเขา กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ คนงานเหล่านี้รู้สึกที่ตนเองมีช่องห่างจากอารมณ์ความรู้สึกของตน ประเด็นนี้น่าสนใจเมื่อเราหันมาพิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่าอารมณ์ความรู้สึกเคยถูกทำให้เชื่อว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคลที่ฝังลึกอยู่ในตัวของเราเอง

หนังสือของฮอชโซลต์มีอิทธิพลอย่างมากในการนำเอาแนวคิด SI ไปใช้ และนักวิชาการจำนวนไม่น้อยได้ใช้ความคิดของเธอเป็นพื้นฐานในการศึกษานับตั้งแต่งานเขียนเรื่อง *The Managerial Heart* ตีพิมพ์ออกมาเป็นครั้งแรก แม้ว่าฮอชโซลต์ได้ทำการวิจัยในประเทศที่มี ‘ระบบเศรษฐกิจภาคบริการ’ (service economies) ที่พัฒนามากที่สุดในโลกอย่างสหรัฐอเมริกา แต่ผลวิจัยของฮอชโซลต์สามารถนำไปใช้ได้กับสังคมอื่นๆ จำนวนมากในยุคปัจจุบัน งานด้านบริการกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศต่างๆ ทั่วโลกอันทำให้ผู้คนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับ ‘แรงงานที่ใช้อารมณ์ความรู้สึก’ (emotional labour) ในสถานประกอบการ ในบางวัฒนธรรมอย่างเช่นพวก Inuit ในกรีนแลนด์ ซึ่งไม่มีจารีตของการยิ้มในที่สาธารณะแบบเดียวกับในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ การฝึกให้แสดงรอยยิ้มจึงเป็นพันธกิจที่ยากเย็นแสนเข็ญ ในประเทศเหล่านี้ พนักงานแผนกบริการบางครั้งจำเป็นต้องไปเข้าร่วม ‘การฝึกอบรมวิธียิ้ม’ แบบที่ไม่แตกต่างไปจากการฝึกพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินของสายการบินเดลต้าเท่าไรนัก

ระดับของการวิเคราะห์ : สังคมวิทยาจุลภาคและสังคมวิทยามหภาค (Levels of analysis: microsociology and macrosociology)

ความแตกต่างที่สำคัญประการหนึ่งระหว่างมุมมองทางทฤษฎี (theoretical perspectives) ที่แตกต่างกันที่เราได้พูดถึงแล้วก่อนหน้านี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระดับของการวิเคราะห์ของแต่ละมุมมองทางทฤษฎี การศึกษาพฤติกรรมในชีวิตประจำวันในสถานการณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้าเห็นตากัน (face-to-face interaction) มักจะถูกเรียกว่า ‘สังคมวิทยาจุลภาค’ (microsociology) ส่วน ‘สังคมวิทยามหภาค’ (macrosociology) เป็นการวิเคราะห์ระบบสังคมขนาดใหญ่ อย่างเช่นระบบการเมืองหรือการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังรวมถึงการวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนแปลงระยะยาวอย่างเช่นพัฒนาการของการเป็นสังคมอุตสาหกรรม หากมองอย่างผิวเผิน ดูเหมือนว่าการวิเคราะห์ระดับจุลภาค (micro-analysis) และการวิเคราะห์ระดับมหภาค (macro-analysis) มีความแตกต่างกัน แต่จริงๆ แล้วการวิเคราะห์ทั้งสองระดับมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด⁶

การวิเคราะห์ระดับมหภาคมีความสำคัญถ้าหากว่าเราต้องการที่จะทำความเข้าใจภูมิหลังในเชิงสถาบัน (institutional background) ของชีวิตประจำวัน วิถีทางที่ผู้คนใช้ในการดำเนินชีวิตที่ทุกวันๆ ได้รับผลกระทบอย่างมากจากโครงสร้างทางสถาบันที่กว้างขวาง ดังเห็นได้ชัดในกรณีของกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทุกๆ วันอย่างเช่นในสังคมยุคกลางเมื่อเปรียบเทียบกับชีวิตในสภาวะแวดล้อมของเมืองที่กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมไปแล้ว ในสังคมสมัยใหม่ เราจะมีความสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อาจจะเป็นไปโดยอ้อมและไม่เป็นส่วนตัว (impersonal) อย่างไรก็ดี ทุกวันนี้ไม่ว่าเราจะมีความสัมพันธ์กันในสังคมที่มีความซับซ้อนมากที่สุดโดยทางอ้อมหรือโดยผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์มากมายเพียงไรก็ตาม การปรากฏตัวของคนอื่นยังคงมีความสำคัญอย่างมาก เราอาจจะเลือกที่จะส่งจดหมายแนะนำตัวเพื่อต้องการมีเพื่อน แต่เราก็สามารถเลือกที่จะขึ้นเครื่องบินเดินทางเป็นพันๆ ไมล์เพื่อใช้เวลาช่วงวันหยุดกับเพื่อน

การศึกษาในระดับจุลภาคมีความจำเป็นเช่นกันในการช่วยทำให้แบบแผนเชิงสถาบันในระดับที่กว้างกว่ามีความชัดเจนมากขึ้น การมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็น

หน้าเห็นตากันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของรูปแบบของการจัดองค์กรทางสังคมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบขององค์กรทางสังคมนั้นจะมีขนาดใหญ่มากมายน้อยแค่ไหนก็ตาม ถ้าเรากำลังศึกษาบริษัทธุรกิจแห่งหนึ่ง เราสามารถเข้าใจมากมายเกี่ยวกับกิจกรรมของบริษัทนั้นได้เพียงแค่สังเกตพฤติกรรมที่มีลักษณะของความสัมพันธ์แบบเห็นหน้าเห็นตากัน ตัวอย่างเช่น เราสามารถวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของบรรดาผู้บริหารได้จากห้องประชุมคณะกรรมการบริหาร รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของพนักงานที่ทำงานอยู่ในแผนกต่างๆ หรือของคณงานที่กำลังทำงานอยู่ในฝ่ายผลิต เราไม่สามารถมองเห็นภาพของบริษัททั้งหมดได้ด้วยวิธีนี้เนื่องจากว่าธุรกิจบางอย่างกระทำโดยอาศัยวัสดุสิ่งพิมพ์ จดหมาย โทรศัพท์และเครื่องคอมพิวเตอร์ อย่างไรก็ตาม เราก็สามารถทำความเข้าใจการทำงานขององค์กรได้ด้วยการศึกษาในระดับจุลภาค

การศึกษาทางสังคมวิทยาหลายประเด็นที่เดียวช่วยทำให้เราเห็นว่าปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในบริบทระดับจุลภาคมีผลกระทบต่อกระบวนการทางสังคมที่ใหญ่กว่า และระบบในระดับมหภาคก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตทางสังคมประจำวัน

วิธีคิดทางทฤษฎีในสังคมวิทยา (Theoretical thinking in sociology)

การประเมินมุมมองทางทฤษฎีในสังคมวิทยาแม้จะเป็นพันธกิจที่ทำหายแต่ก็มีปัญหาอย่างมาก วิวาทะทางทฤษฎีโดยคำจำกัดความแล้วมีลักษณะที่เป็นนามธรรมมากกว่าข้อโต้แย้งเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นเชิงประจักษ์ ข้อเท็จจริงที่ว่าไม่ได้มีเพียงจุดยืนทางทฤษฎีเพียงอันเดียวที่ครอบงำสังคมวิทยาทั้งหมดนั้นอาจจะเห็นเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความอ่อนแอในศาสตร์สาขานี้ แต่ก็อาจจะไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ ในทางตรงกันข้าม ความหลากหลายและขัดแย้งกันระหว่างแนวคิดและทฤษฎีก็เป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงความคึกคักมีชีวิตชีวาของแวดวงสังคมวิทยาด้วยเช่นกัน ในการศึกษามนุษย์ของสังคมวิทยา ความหลากหลายทางด้านทฤษฎีช่วยให้ศาสตร์สาขานี้หลุดพ้นจากการหลงติดยึดมั่นในหลักการอันใดอันหนึ่งเพียงอย่างเดียว พฤติกรรมของมนุษย์มีความซับซ้อนและหลากหลายมิติ อีกทั้งไม่น่าเป็นไปได้ที่จะมีทฤษฎีเพียงอันเดียวที่สามารถทำความเข้าใจทุกๆ มิติเหล่านั้นได้ ความหลากหลายของวิธีคิดทางทฤษฎีทำให้สังคมวิทยานอกจากจะ

มีแหล่งความคิดจำนวนมากที่สามารถนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยแล้ว ยังกระตุ้นให้เกิดความสามารถในการจินตนาการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าในการทำงานของคนในแวดวงศาสตร์สาขาอื่น

ในการศึกษาวิชาสังคมวิทยา เราจะพบว่า มีแนวศึกษาทางทฤษฎี (theoretical approaches) อยู่มากมาย ซึ่งหมายถึงแนวการเข้าถึงประเด็นปัญหาทางสังคมวิทยาที่มีลักษณะกว้างขวางครอบคลุม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เราคงต้องชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างแนวศึกษาทางทฤษฎี (theoretical approaches) และทฤษฎี (theories) ทฤษฎีมีขอบเขตในการให้ความสำคัญ/จุดเน้นที่แคบกว่า และเป็นความพยายามที่จะอธิบายสภาพการณ์ทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะหรือรูปแบบต่างๆ ของเหตุการณ์ ส่วนใหญ่แล้วทฤษฎีมักจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัย และชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่การวิจัยให้ความสนใจ ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีเรื่องการฆ่าตัวตาย (theory of suicide) ของเดอร์ไคม์

ทฤษฎีที่มีอยู่จำนวนมากมาได้ถูกพัฒนาขึ้นมาในปริมนทลอันหลากหลายในการวิจัยของนักสังคมวิทยา บางทฤษฎีมีความชัดเจนและบ่อยครั้งที่อยู่ในรูปแบบทางคณิตศาสตร์ แม้ว่าลักษณะเช่นนี้ของทฤษฎีจะปรากฏให้เห็นในสังคมศาสตร์สาขาอื่นๆ [โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์] มากกว่าในสังคมวิทยา ทฤษฎีบางรูปแบบพยายามอธิบายให้ได้มากกว่าทฤษฎีอื่นๆ และความคิดก็แตกต่างกันไปตามประเด็นที่ว่าทฤษฎีที่สามารถอธิบายได้ครอบคลุมนั้นมีประโยชน์ต่อนักสังคมวิทยาไม่น้อยเพียงใด ตัวอย่างเช่นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกันชื่อ โรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน (Robert K. Merton) ได้ให้เหตุผลว่านักสังคมวิทยาควรจะต้องพุ่งความสนใจไปยังสิ่งที่เขาเรียกว่า ‘ทฤษฎีระดับกลาง’ (theories of the middle range/middle-range theories)⁷ มากกว่าที่จะพยายามสร้างทฤษฎีขนาดใหญ่

ทฤษฎีระดับกลางมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงพอที่จะสามารถนำไปทดสอบด้วยการวิจัยเชิงประจักษ์ได้โดยตรง และมีลักษณะทั่วไปพอที่จะครอบคลุมปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ในระดับหนึ่ง ตัวอย่างก็คือ ทฤษฎีว่าด้วยความไม่พึงพอใจเชิงเปรียบเทียบ (theory of relative deprivation) ทฤษฎีระดับกลางมีลักษณะที่เฉพาะเจาะจงพอที่จะสามารถนำไปทดสอบด้วยการวิจัยเชิงประจักษ์ได้โดยตรง และมีลักษณะทั่วไปพอที่จะครอบคลุมปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ในระดับ

หนึ่ง ตัวอย่างก็คือ ทฤษฎีว่าด้วยความไม่พึงพอใจเชิงเปรียบเทียบ (theory of relative deprivation) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าคนเราจะประเมินตัวเองอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับว่าเขาเอาตัวเองไปเปรียบเทียบกับใคร ดังนั้น ความรู้สึกไม่พอใจจึงไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับระดับของความยากจนทางวัตถุที่ปัจเจกบุคคลมีอยู่ ครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังเล็กๆ ในเขตยากจนซึ่งทุกคนมีสภาพไม่แตกต่างกันมากนัก จะมีความรู้สึกไม่พอใจน้อยกว่าครอบครัวที่อาศัยอยู่ในบ้านที่มีสภาพไม่แตกต่างกันกรณีแรก แต่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่บ้านเรือนส่วนใหญ่โดยรอบมีขนาดใหญ่กว่าและมีความสมบูรณ์พูนสุขมากกว่า

จริงๆ แล้ว ยิ่งทฤษฎีมีลักษณะครอบคลุมมาก ปัญหาในการทดสอบเชิงประจักษ์ก็จะมีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีเหตุผลที่ชัดเจนยืนยันว่าทำไมวิธีคิดเชิงทฤษฎีในสังคมวิทยาควรจะถูกจำกัดอยู่ที่ ‘ระดับกลาง’ เท่านั้น เพื่อที่จะดูกันว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น เราลองมาดูตัวอย่างของทฤษฎีที่แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นำเสนอจากการศึกษาของเขาเรื่อง *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (จริยธรรมของโปรเตสแตนต์และจิตวิญญาณของทุนนิยม)⁸

แมกซ์ เวเบอร์ : จริยธรรมของโปรเตสแตนต์

(Max Weber: the Protestant ethic)

ปัญหาพื้นฐานที่เวเบอร์ต้องการหาคำตอบให้ได้ในงานเขียนชื่อ *The Protestant Ethic* ก็คือทำไมทุนนิยมจึงได้พัฒนาขึ้นมาในตะวันตก ไม่ใช่ในแถบอื่นๆ ช่วงเวลาประมาณ 13 ศตวรรษหลังการล่มสลายของจักรวรรดิโรมันโบราณ อารยธรรมอื่นๆ มีความโดดเด่นในโลกประวัติศาสตร์มากกว่าตะวันตก อันที่จริงยุโรปเป็นดินแดนที่แทบไม่มีความสำคัญแต่อย่างใดบนพื้นพิภพนี้ ขณะที่จีน อินเดีย และจักรวรรดิ Ottoman ในตะวันออกใกล้กลับเป็นมหาอำนาจหลัก โดยเฉพาะจีนนั้นมีความก้าวหน้าไกลกว่าตะวันตกในแง่ของระดับพัฒนาการทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจอะไรได้เกิดขึ้นมาแล้วนำพาความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมาสู่ยุโรปนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา?

เพื่อตอบคำถามนี้ เวเบอร์ให้เหตุผลว่า เราจะต้องชี้ให้เห็นว่าอะไรเป็นตัวแบ่งแยกอุตสาหกรรมสมัยใหม่ออกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจรูปแบบอื่นๆ ก่อนหน้านั้น เราได้มองเห็นความปรารถนาที่จะสะสมความมั่งคั่งในอารยธรรมต่างๆ

จำนวนมากและคงอธิบายได้ไม่ยากว่าผู้คนให้คุณค่ากับความมั่งคั่งว่าเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสะดวกสบาย ความมั่งคั่งปลอดภัย อำนาจและความปีติเบิกบาน ผู้คนต้องการหลุดพ้นจากความอดอยากขาดแคลน และจากการสะสมความมั่งคั่งนี้เองที่ทำให้ผู้คนได้รับความสะดวกสบาย

เวเบอร์ให้เหตุผลว่า ถ้าเรามองมองไปที่พัฒนาการทางเศรษฐกิจของตะวันตก เราจะพบบางสิ่งบางอย่างที่แตกต่างกันอย่างมากมายทีเดียว นั่นคือ ทศนคติที่มีต่อการสะสมความมั่งคั่งที่ไม่ปรากฏให้เห็นที่อื่นในประวัติศาสตร์ ทศนคติดังกล่าวนี้คือสิ่งที่เวเบอร์เรียกว่า ‘จิตวิญญาณของทุนนิยม’ (spirit of capitalism) ซึ่งหมายถึงชุดของความเชื่อและคุณค่าที่พ่อค้าและนักอุตสาหกรรมทุนนิยมรุ่นแรกยึดมั่นถือมั่นกันอยู่ คนเหล่านี้มีแรงขับเคลื่อนที่ทรงพลังในการสะสมความมั่งคั่งส่วนตัว อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ไม่เหมือนกับคนที่มีฐานะมั่งคั่งในที่อื่นๆ ก็คือพวกเขาไม่ได้มุ่งหมายที่จะใช้ความร่ำรวยที่แสวงหามาได้ในการใช้ชีวิตอย่างหรูหราฟุ่มเฟือย จริงๆ แล้ววิถีชีวิตของพวกเขากลับดำเนินไปอย่างพอเพียงและมีธรรมาภิบาล พวกเขาใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและสงบเงียบโดยปฏิเสธการแสดงออกอย่างโจ่งแจ้งซึ่งความมั่งมีศรีสุขของตนเอง เวเบอร์พยายามชี้ให้เห็นว่า ลักษณะร่วมทั้งหลายที่ไม่เคยมีมาก่อนนี้มีความสำคัญต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของตะวันตกในช่วงแรกเริ่ม สิ่งที่แตกต่างกันจากผู้คนที่มีฐานะร่ำรวยในยุคก่อนหน้านั้นและในวัฒนธรรมอื่นๆ ก็คือ คนกลุ่มนี้ไม่ได้ใช้ความมั่งคั่งที่ตนแสวงหามาได้ไปในทางที่เปล่าประโยชน์ ตรงกันข้าม พวกเขา กลับนำไปลงทุนซ้ำเพื่อขยายธุรกิจของตนให้ยิ่งใหญ่กว้างไกลต่อไปอีก

แก่นแกนของทฤษฎีของเวเบอร์ก็คือว่า ทศนคติที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณของทุนนิยมมาจากศาสนา โดยทั่วไปนั้นศาสนาคริสต์มีบทบาทส่วนหนึ่งในการทำให้เกิดทศนคติแบบนี้ แต่พลังขับเคลื่อนที่สำคัญมาจากผลกระทบของลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestantism) และโดยเฉพาะสาขาหนึ่งของโปรเตสแตนต์คือลัทธิ Puritanism พวกเขาทุนนิยมรุ่นแรกๆ ส่วนใหญ่เป็น Puritans และหลายคนในกลุ่มนี้มีมุมมองแบบคาลวิน (Calvinist)

เวเบอร์ให้เหตุผลว่า หลักการบางอย่างของลัทธิคาลวินเป็นที่ยึดถือโดยตรงของจิตวิญญาณของทุนนิยม หลักการอันแรกก็คือมโนภาพที่ว่ามนุษย์เป็นเครื่องมือของพระเจ้าบนโลกที่พระเจ้าทรงมอบหมายให้ประกอบอาชีพที่ต้องใช้ความ

เชื่อว่าเชื่อว่าเป็นการรับใช้พระเจ้า หลักการอันที่สองของลัทธิคาลเว็งก็คือความเชื่อในเรื่องการกำหนดล่วงหน้า ตามความเชื่ออันนี้มีมนุษย์บางคนเท่านั้นที่ได้ถูกกำหนดให้เป็น ‘ผู้ที่พระเจ้าทรงเลือก’ เพื่อมีชีวิตคืนกลับสู่สวรรค์ หลังการตาย ตามหลักการแรกเริ่มของคาลเว็ง (Calvin) มนุษย์ไม่สามารถกระทำการใดๆ บนพื้นพิภพเพื่อพลิกผันฐานะของตนเองให้กลายเป็นผู้ที่พระเจ้าทรงเลือก เพราะทั้งหมดล้วนถูกกำหนดล่วงหน้าไว้แล้วโดยพระเจ้า อย่างไรก็ตามความเชื่อนี้ก็ได้ออกไปทำให้เกิดความหวาดวิตกขึ้นในเหล่าสาวกว่าอาจจะมีการตัดแปลงความเชื่อเพื่อให้มีการกำหนดสัญญาบางอย่างของการเป็นผู้ที่ถูกเลือกสรรขึ้นมาก็ได้

ความสำเร็จในการประกอบอาชีพที่ต้องการทักษะความชำนาญที่ปรากฏให้เห็นในรูปของความรุ่งเรืองทางวัตถุ ได้กลายเป็นสัญญาหลักที่บ่งชี้ว่าคนคนนั้นเป็นผู้ที่พระเจ้าทรงเลือกเอาไว้ก่อนแล้วอย่างแท้จริง แรงขับเคลื่อนที่มีพลังอย่างมากที่นำไปสู่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจได้ถูกสร้างขึ้นในกลุ่มคนที่ได้รับอิทธิพลจากมโนภาพเหล่านี้ กระนั้น มโนภาพอันนี้ก็เกิดขึ้นพร้อมๆ กับความต้องการของผู้ที่เชื่อถือในการดำเนินชีวิตอย่างสมถะและมัธยัสถ์ พวกเขา Puritans เชื่อว่าความหรูหราฟุ่มเฟือยเป็นสิ่งชั่วร้าย ดังนั้นแรงขับไปสู่การสะสมความมั่งคั่งจึงดำเนินควบคู่ไปกับการใช้ชีวิตอย่างเคร่งครัดและเรียบง่าย

ผู้ประกอบการรุ่นแรกๆ คงไม่ค่อยได้ตระหนักว่าพวกเขากำลังมีส่วนช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงขึ้นในสังคม พวกเขาถูกขับเค้นไปด้วยพลังความเชื่อทางศาสนา ชีวิตที่สมถะเรียบง่าย และการอยู่อย่างพอเพียงของพวกเขา Puritans ต่อมาได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของอารยธรรมสมัยใหม่

ทฤษฎีของเวเบอร์ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายแง่มุม ตัวอย่างเช่น นักวิชาการบางคนโต้แย้งว่าสิ่งที่เวเบอร์เรียกว่า ‘จิตวิญญาณของทุนนิยม’ นั้น จริงๆ แล้วก็ปรากฏให้เห็นในบรรดาเมืองพาณิชย์หลายแห่งของอิตาลีในศตวรรษที่ 12 เป็นเวลานานก่อนที่ลัทธิคาลเว็ง (Calvinism) จะเป็นที่รู้จักกันเสียอีก บางคนก็อ้างว่ามโนทัศน์เรื่อง ‘การประกอบอาชีพที่ต้องใช้ความชำนาญ’ ซึ่งเวเบอร์นำไปผูกโยงกับหลักการของนิกายโปรเตสแตนต์ ก็มีอยู่ก่อนแล้วในความเชื่อของพวกคาทอลิก อย่างไรก็ตาม สำคัญของงานเขียนเล่มนี้ของเวเบอร์ก็ยังคงได้รับการยอมรับจากคนจำนวนมากอยู่ และข้อเสนอของเวเบอร์ยังคงมีน้ำหนักไม่ต่าง

ไปจากในตอนแรกที่ถูกนำเสนอขึ้นมา ถ้าข้อเสนอของเวเบอร์มีเหตุผลแล้วละก็ พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่น่าจะได้รับอิทธิพลอย่างมากจากสิ่งนี้ ในตอนแรกดูเหมือนว่าจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอย่างใด นั่นคือชุดของความเชื่อทางศาสนา

ทฤษฎีของเวเบอร์สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของวิธีคิดทางทฤษฎีของสังคมวิทยาหลายประการ ได้แก่**ประการแรก** ทฤษฎีของเวเบอร์ชี้ให้เห็นการตีความที่แตกต่างไปจากการใช้สามัญสำนึกโดยทั่วไป กล่าวคือทฤษฎีนี้สร้างมุมมองใหม่เกี่ยวกับประเด็นที่กำลังเป็นที่สนใจกันในขณะนั้น นักคิดส่วนใหญ่ก่อนหน้านี้เวเบอร์พูดถึงน้อยมากเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่มีโมโนเทออสถาจะสามารมีบทบาทสำคัญต่อการก่อตัวของทุนนิยม **ประการที่สอง** ทฤษฎีนี้เป็นการทำความเข้าใจประเด็นปัญหาที่ยังถูกเถียงกันอยู่ นั่นคือ ทำไมปัจเจกบุคคลต้องการมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายต่างๆ ที่มีความพยายามอย่างมากที่จะสะสมความมั่งคั่ง **ประการที่สาม** ทฤษฎีนี้สามารถให้ความชัดเจนเกี่ยวกับสภาวะการณ์ต่างๆ ได้มากกว่าทฤษฎีอื่นๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาก่อนหน้านั้น เวเบอร์เน้นให้เห็นว่าตัวเองกำลังพยายามที่จะทำความเข้าใจเฉพาะช่วงแรกๆ ของการก่อตัวของทุนนิยมสมัยใหม่เท่านั้น อย่างไรก็ตามก็ดูเหมือนว่ามีเหตุผลที่จะเชื่อต่อไปได้ว่าค่านิยมที่สอดคล้องกับหลักการของลัทธิ Puritanism อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับในสถานการณ์อื่นๆ ของพัฒนาการของทุนนิยมที่ประสบความสำเร็จได้ และ**ประการสุดท้าย** ทฤษฎีที่คิดไม่ใช่เป็นแค่ทฤษฎีที่ดูแล้วสมเหตุสมผลเท่านั้น แต่จะต้องเป็นทฤษฎีที่มีประโยชน์ในแง่ของการนำไปสู่การสร้างมโนทัศน์ใหม่ๆ และกระตุ้นให้มีการทำงานวิจัยกันต่อไปด้วย ทฤษฎีของเวเบอร์ประสบความสำเร็จอย่างสูงในแง่หนึ่ง เนื่องจากการเปิดประเด็นให้กับการวิจัยและการวิเคราะห์ทางทฤษฎีหลังจากนั้น

วิวาทะเกี่ยวกับงานเขียนเรื่อง *The Protestant Ethic* ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงข้อถกเถียงเกี่ยวกับแง่มุมอื่นๆ ในงานเขียนของเวเบอร์ มโนทัศน์ที่ถูกสร้างขึ้นมานักคิดคลาสสิก รวมทั้งที่ถูกพัฒนาขึ้นมาโดยนักคิดในยุคหลังจากนั้นเรื่อยมา ยังคงกระตุ้นให้เกิดการโต้แย้งขึ้นอยู่ขณะนี้

ปัญหาพื้นฐานทางทฤษฎีหลายประการที่ยังหาข้อยุติไม่ได้และยังคงถกเถียงกันอยู่นั้นเป็นประเด็นที่เราควรให้ความสนใจ เพราะบางประเด็นเป็นเรื่อง

ของการปะทะกันระหว่างมุมมองต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ว่า เราควรจะมี/ตีความกิจกรรมของมนุษย์และสถาบันทางสังคมกันอย่างไร ในที่นี้เราจะพูดถึงประเด็นปัญหาดังกล่าว 4 ประการ คือ

(1) ปัญหาประการแรกเกี่ยวข้องกับ ‘การกระทำของมนุษย์’ (human action) และ ‘โครงสร้างสังคม’ (social structure) ประเด็นก็คือ มนุษย์เราเป็นผู้กระทำที่มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถควบคุมชีวิตของพวกเขาเองได้อย่างจริงจัง หรือว่าสิ่งที่พวกเขาทำทั้งหมดเป็นผลของพลังทางสังคมที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเรา? ประเด็นนี้ได้เคยทำให้เกิดการแตกแยกและยังคงทำให้เกิดการแตกแยกในหมู่นักสังคมวิทยาในขณะนี้ ตัวอย่างเช่น เวเบอร์และนักสังคมวิทยาแนวปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) ให้ความสำคัญอย่างมากกับความกระตือรือร้นและความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเป็นองค์ประกอบของพฤติกรรมของมนุษย์ แนวคิดอื่นๆ อย่างเช่นของเดอริคไคม์เห็นความสำคัญของลักษณะของอิทธิพลทางสังคมที่เป็นตัวตีกรอบจำกัดการกระทำของเรา

(2) ปัญหาประการที่สองเกี่ยวข้องกับเรื่องของความเห็นพ้องต้องกัน/ฉันทามติ (consensus) และความขัดแย้ง (conflict) ในสังคม จุดยืนของบางแนวคิดในสังคมวิทยาโดยเฉพาะหน้าที่นิยม (Functionalism) ให้ความสำคัญกับระเบียบ (order) และสมานฉันท์ (harmony) ภายในสังคมมนุษย์ นักสังคมวิทยาที่ใช้แนวคิดนี้จะมองความต่อเนื่องและความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นลักษณะที่เห็นได้ชัดที่สุดของสังคมต่างๆ แม้ว่าสังคมเหล่านั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากตลอดเวลาที่ผ่านมา ในทางตรงกันข้าม นักสังคมวิทยาอีกกลุ่มหนึ่งกลับตอกย้ำเรื่องความขัดแย้งทางสังคม (social conflict) ที่เกิดขึ้นในสังคม นักทฤษฎีเหล่านี้มองสังคมทั่วไปว่าเต็มไปด้วยการแบ่งแยก ความตึงเครียดและการต่อสู้ สำหรับพวกเขา นั้นเป็นการสร้างภาพหลอนหากจะอ้างว่าผู้คนมีแนวโน้มที่จะอยู่ร่วมกันฉันทมิตรตลอดเวลาส่วนใหญ่ แม้ว่าเมื่อไม่ปรากฏให้เห็นการเผชิญหน้ากันอย่างเปิดเผย ก็ยังคงมีการแตกแยกอยู่เสมอ ในเรื่องผลประโยชน์ซึ่งเมื่อถึงจุดหนึ่งก็อาจจะปะทุออกมาเป็นความขัดแย้งอย่างรุนแรงได้

(3) ปัญหาประการที่สามของทฤษฎีที่มักไม่ค่อยมีการพูดถึงกันในสังคมวิทยากระแสหลัก แต่ก็ไม่สามารถมองข้ามไปได้ นั่นคือปัญหาที่ว่าเราจะ

นำเอาการทำ ความเข้าใจเรื่อง ‘เพศสถานะ’ (gender) เข้ามาไว้ใน การวิเคราะห์ทาง สังคมวิทยาได้หรือไม่ และอย่างไร นักทฤษฎีหลักๆ เกือบทั้งหมดที่มีบทบาท ในการพัฒนาทฤษฎีทางสังคมวิทยาขึ้นมาในอดีตเป็นผู้ชาย และในงานเขียนของ คนเหล่านี้ก็ไม่ค่อยได้ให้ความสนใจกับข้อเท็จจริงที่ว่าสถานะทางเพศของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมา¹⁰ ในงานเขียนของนักสังคมวิทยาเหล่านี้ มนุษย์ใน ฐานะปัจเจกบุคคลมี ‘ความเป็นกลาง’ ทางเพศสถานะในแง่ที่เป็น ‘ตัวแสดง/ผู้ กระทำการ’ (actors) ที่เป็นนามธรรม มากกว่าที่จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของ การเป็นผู้หญิงและผู้ชาย ในเมื่อเราแทบจะไม่ค่อยได้เชื่อมโยงประเด็นเรื่องเพศ สถานะเข้ากับวิถีคิดทางทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานของสังคมวิทยา จึงทำให้ประเด็น เรื่องเพศสถานะกลายเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อนและยากลำบากมากที่สุดใน การทำความเข้าใจ ในบรรดาปัญหาสี่ประการที่กำลังพูดถึงอยู่นี้ประเด็นสำคัญอัน หนึ่งของปัญหาที่เกี่ยวกับเพศสถานะก็คือ เราจะสามารถทำให้เรื่อง ‘เพศสถานะ’ กลายเป็นทฤษฎีขนาดใหญ่/สากลในกระบวนการคิดทางสังคมวิทยาได้หรือไม่? หรือถ้าไม่เช่นนั้น เราจำเป็นต้องวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเพศ สถานะโดยให้ความสำคัญกับอิทธิพลที่มีลักษณะเฉพาะที่มีผลกระทบต่อ พฤติกรรมของทั้งผู้หญิงและผู้ชายในบริบทที่แตกต่างกันใช่หรือไม่? มีลักษณะที่ ใช้เป็นตัวแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายในแง่ของอัตลักษณ์และ พฤติกรรมทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในทุกๆ วัฒนธรรมหรือไม่? หรือว่าเราจะ อธิบายความแตกต่างทางเพศสถานะในแง่ของความแตกต่างอื่นๆ ที่เป็นตัวแบ่ง แยกผู้คนในสังคมออกจากกัน [เช่น ความแตกต่างทางชนชั้น]?

(4) ปัญหาประการที่สี่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทั่วไปของพฤติกรรม ของมนุษย์หรือของสังคมโดยรวมทั้งหมดน้อยมากกว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับลักษณะของ ‘พัฒนาการทางสังคมสมัยใหม่’ (modern social development) ประเด็นที่ถกเถียงกันก็คือ อิทธิพลที่มีผลกระทบต่อการก่อตัวและลักษณะของสังคม สมัยใหม่ และประเด็นดังกล่าวนี้มาจากความแตกต่างระหว่างแนวคิดที่ไม่ใช่ มาร์กซิสต์ (non-Marxist) กับแนวคิดมาร์กซิสต์ (Marxist) ปัญหาจึงเกี่ยวข้องกับ ประเด็นสำคัญๆ ต่อไปนี้ ได้แก่ ลักษณะของโลกสมัยใหม่ได้รับอิทธิพลจาก ปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งมาร์กซ์ให้ความสำคัญมากที่สุด โดยเฉพาะกลไกของ กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ใช่หรือไม่? มีปัจจัยอื่นๆ [เช่น ปัจจัยทาง

สังคม การเมืองหรือวัฒนธรรม] ที่มีอิทธิพลต่อการก่อรูปของพัฒนาการทางสังคมในยุคสมัยใหม่หรือไม่? ประเด็นเหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานของทฤษฎีสังคมวิทยาที่เราจะต้องพิจารณารายละเอียดของทฤษฎีต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าว

โครงสร้างและการกระทำ (Structure and Action)

ประเด็นสำคัญอันหนึ่งที่เดอริ์โคมและนักสังคมวิทยาอีกหลายคนหลังจากยุคของเขาให้ความสำคัญก็คือ สังคมได้วางกรอบจำกัดทางสังคม (social constraint) ให้กับการกระทำทั้งหลายทั้งปวงของพวกเราในฐานะสมาชิกของสังคม

เดอริ์โคมให้เหตุผลว่า สังคมมีความสำคัญเหนือกว่าปัจเจกบุคคล สังคมเป็นมากกว่าผลรวมของการกระทำของปัจเจกบุคคล โดยที่สังคมมี 'ความมั่นคงถาวร' หรือมี 'เอกภาพ' ในลักษณะเดียวกันกับโครงสร้างต่างๆ ในสภาพแวดล้อมทางวัตถุ เราลองเปรียบเทียบกับกรณีที่คนคนหนึ่งยืนอยู่ในห้องที่มีประตูหลายบาน โครงสร้างของห้องนั้นเป็นตัวจำกัดขอบเขตในการกระทำกิจกรรมของคนคนนั้น ตำแหน่งของผนังและประตูของห้องเป็นตัวกำหนดเส้นทางเข้าและออก ในทฤษฎีของเดอริ์โคมโครงสร้างสังคม (social structure) เป็นตัวกำหนดการกระทำกิจกรรมของพวกเราในลักษณะไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด โดยวางกรอบจำกัดว่าเราจะต้องทำอะไรได้บ้างในฐานะปัจเจกบุคคล โครงสร้างสังคมจึงอยู่ 'ภายนอก' ตัวเราในลักษณะเดียวกับผนังห้อง¹

มุมมองในประเด็นนี้ปรากฏในข้อความที่มีการพูดถึงกันมากของเดอริ์โคมดังนี้

เมื่อข้าพเจ้ากระทำหน้าที่เป็นพี่ชาย สามีหรือพลเมือง และมีพันธะผูกพันต่อหน้าที่ข้าพเจ้าต้องกระทำเหล่านั้น ข้าพเจ้าได้ทำตามข้อบังคับซึ่งได้กำหนดเอาไว้ในกฎหมายและจารีตประเพณี และสิ่งเหล่านี้อยู่ภายนอกตัวข้าพเจ้าและการกระทำของข้าพเจ้า... ทำนองเดียวกัน ผู้ที่นับถือศาสนาที่ได้รับรู้ว่ามีชีวิตและวิถีปฏิบัติที่ถูกกำหนดเอาไว้ก่อนแล้วตั้งแต่เขาลืมตามาดูโลก ฤๅมันดำรงอยู่ก่อนที่เขาจะมีความศรัทธา แสดงว่ามันก็ดำรงอยู่ข้างนอกตัวเขา ระบบของสัญญาณที่ข้าพเจ้าใช้ในการแสดงความคิดของข้าพเจ้า ระบบเงินตราที่ข้าพเจ้าใช้ในการชำระหนี้สิน

ระบบเครดิตที่ข้าพเจ้าใช้ในธุรกิจการค้า ระเบียบปฏิบัติที่ข้าพเจ้าต้องทำตามในการประกอบอาชีพของข้าพเจ้า เป็นต้น ทั้งหมดนี้ทำหน้าที่อย่างเป็นอิสระจากสิ่งที่ข้าพเจ้ากระทำในการใช้ประโยชน์จากมัน¹²

แม้ว่าทฤษฎีของเดอริ์เคอ์จะมีผู้เห็นด้วยหลายคน แต่ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักด้วยเช่นกัน ประเด็นที่นักวิพากษ์วิจารณ์ก็คือ ถ้าหากมันไม่ใช่องค์รวมของการกระทำของปัจเจกบุคคลแล้วละก็ สิ่งที่เราเรียกว่า ‘สังคม’ (society) คืออะไรกันแน่? ถ้าหากเราจะศึกษากลุ่ม (group) เราคงไม่ได้มองกลุ่มในฐานะองค์ภาวะ (entity) ที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง แต่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลในหลายๆ ลักษณะ ‘สังคม’ ก็คือการที่ปัจเจกบุคคลทั้งหลายมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างมีแบบแผนที่แน่นอน ในทฤษฎีของผู้ที่ออกมามีวิพากษ์วิจารณ์ [ซึ่งได้แก่นักสังคมวิทยาส่วนใหญ่ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) นั้น] มนุษย์เรามีเหตุผลให้กับสิ่งที่เรากระทำ และเรามีชีวิตอยู่ในโลกทางสังคมที่ห่อหุ้มด้วยความหมายทางวัฒนธรรม ปรัชญาการทางสังคมในสายตาของนักทฤษฎีเหล่านี้คงไม่ใช่เป็นเหมือน ‘สิ่งของ’ แต่ขึ้นอยู่กับความหมายเชิงสัญลักษณ์ (symbolic meanings) ที่เราให้กับสิ่งที่เรากระทำลงไป เราไม่ได้เป็นผู้ที่ถูกสร้าง/กำหนดโดยสังคม แต่เราต่างหากที่เป็นผู้สร้าง/กำหนดเชื่อกันว่าข้อถกเถียงข้างต้นจะยังคงไม่สามารถหาข้อยุติที่สมบูรณ์ได้ ทั้งนี้เพราะข้อถกเถียงนี้ได้เกิดขึ้นมานับตั้งแต่ที่นักคิดสมัยใหม่ได้เริ่มพยายามอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์แล้ว ยิ่งกว่านั้น ประเด็นนี้ได้กลายเป็นวิวาทะที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในสังคมวิทยาเท่านั้น แต่เกิดขึ้นในแวดวงวิชาการทุกสาขาในสังคมศาสตร์ อย่างไรก็ดี มุมมองทั้งสองได้ถูกอธิบายให้เห็นถึงความแตกต่างกันอย่างมากจนเกินไป แม้ว่ามุมมองทั้งสองยังมีจุดอ่อนอยู่ แต่เราก็สามารถมองเห็นความเชื่อมโยงกันได้ไม่ยาก ทฤษฎีของเดอริ์เคอ์บางแง่มุมก็สมเหตุสมผล สถาบันทางสังคมดำรงอยู่ก่อนหน้าการปรากฏตัวของปัจเจกบุคคล และเห็นได้ชัดว่าเป็นตัวสร้างกรอบจำกัดให้กับเรา ตัวอย่างเช่น เราไม่ได้เป็นผู้สร้างระบบเงินตราขึ้นมาโดยที่ระบบนี้มีอยู่ก่อนแล้วในประเทศ และถ้าหากเราต้องการใช้สินค้าและบริการที่ต้องอาศัยเงินซื้อ เราก็ไม่มีทางเลือกกว่าเราจะใช้มันหรือไม่ใช้มันได้ ระบบเงินตราก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสถาบันอื่นๆ ทั้งหมดที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าอย่างเป็นอิสระจากสมาชิกที่เป็นปัจเจกบุคคลในสังคม และเป็นตัวตี

กรอบการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของปัจเจกบุคคล

ในทางตรงกันข้าม ก็เห็นได้ชัดเจนเช่นกันว่ามีข้อผิดพลาดในการมองว่าสังคมอยู่ ‘ภายนอก’ ในลักษณะเดียวกับโลกทางกายภาพ เนื่องจากโลกทางพิลึกก็ยังคงมีอยู่ต่อไปไม่วามมนุษย์จะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม ขณะที่ลักษณะเช่นนี้ใช้ไม่ได้กับโลกทางสังคม ในเมื่อสังคมอยู่ภายนอกปัจเจกบุคคลแต่ละคน โดยคำจำกัดความแล้วสังคมจึงไม่สามารถอยู่ภายนอกปัจเจกบุคคลทั้งหมดที่รวมกันเป็นองค์รวม ยิ่งกว่านั้น แม้ว่าสิ่งที่เดอริเค็มเรียกว่า ‘social facts’¹³ นั้นอาจจะสร้างข้อจำกัดให้กับสิ่งที่เราทำ แต่มันก็ไม่ได้เป็นตัวกำหนดว่าเราจะต้องทำอะไร เราสามารถเลือกที่จะใช้ชีวิตโดยไม่ต้องใช้เงินได้ ถ้าหากเรายืนยันที่จะทำเช่นนั้นจริงๆ แม้ว่ามันอาจจะเป็นเรื่องยากลำบากมากที่จะจัดการกับปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ในฐานะที่เป็นมนุษย์ เราจะต้องตัดสินใจเลือก และเราคงไม่ตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเราอย่างเรื่อยเปื่อย วิธีการที่จะอุดช่องว่างระหว่างแนวคิดที่เน้น ‘โครงสร้าง’ (structure) และ แนวคิดที่เน้น ‘การกระทำ’ (action) ก็คือ การยอมรับว่าเราในฐานะที่เป็นมนุษย์สามารถสร้างและสร้างซ้ำโครงสร้างทางสังคมอย่างรู้สำนึกได้ตลอดเวลาในขณะที่เราดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวันของเรา ตัวอย่างเช่น ข้อเท็จจริงที่ว่า ตัวข้าพเจ้าก็ใช้ระบบเงินตรา นั้น อาจจะมีผลน้อยมากทั้งๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของระบบ แต่ถ้าหากทุกๆ คน หรือแม้แต่คนส่วนใหญ่ ณ เวลาหนึ่ง ตัดสินใจไม่ใช้เงินพร้อมๆ กัน ระบบเงินตราก็จะพังพินาศทันที

แอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) ได้นำเสนอมนทัศน์ที่มีประโยชน์สำหรับการวิเคราะห์กระบวนการในการสร้างและสร้างซ้ำโครงสร้างทางสังคม (making and remaking of social structure) โดยกิดเดนส์เรียกชื่อมนทัศน์นี้ว่า Structuration¹⁴ และได้มีการนำเสนอจนเป็นที่ยอมรับกันในแวดวงสังคมวิทยาและสาขาอื่นๆ ในสังคมศาสตร์เมื่อไม่นานมานี้ ‘โครงสร้าง’ (structure) และ ‘การกระทำ’ (action) มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก สังคม ชุมชนหรือกลุ่มต่างๆ จะมีโครงสร้างปรากฏให้เห็นได้ก็ต่อเมื่อผู้คนมีการกระทำหรือมีพฤติกรรมในลักษณะที่สม่ำเสมอและสามารถคาดการณ์ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ‘การกระทำ’ จะเกิดขึ้นได้ก็เฉพาะต่อเมื่อพวกเราแต่ละคนในฐานะปัจเจกบุคคลมีความรู้ที่ถูกต้องกำหนดโครงสร้างโดยสังคมจำนวนหนึ่ง วิธีการที่ดีที่สุดที่จะอธิบาย

เรื่องนี้ก็คือการอธิบายด้วยตัวอย่างของภาษา ภาษาจะปรากฏตัวให้เห็นได้ก็ต่อเมื่อมันถูกกำหนดโครงสร้างขึ้นมาโดยสังคม กล่าวคือมีคุณสมบัติของการใช้ภาษาซึ่งคนที่พูดภาษานั้นๆ ทุกคนสังเกตเห็นได้ ตัวอย่างเช่น สิ่งที่คนใดคนหนึ่งพูดขึ้นมาในแต่ละบริบทจะไม่มี ความหมายหรือรับรู้ได้เลยถ้าไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ (grammatical rules) อย่างไรก็ตามก็ตีคุณลักษณะเชิงโครงสร้างของภาษาจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อปัจเจกบุคคลในฐานะผู้ใช้ภาษาปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านั้น ภาษาจึงอยู่ภายใต้กระบวนการที่เรียกว่า ‘structuration’¹⁵

เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman)¹⁶ และนักทฤษฎีอีกจำนวนหนึ่ง ที่ให้ความสำคัญกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) อธิบายเอาไว้ อย่างชัดเจนว่า มนุษย์ทุกคนในฐานะผู้กระทำการมีความรู้ (knowledgeable) อย่างมาก เราเป็นอย่างที่เราเป็นในฐานะมนุษย์ก็เพราะเรากระทำตามชุดของชนบประเพณีที่ซับซ้อนชุดหนึ่ง ตัวอย่างเช่น คนต่างถิ่นจะต้องคอยสังเกตสิ่งที่ผู้คนซึ่งสัญจรไปมาตามท้องถนนในท้องถิ่นนั้นปฏิบัติกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เรานำเอาความสามารถในการสร้างความรู้มาใช้ในการกระทำของเรา เราเป็นผู้สร้างพลังและเนื้อหาให้กับกฎเกณฑ์และชนบประเพณีที่เราสร้างขึ้นมา กิดเดนส์เรียกสิ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ Structuration ว่า ‘ทวิภาวะของโครงสร้าง’ (the duality of structure)¹⁷ หมายความว่า การกระทำทางสังคมทั้งหมดเป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ของโครงสร้าง แต่ในขณะเดียวกัน โครงสร้างก็เป็นตัวกำหนดการกระทำด้วย ทั้งนี้เพราะ ‘โครงสร้าง’ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของมนุษย์ที่กระทำอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

ความเห็นพ้องต้องกัน/ฉันทามติ (consensus) และความขัดแย้ง (conflict)

ประเด็นปัญหาอันที่สองนี้คงต้องเริ่มต้นจากเดอริ์โคมที่พยายามชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างมุมมองเรื่องความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) และความขัดแย้ง (conflict) เดอริ์โคมมองสังคมว่าเป็นชุดขององค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน อันที่จริงสำหรับนักคิดแนวหน้าที่นิยมนั้น สังคมถูกมองว่าเป็นองค์รวมที่มีเอกภาพอันประกอบด้วยโครงสร้างต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด การมองเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของเดอริ์โคมที่ให้

ความสำคัญกับลักษณะของ ‘social facts’ หรือ ‘โครงสร้างทางสังคม’ อย่างไรก็ดี การเปรียบเทียบในที่นี้คงไม่ใช่ผนัง/กำแพงของอาคารเป็นตัวเปรียบเทียบ แต่ใช้สรีระภาพ (physiology) ของร่างกายแทน

ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยอวัยวะอันเป็นส่วนประกอบต่างๆ ที่ทำหน้าที่เฉพาะของมัน [เช่น สมอง หัวใจ ปอด ตับ เป็นต้น] อวัยวะอันเป็นส่วนประกอบเหล่านี้แต่ละอันจะทำหน้าที่ของมันเพื่อให้ระบบชีวิตขององค์กายพ (organism) ดำเนินต่อไปได้ อวัยวะต่างๆ เหล่านี้ทำหน้าที่ที่จำเป็นอย่างสอดคล้องประสานสัมพันธ์กัน ถ้าหากไม่ทำหน้าที่แบบนี้แล้วระบบชีวิตขององค์กายพ/ร่างกายมนุษย์ก็จะตกอยู่ในภาวะอันตราย ในทฤษฎีของเดอริคเคมส์ สังคมก็ไม่ได้มีลักษณะแตกต่างไปจากการเปรียบเทียบนี้ การที่สังคมจะดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดไปได้ นั้น สถาบันต่างๆ ที่ทำหน้าที่เฉพาะของมัน [เช่น ระบบการเมือง ระบบศาสนา ระบบครอบครัวและระบบการศึกษา] จะต้องทำหน้าที่อย่างสอดคล้องประสานสัมพันธ์กัน การดำรงอยู่สืบต่อไปของสังคมจึงขึ้นอยู่กับความร่วมมือกัน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากความเห็นพ้องต้องกันหรือการตกลงกันโดยทั่วไประหว่างสมาชิกของสังคมเกี่ยวกับค่านิยมพื้นฐาน

ส่วนนักสังคมวิทยาที่ให้ความสนใจกับความขัดแย้ง (conflict)¹⁸ จะมีทฤษฎีที่แตกต่างออกไป ฐานคติของนักทฤษฎีแนวนี้สามารถมองเห็นได้ว่าวางอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดของมาร์กซ์เรื่องความขัดแย้งทางชนชั้น (class conflict)¹⁹

ในทฤษฎีของมาร์กซ์ สังคมถูกแบ่งแยกออกเป็นชนชั้นต่างๆ ที่มีทรัพยากรไม่เท่าเทียมกัน เมื่อความไม่เท่าเทียมกันอย่างเห็นได้ชัดปรากฏให้เห็น การแตกแยกในเรื่องผลประโยชน์จึงปรากฏขึ้นตามมา และ ‘ถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบสังคม’ เมื่อถึงจุดหนึ่ง ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์เหล่านี้ก็จะปะทะแล้วระเบิดขึ้นจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่านักสังคมวิทยาทั้งหมดที่ได้รับอิทธิพลจากมุมมองนี้จะต้องพุ่งความสนใจไปที่เรื่องของชนชั้น (classes) อย่างเดียวอย่างที่มาร์กซ์ต้องการ การแตกแยกในเรื่องอื่นๆ ก็มีความสำคัญในการทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มเชื้อชาติ หรือการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าความขัดแย้งจะมาจากอะไรก็ตามความสำคัญกับประเด็นใดๆ ก็แล้วแต่ ความขัดแย้งก็ยังคงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในสังคม แม้แต่ในระบบสังคมที่มี

เสถียรภาพที่สุดก็ยังคงปรากฏให้เห็นดุลยภาพที่ไม่ราบรื่นระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่เป็นปฏิปักษ์กัน

ปัญหาทางทฤษฎีอันที่สองนี้ก็ไม่ได้ต่างไปจากปัญหาทางทฤษฎีเรื่องโครงสร้างและการกระทำ ซึ่งดูเหมือนว่าวิวัฒนาการทางทฤษฎีในประเด็นนี้คงจะไม่มีทางหาคำตอบที่ลงตัวได้ มีหน้าซ้ำความแตกต่างระหว่างจุดยืนด้านความเห็นพ้องต้องกันและจุดยืนด้านความขัดแย้งกลับยิ่งขยายกว้างมากขึ้นกว่าเดิม จุดยืนทั้งสองด้านนี้ดูเหมือนจะไปด้วยกันไม่ได้ ทุกสังคมน่าจะมีความเห็นสอดคล้องกันบางอย่างในเรื่องของค่านิยม และแน่นอนว่าทุกสังคมก็มีความขัดแย้งอยู่ภายในด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น ตามหลักทั่วไปของการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยานั้น เราจะต้องพิจารณาถึงความเกี่ยวโยงกันระหว่างความเห็นพ้องต้องกันและความขัดแย้งที่มีอยู่ในระบบสังคม ค่านิยมที่กลุ่มต่างๆ ยึดถือและเป้าหมายที่สมาชิกของกลุ่มต้องการบรรลุนั้นบ่อยครั้งที่เดี่ยวยุติสะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ของทั้งผลประโยชน์ร่วมกันและขัดแย้งกัน ตัวอย่างเช่น แม้ว่าในงานเขียนของมาร์กซ์จะวาดภาพให้เห็นความขัดแย้งทางชนชั้น แต่ชนชั้นที่แตกต่างกันก็มีทั้งผลประโยชน์ร่วมกัน และมีการต่อสู้กันในเรื่องของผลประโยชน์ด้วย นายทุนจำเป็นต้องพึ่งพลังแรงงานของกรรมกรให้ทำงานในสถานประกอบการของตน เช่นเดียวกับกรรมกรที่ต้องอาศัยค่าจ้างแรงงานจากนายทุน ความขัดแย้งอย่างเปิดเผยอาจจะยังไม่ปรากฏให้เห็นในสถานการณ์ดังกล่าว บางครั้งสิ่งที่ทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมกันอาจจะบรรเทาความขัดแย้งให้หายไปได้ ทว่าในสถานการณ์อื่นๆ สิ่งที่เกิดขึ้นอาจเป็นตรงกันข้ามได้

มโนทัศน์ที่มีประโยชน์ในแง่ของการช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างความขัดแย้งและความเห็นพ้องต้องกันได้ก็คือ ‘อุดมการณ์’ (ideology) ซึ่งหมายถึงค่านิยมและความเชื่อที่ช่วยสร้างหลักประกันความมั่นคงให้กับสถานะ/ตำแหน่งของกลุ่มที่มีอำนาจมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่า อำนาจ (power) อุดมการณ์ และความขัดแย้งมีความเกี่ยวข้องกันอย่างมาก ความขัดแย้งในหลายๆ เรื่องเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจ เนื่องจากอำนาจนำไปสู่การได้มาซึ่งผลตอบแทนอื่นๆ คนที่มีอำนาจมากที่สุดอาจจะอาศัยอิทธิพลของอุดมการณ์เป็นหลักเพื่อธำรงไว้ซึ่งการครอบงำ แต่หลายต่อหลาย

ครั้งที่พวกเขาก็สามารถใช้กำลัง (force) ได้ถ้าจำเป็น ตัวอย่างเช่น การปกครอง โดยชนชั้นขุนนางในยุคศักดินาอาศัยการสร้างมโนภาพขึ้นมาว่าคนกลุ่มน้อยที่เป็นชนชั้นนำนี้ ‘จุดมาเพื่อปกครอง’ กระนั้นบ่อยครั้งที่เดียวที่อภิสิทธิ์ชนกลุ่มนี้หันไปใช้ความรุนแรงจัดการกับคนที่กล้าลุกฮือขึ้นมาเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจของพวกเขา

เพศสถานะ (gender)

ประเด็นเรื่องเพศสถานะมักไม่ค่อยปรากฏให้เห็นเป็นหัวข้อหลักของนักทฤษฎีคนสำคัญๆ ที่วางรากฐานกรอบความคิดให้กับสังคมวิทยาสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ข้อความเพียงไม่กี่ตอนที่นักทฤษฎีเหล่านี้พาดพิงถึงปัญหาเรื่องเพศสถานะช่วยทำให้เราเห็นว่าอย่างน้อยที่สุดสามารถมองเห็นว่าเรื่องเพศสถานะเป็นปัญหาพื้นฐานทางทฤษฎีด้วยเช่นกัน แม้ว่าในงานเขียนของนักทฤษฎีเหล่านี้แทบจะไม่ได้ช่วยให้เราหาข้อยุติให้กับข้อถกเถียงเรื่องเพศสถานะได้เลย เราสามารถอธิบายปัญหานี้ได้โดยการเปรียบเทียบประเด็นที่ปรากฏในงานเขียนไม่กี่ชิ้นของเดอร์ไคม์กับที่ปรากฏในงานเขียนส่วนใหญ่ของมาร์กซ์

เดอร์ไคม์ให้ข้อสังเกตประการหนึ่งในข้อถกเถียงเกี่ยวกับเรื่องการฆ่าตัวตาย (suicide) ว่า ผู้ชาย ‘เกือบทั้งหมดล้วนเป็นผลผลิตของสังคม’ ขณะที่ผู้หญิง ‘เป็นผลผลิตของธรรมชาติ’ จากข้อสังเกตนี้ เดอร์ไคม์ได้นำมาขยายความเกี่ยวกับผู้ชายต่อไปว่า ‘รสนิยม แรงบันดาลใจและอารมณ์ของผู้ชายมาจากรากเหง้าอันเดียวกัน ขณะที่สิ่งที่กล่าวถึงข้างต้นของคู่ชีวิตของเขาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากองค์ภาพพของหล่อน ดังนั้นความต้องการของเขาจึงแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงจากของหล่อน...’²⁰ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้หญิงและผู้ชายมีอัตลักษณ์ รสนิยมและแนวโน้มเอียงที่แตกต่างกัน เนื่องจากผู้หญิงได้รับการกล่อมเกลாதองสังคมน้อยกว่า และอยู่ ‘ใกล้ชิดกับธรรมชาติ’ มากกว่าผู้ชาย

ในปัจจุบันคงไม่มีใครยอมรับทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นกันอีกแล้ว อัตลักษณ์ของผู้หญิงถูกกำหนดโดยการอบรมขัดเกลาทางสังคมมากกว่า กับของผู้ชาย อย่างไรก็ตาม ข้ออ้างของเดอร์ไคม์อาจถูกมองได้ว่าสะท้อนให้เห็นถึงการก่อตัวและลักษณะของเพศสถานะได้ กล่าวคือ ความแตกต่างของเพศสถานะวางรากฐานอยู่บนลักษณะเฉพาะทางชีววิทยาที่โดดเด่นและเป็นตัวแบ่งแยกระหว่างผู้ชาย

และผู้หญิง มุมมองดังกล่าวไม่จำเป็นต้องหมายถึงความเชื่อที่ว่าความแตกต่างทางเพศสถานะส่วนใหญ่เป็นลักษณะที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ทว่าน่าจะหมายถึงว่าสถานะ/ตำแหน่งทางสังคมรวมทั้งอัตลักษณ์ของผู้หญิงส่วนใหญ่แล้วน่าจะถูกสร้างขึ้นภายหลังจากการที่พวกหล่อนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกาให้กำเนิด (reproduction) และการเลี้ยงทารกมากกว่า²¹ ถ้าหากมุมมองนี้ถูกต้อง ความแตกต่างของเพศสถานะจะแฝงฝังหยั่งรากลึกอยู่ในทุกๆ สังคม อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงว่า ผู้หญิงเป็นคนคลอดลูกและเป็นคนแรกที่ต้องเลี้ยงดูลูกของหล่อน ขณะที่ผู้ชายเป็นฝ่ายที่มีบทบาทแข็งขันในปริมณฑล ‘สาธารณะ’ (public) ของการเมือง การทำงานและสงคราม

ทหรณะของมาร์กซ์แตกต่างไปจากมุมมองที่พูดถึงข้างต้น สำหรับมาร์กซ์นั้นอำนาจและสถานะที่วางอยู่บนฐานของความแตกต่างทางเพศสถานะระหว่างผู้หญิงและผู้ชายส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งแยกในด้านอื่นๆ ซึ่งในสายตาของมาร์กซ์ก็คือการแบ่งแยกทางชนชั้น ตามความเห็นของมาร์กซ์ รูปแบบแรกเริ่มที่สุดของสังคมมนุษย์ยังไม่ปรากฏให้เห็นทั้งเรื่องเพศสถานะและเรื่องการแบ่งแยกทางชนชั้น อำนาจของผู้ชายและของผู้หญิงเริ่มปรากฏให้เห็นก็เฉพาะต่อเมื่อมีการแบ่งแยกทางชนชั้นเกิดขึ้น ผู้หญิงได้กลายเป็น ‘ทรัพย์สินส่วนตัว’ ภายใต้กรรมสิทธิ์ของผู้ชายโดยผ่านทางสถาบันการแต่งงาน ผู้หญิงจะถูกปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากสถานการณ์ที่ตนเองถูกพันธนาการได้ก็ต่อเมื่อการแบ่งแยกทางชนชั้นถูกทำลายลง

ทุกวันนี้คงแทบจะนับตัวคนที่ยังยอมรับการวิเคราะห์แบบนี้ได้อยู่ได้ แต่เราก็สามารถทำให้ประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจด้วยการทำให้มันกลายเป็นข้อสรุปทั่วไปได้ ชนชั้นไม่ใช่เป็นแค่เพียงปัจจัยอันเดียวที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกทางสังคมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมของผู้ชายและผู้หญิง ปัจจัยอื่นๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลด้วย ได้แก่ ชาติพันธุ์และภูมิหลังทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น อาจจะมีการโต้แย้งขึ้นมาได้ว่า ผู้หญิงในชนกลุ่มน้อย [เช่น คนผิวดำในสหรัฐอเมริกา] มีสิ่งที่เบ็นลักษณะร่วมกันกับผู้ชายที่อยู่ในชนกลุ่มน้อยกลุ่มเดียวกัน มากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงด้วยกันแต่เป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคม [เช่น ผู้หญิงผิวขาว] หรือไม่เช่นนั้นผู้หญิงในวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่ง [เช่น กลุ่มชนที่ยังคงเร่ร่อนและเก็บของป่าหาเลี้ยงชีพ] จะมีลักษณะร่วมกันกับผู้ชายใน

วัฒนธรรมเดียวกันมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงที่อยู่ในสังคมอุตสาหกรรม การปรากฏตัวของขบวนการผู้หญิงในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ได้ กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคนขึ้นในสังคมวิทยาและสาขาวิชาอื่นๆ แนวคิด Feminism ได้พุ่งเป้าโจมตีไปที่อคติของเพศชายที่มีอยู่ในในทฤษฎีและวิธี วิทยาทางสังคมวิทยา และในทุกๆ เรื่องที่อยู่ในขอบข่ายของสังคมวิทยา ไม่เพียง แต่การครอบงำของเพศชายในสังคมวิทยาเท่านั้นที่ถูกท้าทาย แต่ยังสามารถ เรียกร้องให้มีการรื้อสร้างวิชานี้ทั้งในแง่ของการตั้งคำถามที่เป็นแก่นแกนของตัววิชา และการนำเสนอประเด็นถกเถียงที่อยู่ในตัววิชานี้ด้วย

มุมมองแนว Feminism ในสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับเรื่องเพศสถานะ ในฐานะเป็นหัวใจของการวิเคราะห์โลกทางสังคม แม้ว่าความหลากหลายของมู มมองแนว Feminism ทำให้เปิดปัญหาในการพูดถึงลักษณะร่วมของนักคิดแนวนี้ แต่เราก็สามารถกล่าวได้ว่านักคิดแนว Feminism ส่วนใหญ่เห็นสอดคล้องกันว่า ความรู้ (knowledge) มีความเกี่ยวข้องอย่างแยกไม่ออกกับปัญหาเรื่องเพศสรีระ (sex) และเพศสถานะ (gender) เนื่องจากผู้ชายและผู้หญิงมีประสบการณ์ที่ แตกต่างกัน และมองโลกจากมุมมองที่แตกต่างกัน ทั้งสองฝ่ายนี้จึงสร้างความรู้/ ความเข้าใจที่มีต่อโลกไม่เหมือนกัน บ่อยครั้งที่นักคิดแนว Feminism กล่าวหา ว่าทฤษฎีสังคมวิทยาแบบเก่า (traditional) ปฏิเสธหรือละเลยลักษณะของความรู้ที่ถูกกำหนดให้มีเพศสถานะ (the 'gendered' nature of knowledge) และ สร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับโลกทางสังคมขึ้นมาในลักษณะที่ผู้ชายเป็นฝ่ายครอบงำ นักคิดแนวนี้เชื่อว่า ผู้ชายจึงเป็นฝ่ายยึดกุมตำแหน่งแห่งอำนาจ (power) และ สิทธิอำนาจ (authority) ในสังคมมาตั้งแต่ดั้งเดิม และยังได้ดำเนินการทุกอย่าง เพื่อธำรงไว้ซึ่งบทบาทที่มีอภิสิทธิ์ ภายใต้สภาวะการณ์เช่นนี้ ความรู้ที่ถูกกำหนด ตามเพศสถานะจึงกลายเป็นพลังสำคัญในการสืบทอดกฎเกณฑ์และสถาบันทาง สังคมและสร้างความชอบธรรมให้กับการครอบงำของเพศชาย²²

นักเขียนแนว Feminism บางคนประกาศว่า เป็นข้อผิดพลาดอย่างแรงที่ มองว่าผู้ชายหรือผู้หญิงเป็นกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์หรือลักษณะเฉพาะเป็นของ ตนเอง นักเขียนในกลุ่มนี้ อย่างเช่น จูดิท บัตเลอร์ (Judith Butler)²³ ได้รับ อิทธิพลจากวิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่ (postmodern) [ซึ่งจะพูดถึงประเด็นนี้ต่อไป] ในทศวรรษของบัตเลอร์ เพศสถานะไม่ได้เป็นการแบ่งประเภทที่แน่นอนตายตัว

แต่มีลักษณะที่เลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งปรากฏให้เห็นในสิ่งที่ผู้คนกระทำมากกว่าที่จะปรากฏในสิ่งที่พวกเขาเป็น

ซูซาน ฟาลูดี (Susan Faludi) ได้ทำการศึกษาประเด็นเดียวกันนี้ ในงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องความเป็นเพศชาย (masculinity)²⁴ ฟาลูดีได้แสดงให้เห็นว่า มโนภาพที่ว่าผู้ชายครอบงำในทุกๆ ปริมาณทลนั้นเป็นมายาคติ (myth) ตรงกันข้าม ได้เกิดวิฤตขึ้นกับความเป็นเพศชายในขณะนี้ในโลกที่ผู้ชายที่กักตัวเองว่าตนเป็นเจ้าของและเป็นผู้จัดการทุกอย่าง ผู้ชายบางกลุ่มยังคงมีความเชื่อมั่นและรู้สึกว่าตนเองยังเป็นฝ่ายควบคุมอยู่ แต่ผู้ชายหลายคนกลับพบว่าตนเองได้ถูกทำให้กลายเป็นคนชายขอบและสูญเสียความน่าเชื่อถือไปแล้ว ความสำเร็จที่อย่างน้อยที่สุดผู้หญิงบางคนได้รับเป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ที่สำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับลักษณะของการทำงาน ผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) ได้ทำให้ผู้ชายหลายคนที่ไร้ทักษะกลายเป็นคนที่สังคมไม่ต้องการไปแล้ว²⁵

ประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในปัญหาอันที่สามนี้ถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก และนำไปสู่การที่นักเขียนแนว Feminism ทำทาสังคมวิทยาโดยตรง คงไม่มีใครปฏิเสธว่าการวิเคราะห์ของสังคมนิยมส่วนใหญ่ในอดีตถ้าไม่มองข้ามผู้หญิงก็แทบจะไม่มีการตีความเกี่ยวกับอัตลักษณ์และพฤติกรรมของผู้หญิง แม้ว่าจะมีงานวิจัยใหม่ๆ ทางสังคมนิยมเกี่ยวกับผู้หญิงในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา แต่ก็ยังมีอีกหลายปริบทของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงที่ยังมีการศึกษากันน้อยมาก อย่างไรก็ตาม ‘การนำเอาการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงเข้ามาในสังคมนิยม’ คงไม่ใช่เป็นแค่การปรับตัวให้เข้ากับปัญหาเรื่องเพศสถานะ เนื่องจากเพศสถานะเป็นเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์และพฤติกรรมของผู้หญิงและผู้ชายในปัจจุบันคำถามที่ยังคงเปิดกว้างให้มีการหาคำตอบอยู่ก็คือ ความแตกต่างของเพศสถานะจะสามารถเข้าใจได้ด้วยวิธีการใช้โมทัศน์อื่นๆทางสังคมนิยม [เช่น ชนชั้นชาติพันธุ์ ภูมิหลังทางวัฒนธรรม เป็นต้น] ได้มากน้อยเพียงใด? หรือในทางตรงกันข้าม การแบ่งแยกทางสังคมในด้านอื่นๆ จำเป็นต้องอธิบายในรูปของเพศสถานะได้มากน้อยเพียงใด? แน่หนอนว่าพันธกิจหลักในการอธิบายของสังคมนิยมในอนาคตคงจะอยู่ที่การจัดการกับปัญหาทางทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้ อย่างชัดเจนนั่นเอง

การก่อรูปของโลกสมัยใหม่ (the shaping of the modern world)

มุมมองแบบมาร์กซิสต์ (Marxist perspective)

งานเขียนของมาร์กซ์ถือได้ว่าเป็นการทำนายที่มีพลังต่อการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยาซึ่งไม่ควรมองข้าม จากยุคสมัยของมาร์กซ์จนถึงปัจจุบัน วิวัฒนาการทั้งหลายทางสังคมวิทยาพุ่งเป้าไปที่ความคิดของมาร์กซ์เกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมสมัยใหม่ ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นๆ ว่า มาร์กซ์มองสังคมสมัยใหม่ว่ามีลักษณะเป็นทุนนิยม (capitalistic) พลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคสมัยใหม่ก็คือแรงขับเคลื่อนไปสู่การแปรสภาพทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญการผลิตแบบทุนนิยม ทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีพลวัตมากกว่าระบบเศรษฐกิจแบบอื่นๆ ก่อนหน้านั้น บรรดา นายทุนแข่งขันกันเองเพื่อขายสินค้าของตนให้กับผู้บริโภค และเพื่อความอยู่รอดในตลาดที่มีการแข่งขัน บริษัทต่างๆ จะต้องผลิตสินค้าด้วยต้นทุนที่ถูกที่สุดแต่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการเพิ่มประสิทธิภาพของเทคโนโลยีที่ใช้ในกระบวนการผลิตสินค้าแต่ละชนิดเป็นวิถีทางอันเดียวเท่านั้นที่จะสร้างหลักประกันให้กับบริษัทในการเอาชนะคู่แข่งได้

นอกจากนั้นในระบบเศรษฐกิจแบบนี้ จำเป็นต้องมีแรงจูงใจที่ทรงพลังให้แสวงหาตลาดใหม่ๆ เพื่อขายสินค้า แสวงหาแหล่งวัตถุดิบราคาถูก และใช้ประโยชน์จากพลังแรงงานที่ถูกกดค่าจ้างให้ต่ำเท่าที่จะทำได้ ดังนั้น ทุนนิยมในทรรศนะของมาร์กซ์จึงเป็นระบบที่ขยายตัวออกไปครอบคลุมทั้งโลกอย่างไม่หยุดยั้ง นี่คือนิยามที่มาร์กซ์อธิบายว่า อธิบายการขยายตัวของอุตสาหกรรมตะวันตกออกไปในระดับโลก

การตีความของมาร์กซ์เกี่ยวกับอิทธิพลของทุนนิยมก็มีผู้ให้การสนับสนุนจำนวนไม่น้อย และนักทฤษฎีหลายคนได้นำเอาแนวคิดของมาร์กซ์มาปรับขยายในอีกด้านหนึ่งนั้น ข้อวิพากษ์วิจารณ์จำนวนมากได้ชี้ให้เห็นความผิดพลาดในทรรศนะของมาร์กซ์พร้อมทั้งนำเสนอทางเลือกในการวิเคราะห์อิทธิพลที่มีต่อการก่อรูปของโลกสมัยใหม่

จริงๆ แล้วทุกคนยอมรับว่าทุนนิยมมีส่วนสำคัญในการสร้างโลกที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้ แต่ก็ยังมีนักสังคมวิทยาอีกจำนวนหนึ่งที่ได้แย้งว่า มาร์กซ์ได้พูด

ถึงผลกระทบของปัจจัยทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวที่มีต่อการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเกินความเป็นจริง และทุนนิยมมีความสำคัญต่อพัฒนาการของสังคมสมัยใหม่น้อยกว่าที่มาร์กซ์กล่าวอ้างเอาไว้ นักคิดเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังได้ตั้งข้อสงสัยต่อความเชื่อของมาร์กซ์ที่ว่าในที่สุดแล้วระบบสังคมนิยมจะเข้ามาแทนที่ทุนนิยม และก็ดูเหมือนว่าข้อสงสัยที่พวกเขาตั้งเอาไว้นี้ก็เกิดขึ้นก่อนหน้าเหตุการณ์เมื่อปี 1989 และหลังจากนั้นในยุโรปตะวันออก

มุมมองของเวเบอร์ (Weber's view)

นักสังคมวิทยาคนหนึ่งที่ได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ข้อเสนอของมาร์กซ์อย่างแหลมคมก็คือ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) จริงๆ แล้ว งานเขียนของเวเบอร์ถูกมองว่าเป็นเรื่องของการต่อสู้ระยะยาวกับ ‘ผีของมาร์กซ์’ (the ghost of Marx) ซึ่งหมายถึงมรดกทางความคิดที่มาร์กซ์มอบไว้ จุดยืนที่เป็นทางเลือกซึ่งเวเบอร์ต้องการชี้ให้เห็นยังคงมีความสำคัญอยู่ในทุกวันนี้ ตามความคิดของเวเบอร์ ปัจจัยที่ไม่ใช่เศรษฐกิจ (non-economic factor) มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทางสังคมสมัยใหม่ จริงๆ แล้วข้อถกเถียงอันนี้เป็นประเด็นหลักอันหนึ่งในงานเขียนชื่อ *The Protestant Ethic*²⁶ ค่านิยมทางศาสนา โดยเฉพาะค่านิยมของลัทธิ Puritanism เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างทัศนคติแบบทุนนิยมขึ้นมา ทัศนคติแบบนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างที่มาร์กซ์พยายามอธิบาย

ความเข้าใจของเวเบอร์เกี่ยวกับลักษณะของสังคมสมัยใหม่และเหตุผลสำหรับการขยายตัวของวิถีชีวิตแบบตะวันตกออกไปทั่วโลก มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากความเข้าใจของมาร์กซ์ ในทฤษฎีของเวเบอร์นั้น ทุนนิยมซึ่งเป็นวิถีทางในการจัดระเบียบการประกอบการทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะเฉพาะนั้นก็แค่เป็นแค่ปัจจัยหลักอันหนึ่งในหลายๆ ปัจจัยที่ทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคมขึ้นมาในยุคสมัยใหม่ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังกลไกทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และในบางครั้งมีความสำคัญมากกว่าเสียอีกก็คือ ผลกระทบของวิทยาศาสตร์ (science) และระบบราชการ (bureaucracy) วิทยาศาสตร์ทำให้เกิดเทคโนโลยีสมัยใหม่ และเชื่อกันว่าจะยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไปสำหรับสังคมแบบสังคมนิยมในอนาคตด้วย ระบบราชการเป็นวิธีการเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่จะสามารถจัดการให้คนจำนวนมาก

ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พัฒนาการของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และระบบราชการ ในทศวรรษของเวเบอร์นั้นรวมอยู่ในกระบวนการของการใช้เหตุผล (rationalisation) การใช้เหตุผลสำหรับเวเบอร์ก็คือ การจัดระเบียบของชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจตามหลักการเรื่องประสิทธิภาพบนพื้นฐานของความรู้ทางเทคนิค คำถามก็คือการตีความสังคมสมัยใหม่ตามทศวรรษของมาร์กซ์หรือของเวเบอร์อย่างไรกันแน่ที่ถูกต้อง? นี่ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้นักวิชาการด้านสังคมวิทยาต้องแบ่งแยกข้อความคิดกันอีก

การเปรียบเทียบระหว่างจุดยืนแบบมาร์กซิสต์ (Marxist) และจุดยืนแบบเวเบอร์ (Weberian) ปรากฏให้เห็นในหลายๆ ปริมาณของการศึกษาในสังคมวิทยา จุดยืนของทั้งสองแนวไม่ได้มีอิทธิพลวิธีต่อการที่เราจะวิเคราะห์ลักษณะของสังคมอุตสาหกรรมแล้วเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อทศวรรษของเราที่มีต่อสังคมที่ค่อยพัฒนาอีกด้วย นอกเหนือจากนี้ มุมมองทั้งสองยังถูกนำไปเชื่อมโยงกับความแตกต่างของจุดยืนทางการเมือง นักคิดที่อยู่ฝ่ายซ้ายยอมรับมุมมองอันแรก ขณะที่ฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายอนุรักษนิยมยอมรับมุมมองอันหลัง อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับปัญหาอันที่สี่นี้ มีลักษณะที่เป็นเชิงประจักษ์ (empirical) มากกว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาอื่นๆ ที่พูดถึงก่อนหน้านี้ การศึกษาข้อเท็จจริง/เชิงประจักษ์เกี่ยวกับเส้นทางของวิวัฒนาการของสังคมสมัยใหม่และสังคมด้อยพัฒนาช่วยให้เราสามารถเข้าใจถึงแบบแผนของการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมกับแต่ละสังคมได้

ทฤษฎีสังคมวิทยาในปัจจุบัน

ปัญหาทางทฤษฎีที่หยิบยกขึ้นมาพิจารณาข้างต้น โดยเฉพาะปัญหาอันที่สี่เกี่ยวกับการที่สังคมสมัยใหม่ก่อตัวขึ้นได้อย่างไรนั้นยังคงมีความสำคัญอยู่ในขณะนี้ แต่ทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ได้พยายามไปให้ไกลกว่ากรอบคิดทั้งของมาร์กซ์และของเวเบอร์

จากการล่มสลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกในปีค.ศ. 1989 ทำให้ความคิดของมาร์กซ์ดูเหมือนว่าจะใช้อธิบายได้น้อยมากกับโลกยุคร่วมสมัยนี้เมื่อเทียบกับก่อนหน้านั้น แม้ว่านักวิชาการจำนวนหนึ่งยังคงใช้แนวทางแบบมาร์กซิสต์อย่างกว้างๆ เพื่อหาข้อยุติให้กับปัญหาทางสังคมวิทยาที่โลกสมัยใหม่

กำลังเผชิญหน้าอยู่²⁷ นักสังคมวิทยาคนอื่นๆ รวมถึงบางคนที่เคยเป็นมาร์กซิสต์ ปัจจุบันได้หันหลังให้กับความคิดของมาร์กซ์เรียบร้อยแล้ว พวกเขาเชื่อว่า ความพยายามของมาร์กซ์ที่จะสร้างแบบแผนของประวัติศาสตร์ที่เป็นสากลนั้นได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าล้มเหลวอย่างไม่เป็นท่า ในทฤษฎีของนักคิดเหล่านี้ซึ่งสังกัดแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่นิยม (postmodernism) นั้น นักสังคมวิทยาควรจะต้องรีบโล่งทิ้งบรรดาทฤษฎีที่ทั้งมาร์กซ์และเวเบอร์ได้พยายามสร้างขึ้นมานั้นก็คือบรรดาการตีความทั้งหมดที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั่นเอง

ทฤษฎีหลังสมัยใหม่นิยม (Postmodernism)

ผู้ที่สนับสนุนความคิดของทฤษฎีหลังสมัยใหม่อ้างว่า นักคิดทางด้านสังคมยุคคลาสสิกได้รับแรงบันดาลใจจากความคิดที่ว่า ประวัติศาสตร์ (history) มีโครงเรื่อง โดยมีจุดเริ่มต้นและมีทิศทางไปสู่ความก้าวหน้า แต่การมองแบบนี้ใช้ไม่ได้อีกแล้วในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ‘เรื่องเล่าขนาดใหญ่/อภิมหาอรรถกถาธิบาย’ (grand narratives/metanarratives) ซึ่งหมายถึงมโนทัศน์ที่เป็นภาพรวมทั้งหมดของประวัติศาสตร์หรือสังคมอีกต่อไปแล้ว²⁸ นอกจากนี้ยังไม่มีสิ่งที่เรียกว่าภาพรวมที่เป็นสากลของความก้าวหน้าแล้ว ยังไม่มีสิ่งที่เรียกว่าประวัติศาสตร์อีกด้วย โลกหลังสมัยใหม่ (postmodern world) ไม่ได้ถูกกำหนดเอาไว้ก่อนล่วงหน้าว่าจะต้องเป็นโลกสังคมนิยมตามที่มาร์กซ์คาดหวังไว้ แต่เป็นโลกที่ถูกครอบงำด้วยสื่อแบบใหม่ซึ่ง ‘ดึงเราออกมา’ จากอดีตของเรา สังคมหลังสมัยใหม่ (postmodern society) มีลักษณะที่เป็นสังคมพหุ (pluralistic) และมีความหลากหลาย (diverse) อย่างมาก ภาพยนตร์ วิดีโอ รายการทีวีและเว็บไซต์ต่างๆ จำนวนนับไม่ถ้วนแพร่กระจายภาพลักษณ์ออกไปทั่วทั้งโลก เราได้สัมผัสกับความคิดและค่านิยมจำนวนมากมาย แต่สิ่งเหล่านี้แทบจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวของท้องถิ่นที่เราอาศัยอยู่เลย หรือแทบจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์/เรื่องราวส่วนตัวของเราแต่อย่างใด ทุกสิ่งทุกอย่างดูเหมือนจะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา²⁹

นักทฤษฎีคนสำคัญที่พูดถึงภาวะหลังสมัยใหม่ (postmodernity) ก็คือฌ็อง โบตริลลาร์ด (Jean Baudrillard) ซึ่งเชื่อว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้ทำลาย

ความสัมพันธ์ที่เรามีกับอดีต และได้สร้างโลกที่ไร้ระเบียบและกลวงโง่ขึ้นมา โปตรียาร์ดได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดมาร์กซิสต์ในช่วงแรกๆ อย่างไรก็ตาม โปตรียาร์ดได้ยืนยันว่า การแพร่กระจายของการสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์และสื่อมวลชนได้ล้มล้างทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่เชื่อว่าพลังทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดสังคม โปตรียาร์ดเชื่อว่าชีวิตทางสังคมได้รับอิทธิพลจากสัญญาณ (signs) และภาพลักษณ์ (images) โปตรียาร์ดอาศัยแนวคิดโครงสร้างนิยม (structuralism) โดยเฉพาะความคิดของแฟร์ดีนันด์ เดอ โซสซูร์ (Ferdinand de Saussure) ที่ว่า ความหมายได้ถูกสร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่างคำ (words) มากกว่าความจริงที่อยู่ภายนอก

โปตรียาร์ดกล่าวว่า ในยุคที่สื่อครอบงำนั้น ความหมายได้ถูกสร้างโดยการไหลเวียนของภาพลักษณ์อย่างเช่นที่ปรากฏในรายการต่างๆ ทางทีวี โลกของเราส่วนใหญ่ได้กลายเป็นโลกที่ถูกสร้างขึ้นมาจากสิ่งที่เรากำลังตอบสนองต่อภาพลักษณ์ที่สื่อสร้างขึ้นมากกว่าต่อตัวบุคคลหรือสถานที่จริง เมื่อเจ้าฟ้าหญิงไดแอนา (Diana) สวรรคตในปี 1997 ได้มีการแสดงความเศร้าโศกเสียใจไว้อาลัยกันอย่างเอิกเกริกทั้งในประเทศอังกฤษและทั่วโลกผู้คนเหล่านี้ไว้อาลัยให้กับตัวตนจริงๆ ของบุคคลหรือ? เจ้าหญิงไดแอนาปรากฏตัวสำหรับคนส่วนใหญ่ก็แต่เฉพาะผ่านทางสื่อเท่านั้น การสวรรคตของไดแอนาก็ไม่แตกต่างจากเหตุการณ์ในละคร [‘น้ำเน่า’] มากกว่าที่จะเป็นเหตุการณ์จริงที่ผู้คนประสบด้วยตนเอง สิ่งที่โปตรียาร์ดกำลังพูดถึงนี่ก็คือ ‘การทำลายชีวิตจริงให้เหลือเพียงแค่อะไรที่ปรากฏในทีวี’ (the dissolution of life into TV)

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

แม้ว่ามิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984) ได้ปฏิเสธที่จะเรียกตัวเองว่าเป็นพวกหลังสมัยใหม่ (postmodernist) แต่ตัวเขาก็ได้รับอิทธิพลจากความคิดหลังสมัยใหม่อย่างมาก ฟูโกต์ได้พยายามที่จะชี้ให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงของการรับรู้/ความเข้าใจซึ่งแยกวิสัยคิดในโลกปัจจุบันของเราออกจากยุคต่างๆ ก่อนหน้าเขา ในงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องอาชญากรรม ร่างกาย ความบ้าและเพศ ฟูโกต์ได้วิเคราะห์การปรากฏตัวขึ้นมาของสถาบันสมัยใหม่อย่างเช่น คุก โรงพยาบาลและโรงเรียน ซึ่งล้วนมีบทบาทมากขึ้นในการควบคุมและสอดส่อง

ประชากรในสังคม พูโกต์ต้องการชี้ให้เห็นว่า ยังมี ‘อีกด้านหนึ่ง’ ของความคิดในยุคแห่งแสงสว่าง (Enlightenment) ที่เกี่ยวกับเสรีภาพของปัจเจกบุคคล นั่นก็คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวินัย (discipline) และการเฝ้าดู (surveillance) พูโกต์ได้นำเสนอความคิดที่สำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ (power) อุดมการณ์ (ideology) และวาทกรรม (discourse) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบการปกครองการสมัยใหม่

การศึกษาเรื่องอำนาจ³⁰ในแง่ที่ว่าปัจเจกบุคคลและกลุ่มคนบรรลุเป้าหมายเหนือคนอื่น ๆ ได้อย่างไรนั้นถือว่ามีค่าอย่างมากในสังคมวิทยา ผู้วางรากฐานสังคมวิทยาคลาสสิกโดยเฉพาะมาร์กซ์และเวเบอร์ได้ให้ความสำคัญโดยเฉพาะกับอำนาจ และพูโกต์ก็สานต่อความคิดที่มีผู้ริเริ่มเอาไว้แล้วนี้ บทบาทของวาทกรรม³¹เป็นหัวใจของวิถีคิดของพูโกต์เกี่ยวกับเรื่องอำนาจและการควบคุมในสังคม พูโกต์ใช้คำว่าวาทกรรมในการอ้างถึงวิธีการในการพูดหรือการคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะซึ่งถูกสร้างขึ้นมาจากด้วยฐานคติร่วมกัน ตัวอย่างเช่น พูโกต์ชี้ให้เห็นถึงวิธีการสำคัญที่วาทกรรมว่าด้วยเรื่องความบ้า (madness)³²เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่จากยุคกลางมาจนถึงปัจจุบัน อย่างเช่นในยุคกลาง คนที่สติวิปลาสมักจะถูกมองว่าเป็นคนที่ไม่มียันตรายแต่อย่างใด บางคนเชื่อว่าคนเหล่านี้�าจจะมีคุณสมบัติพิเศษที่เรียกว่า ‘พรสวรรค์’ ในการรับรู้บางเรื่อง อย่างไรก็ดีในสังคมสมัยใหม่ ‘ความบ้า’ ได้ถูกกำหนดขึ้นมาโดยวาทกรรมทางการแพทย์ซึ่งมองว่าความบ้าเป็นโรคชนิดหนึ่งและต้องได้รับการบำบัด วาทกรรมทางการแพทย์นี้ได้รับการสนับสนุนและตอกย้ำโดยเครือข่ายที่ได้รับการพัฒนาและมีอิทธิพลอย่างสูงของพวกผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ โรงพยาบาล สมาคมวิชาชีพ และวารสารการแพทย์³³

ในทฤษฎีของพูโกต์ อำนาจทำงานผ่านทางวาทกรรมเพื่อสร้างทัศนคติที่มีต่อปรากฏการณ์อย่างเช่นอาชญากรรม ความบ้า หรือแม้แต่เรื่องเพศ (sexuality) บ่อยครั้งวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยคนที่มีอำนาจหรือสิทธิอำนาจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ถูกต่อต้าน/โต้กลับโดยวาทกรรมคู่แข่งที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆ ด้วยเหตุนี้วาทกรรมจึงถูกใช้เป็นเครื่องมืออันทรงอำนาจในการจำกัดทางเลือกอื่นๆ ในการคิดหรือการพูด ความรู้ (knowledge) จึงกลายเป็นอำนาจในการควบคุม ประเด็นหลักที่โดดเด่นที่ปรากฏอยู่ตลอดในงานเขียนของพูโกต์ก็คือ วิธีการที่อำนาจและ

ความรู้ (power and knowledge) ได้ถูกนำเข้ามาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันกับ บรรดาเทคโนโลยีในการควบคุม การบังคับและวินัย³⁴

แนวคิดอันใหม่ของฟูโกต์ที่ท้าทายทฤษฎีสังคมก่อนหน้านั้น มีจุดยืนที่ ตรงกันข้ามกับความเห็นร่วมกันทั่วไปในขณะนั้นเกี่ยวกับลักษณะของความรู้ แบบวิทยาศาสตร์ (scientific knowledge) แนวศึกษาอันนี้ซึ่งปรากฏอยู่ในงาน เขียนช่วงแรกๆ ของฟูโกต์เป็นที่รู้จักกันดีในชื่อของ ‘โบราณคดี’ ทางความรู้ (archaeology of knowledge) หรือวิธีวิทยาทางโบราณคดี (archaeological method)³⁵ ฟูโกต์แตกต่างจากนักสังคมศาสตร์คนอื่นๆ ซึ่งต้องการทำความเข้าใจสิ่งที่ไม่คุ้นเคยกันมาก่อน (the unfamiliar) ด้วยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่ ค่อนข้างคุ้นเคยกันมาก่อนแล้ว (the familiar) ตรงที่ฟูโกต์เริ่มต้นจากสิ่งที่ตรงกันข้าม คือ ทำความเข้าใจสิ่งที่คุ้นเคย (the familiar) ด้วยการขุดคุ้ยค้นลงไปในอดีต ฟูโกต์ โจมตีสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างรุนแรง โดยเฉพาะมโนทัศน์ ความเชื่อและ โครงสร้างซึ่งส่วนใหญ่แล้วมองไม่เห็นเนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่คุ้นเคยกันอยู่ทั่วไป ตัวอย่าง เช่น ฟูโกต์ได้สำรวจว่า คำอธิบายเรื่อง ‘เพศ’ ได้ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไรใน กระบวนการของพัฒนาการทางสังคม ข้อสังเกตของฟูโกต์สามารถนำไปใช้กับวิธี คิดในยุคของเราในปัจจุบันเกี่ยวกับกิจกรรมที่เป็นปกติและเบี่ยงเบน สุขภาพ และ ความบ้า เป็นต้น ฟูโกต์พยายามที่จะเปิดเผยให้เห็นถึงฐานคติที่อยู่เบื้องหลัง ความเชื่อและปฏิบัติการของเราในขณะนี้ และต้องการทำให้ ‘มองเห็น’ ปัจจุบัน ด้วยการเข้าถึงมันจากอดีต อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เรายังไม่สามารถมีทฤษฎีทั่วไป/สากล เกี่ยวกับสังคม พัฒนาการทางสังคม หรือภาวะสมัยใหม่ (modernity) ได้ แต่ เราสามารถทำความเข้าใจ/รับรู้เลี้ยวส่วนย่อยๆ (fragments) ของมันได้³⁶

ทฤษฎีของนักสังคมวิทยาร่วมสมัย

นักทฤษฎีสังคมวิทยาหลายคนได้รับอิทธิพลจากความคิดของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) การเฝ้าดู (surveillance) ซึ่งหมายถึงการรวบรวมข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประชากรเพื่อควบคุมพฤติกรรมนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดเวลาในสังคมที่สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญมากขึ้น นักทฤษฎีสังคมร่วม สมัยส่วนใหญ่ยอมรับว่า เทคโนโลยีสารสนเทศและระบบการสื่อสารสมัยใหม่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี กำลังก่อให้เกิดการแปรสภาพทางสังคมขนาน

ใหญ่สำหรับพวกเราทั้งหมด อย่างไรก็ตามก็ยังไม่ค่อยเห็นด้วยกับความคิดหลักของนักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่และฟูโกต์คนเหล่านี้โต้แย้งว่า ความพยายามของเราที่จะทำความเข้าใจกระบวนการทั่วไปของโลกทางสังคมนั้น ประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับแนวคิดที่ว่าเราสามารถเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้นได้ นักทฤษฎีอย่างเช่น นักสังคมวิทยาชาวสเปนชื่อมานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells) นักทฤษฎีชาวเยอรมันชื่อเจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) และ อุลริช เบ็ก (Ulrich Beck) รวมทั้งนักสังคมวิทยาชาวอังกฤษชื่อแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) ล้วนยืนยันว่า เราจำเป็นต้องสร้างทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับโลกทางสังคมขึ้นมา รวมถึงทฤษฎีที่ช่วยเราในการเข้าไปเปลี่ยนแปลงโลกให้ดีขึ้น ความฝันของมาร์กซ์ที่จะสร้างทางเลือกสังคมนิยมขึ้นมาแทนที่ทุนนิยมนั้นล้มเหลวไปแล้ว แต่คำนิยามบางอย่างที่ซับซ้อนโครงการสังคมนิยม ไม่ว่าจะป็นชุมชนทางสังคม ความเท่าเทียมกันและการให้สวัสดิการสำหรับคนที่อ่อนแอและคนที่ช่วยตัวเอง ไม่ได้มันยังคงใช้การได้อยู่

ฮาเบอร์มาส : ประชาธิปไตยและพื้นที่สาธารณะ

Jürgen Habermas: democracy and the public sphere³⁷

ฮาเบอร์มาสยอมรับว่าความคิดส่วนใหญ่ของมาร์กซ์ล้าสมัยแล้ว และจึงได้หันไปหาความคิดของเวเบอร์ในฐานะเป็นทางเลือก อย่างไรก็ตามฮาเบอร์มาสเชื่อว่าหลักการพื้นฐานบางประการที่ปรากฏในงานเขียนส่วนใหญ่ของมาร์กซ์ยังจำเป็นสำหรับการนำมาใช้ ฮาเบอร์มาสเชื่อว่าไม่มีทางเลือกอื่นสำหรับทุนนิยม อีกทั้งไม่ควรจะมีด้วย ทั้งนี้เพราะทุนนิยมได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าสามารถทำให้เกิดความมั่งคั่งอย่างมหาศาลได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาพื้นฐานบางอย่างที่มาร์กซ์มองเห็นในเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในขณะนี้ นั่นก็คือ แนวโน้มของทุนนิยมที่จะนำไปสู่ความตกต่ำหรือวิกฤตทางเศรษฐกิจ เราจำเป็นต้องสถาปนาการควบคุมของเราใหม่เหนือกระบวนการทางเศรษฐกิจหลังจากที่มันได้เข้ามาควบคุมเรามากกว่าที่เราควบคุมมัน

วิธีการหลักอันหนึ่งในการที่จะควบคุมได้สำเร็จตามข้อเสนอของฮาเบอร์มาสก็คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่เขาเรียกว่า ‘พื้นที่สาธารณะ’ (public sphere) ให้กลับมาใหม่อีก พื้นที่สาธารณะเป็นกรอบความคิดสำหรับประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

ฮาเบอร์มาส์ให้เหตุผลว่า กระบวนการประชาธิปไตยแบบทางการซึ่งเป็นเรื่องของรัฐสภาและพรรคการเมืองนั้น ไม่สามารถเป็นพื้นฐานให้กับเราได้อย่างเพียงพอในการตัดสินใจร่วมกัน เราสามารถสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ขึ้นมาผ่านการปฏิรูปกระบวนการประชาธิปไตย และการทำหน้าที่อย่างต่อเนื่องขององค์กรชุมชนทั้งหลายและกลุ่มท้องถิ่นอื่นๆ การสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่มีผลกระทบบางอย่างตามที่โบตรีลยาร์ดและนักทฤษฎีคนอื่นๆ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ อย่างไรก็ตามก็ดี สื่อเหล่านี้ยังสามารถมีบทบาทพื้นฐานสำหรับพัฒนาการของประชาธิปไตย ขณะที่โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ได้ถูกรอบงำโดยผลประโยชน์ทางการค้า จนไม่สามารถเป็นศูนย์กลางของการโต้เถียงกันแบบประชาธิปไตยได้ กระนั้นโทรทัศน์และวิทยุสาธารณะรวมทั้งอินเทอร์เน็ตก็ยังเปิดโอกาสมากมายให้กับการสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับการสนทนาและวิาทะกันได้

ฮาเบอร์มาส์ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักทฤษฎีแนว Feminism ด้วยเหตุผลว่าไม่ได้ให้ความสนใจอย่างจริงจังกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศสถานะ (gender) กับประชาธิปไตย (democracy) ผู้ที่ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ชื่อว่าประชาธิปไตยมักถูกหักทักกันเองว่าเป็นปริมณฑลของเพศชาย และฮาเบอร์มาส์ควรจะให้ความสำคัญกับวิถีทางที่ประชาธิปไตยมีแนวโน้มที่จะกีดกันมิให้ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างเต็มที่ ตัวอย่างเช่น รัฐสภาแทบทั้งหมดมีสมาชิกรัฐสภาที่เป็นผู้หญิงเพียงไม่กี่คนเท่านั้น วิวาทะทางการเมืองส่วนมากมีแนวโน้มที่จะลดความสำคัญของประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับผู้หญิง ในงานเขียนชิ้นสำคัญชื่อ *The Theory of Communicative Action* (1986) ฮาเบอร์มาส์ไม่ได้พูดอะไรเกี่ยวกับเพศสถานะเลย แนนซี เฟรเซอร์ (Nancy Fraser)³⁸ ซึ่งว่า ในข้อถกเถียงของฮาเบอร์มาส์เกี่ยวกับประชาธิปไตยนั้น เขามองความเป็นพลเมือง (citizenship) ในฐานะที่เป็นกลางทางเพศสถานะ (gender neutral) แต่ความเป็นพลเมืองก็ได้ถูกสร้างขึ้นมาในลักษณะที่เข้าข้างผู้ชายมากกว่าผู้หญิงไม่ต่างจากปริมณฑลอื่นๆ ตราบใดที่สถานะของผู้หญิงในครอบครัวยังคงเป็นรองผู้ชายอยู่ ความไม่เท่าเทียมกันของชีวิตครอบครัวจึงมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับปริมณฑลสาธารณะอย่างประชาธิปไตย

อุลริค เบ็ค : สังคมแห่งความเสี่ยง
(Ulrich Beck: risk society)

นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันอีกคนหนึ่งชื่ออุลริค เบ็ค (Ulrich Beck) ก็ได้ปฏิเสธทฤษฎีหลังสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน แทนที่จะมีชีวิตอยู่ในโลก 'ที่ข้ามพ้นสมัยใหม่ไปแล้ว' เรากลับกำลังก้าวไปสู่ยุคที่เบ็คเรียกว่า 'ภาวะสมัยใหม่ครั้งที่สอง' (the second modernity) ยุคที่เรากำลังเคลื่อนตัวไปสู่นี้เกิดจากการที่สถาบันสมัยใหม่ทั้งหลายได้ยกระดับกลายเป็นสถาบันระดับโลก ขณะที่ชีวิตประจำวันกำลังหลุดพ้นเป็นอิสระจากการครอบงำของจารีตชนบประเพณี สังคมอุตสาหกรรมแบบเก่ากำลังสลายหายไป และกำลังถูกแทนที่โดย 'สังคมแห่งความเสี่ยง' (risk society)³⁹ สิ่งนี้นักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่มองว่าเป็นภาวะไร้ระเบียบหรือขาดแบบแผนนั้น เบ็คกลับมองว่าเป็นภาวะของความเสี่ยงหรือความไม่แน่นอน การจัดการกับความเสี่ยงจึงเป็นลักษณะสำคัญของระเบียบโลก (global order) ความเสี่ยงได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญด้วยเหตุผลหลายประการ ด้วยความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถานการณ์ความเสี่ยงใหม่ๆ ได้ถูกสร้างขึ้นมาให้มีลักษณะแตกต่างจากสิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาในยุคก่อนหน้านี้ เห็นได้ชัดว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้คุณประโยชน์มหาศาลแก่พวกเรา กระนั้นทั้งสองสิ่งนี้ก็ก่อให้เกิดความเสี่ยงอย่างมากและรุนแรงเกินกว่าจะวัดได้ ตัวอย่างก็คือไม่มีใครรู้ว่าความเสี่ยงที่จะเกิดจากการผลิตอาหารดัดแปลงพันธุกรรม [Genetically Modified Foods/GM foods] จะเป็นอย่างไร⁴⁰

การตัดสินใจในหลายๆ เรื่องในระดับของชีวิตประจำวันก็หลีกเลี่ยงความเสี่ยงไปไม่พ้น ความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงและเพศสถานะจริงๆ แล้วมีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก ความไม่แน่นอนรูปแบบใหม่ๆ ได้เข้ามาปรากฏตัวอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ตัวอย่างเช่นในบริบทของความรักและการแต่งงานนั้น ในช่วงหนึ่งอายุคนที่ผ่านมาในสังคมที่พัฒนาแล้วนั้น การแต่งงานเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนผ่านของชีวิตอย่างแท้จริง หมายถึงการที่คนใดคนหนึ่งเปลี่ยนสถานะจากการเป็นโสดไปสู่สถานะของการใช้ชีวิตคู่ และยังหมายถึงการมีสถานะที่มั่นคงถาวร ปัจจุบันหลายคนใช้ชีวิตคู่โดยไม่แต่งงาน และอัตราการหย่าร้างก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ใครก็ตามที่ต้องการใช้ชีวิตสัมพันธ์คู่กับคนอื่นคงจะต้องตระหนักในข้อเท็จจริงนี้และจะต้องคิดคำนวณความเสี่ยงดังกล่าวนี้ให้

ได้ด้วย ปัจเจกบุคคลจำเป็นต้องตัดสินใจในเรื่องหลักประกันความสุขและความมั่นคงจากสถานการณ์ความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นตามมาด้วย

เบ็กไม่ได้โต้แย้งว่าโลกในขณะนี้มีความเสี่ยงมากกว่ายุคก่อนหน้านี้ ทว่าลักษณะของความเสี่ยงที่เราต้องเผชิญต่างหากที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันความเสี่ยงมาจากภัยธรรมชาติน้อยกว่าความเสี่ยงที่ถูกสร้างขึ้นมาจากพัฒนาการทางสังคมของเราเอง และจากพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เบ็กเห็นด้วยกับฮาเบอร์มาสในประเด็นที่ว่า สังคมแบบใหม่ไม่ได้มีผลทำให้ต้องยุติความพยายามในการปฏิรูปสังคมและการเมือง ทว่าในทางตรงกันข้าม รูปแบบใหม่ๆ ของการตื่นตัวเคลื่อนไหวเรียกร้องกลับปรากฏให้เห็นมากขึ้น เราได้เห็นการปรากฏตัวของปริมณฑลอันใหม่ที่เบ็กเรียกว่า ‘การเมืองในระดับย่อย’ (subpolitics) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ที่ปฏิบัติงานอยู่นอกกลไกที่เป็นทางการของการเมืองแบบประชาธิปไตย เช่น กลุ่มที่เคลื่อนไหวเรียกร้องเรื่องสิ่งแวดล้อม สิทธิของผู้บริโภค หรือสิทธิมนุษยชน ความรับผิดชอบในการบริหารจัดการความเสี่ยงคงไม่สามารถปล่อยให้ผู้นอกของนักการเมืองหรือนักวิทยาศาสตร์แต่เพียงฝ่ายเดียวได้อีกต่อไป พลเมืองกลุ่มอื่นๆ จำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มและขบวนการเคลื่อนไหวที่ก่อตัวขึ้นมาในปริมณฑลของ ‘การเมืองระดับย่อย’ สามารถมีอิทธิพลอย่างมากต่อกลไกทางการเมืองแบบที่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น ความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเคยแต่ก่อนเคยเป็นของนักเคลื่อนไหวด้านนิเวศ ในปัจจุบันได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นของกรอบความคิดของการเมืองแบบทางการ

มานูเอล คาสเทลส์ : เศรษฐกิจเครือข่าย

(Manuel Castells: network economy)

คาสเทลส์เริ่มต้นงานวิชาการในฐานะเป็นมาร์กซิสต์ จากการเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนาครศึกษา (urban studies) คาสเทลส์พยายามที่นำเอาความคิดของมาร์กซ์มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเมือง⁴¹

อย่างไรก็ดี เมื่อไม่กี่ปีมานี้ คาสเทลส์ก็ได้ก้าวออกจากกรอบความคิดแบบมาร์กซิสต์ เช่นเดียวกับฌ็อง โบดริลยาร์ด (Jean Baudrillard) เขาได้หันไปสนใจเรื่องผลกระทบของสื่อและเทคโนโลยีสื่อสาร คาสเทลส์ให้เหตุผลว่า สังคม

สารสนเทศ (information society) เกิดขึ้นจากการปรากฏตัวของเครือข่ายต่างๆ และโดยเฉพาะเศรษฐกิจเครือข่าย⁴² คาสเทลส์ให้เหตุผลว่า เศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งอาศัยการติดต่อกันด้วยการสื่อสารระดับโลกนี้ แนนอนว่ามีลักษณะเป็นทุนนิยมอย่างไรก็ดี เศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยมในปัจจุบันมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจและสังคมนรูปแบบอื่นๆ ที่ผ่านมามากมาย การขยายตัวของทุนนิยมไม่ได้วางพื้นฐานอยู่บนชนชั้นแรงงานหรือการผลิตวัตถุดิบค้าอีกต่อไปตามความคิดของมาร์กซ์ แต่การโทรคมนาคมและคอมพิวเตอร์ได้กลายเป็นพื้นฐานของการผลิตแทนที่

คาสเทลส์ไม่ได้พูดถึงมากนักเกี่ยวกับประเด็นที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้กำลังสร้างผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางเพศสถานะอย่างไร กระนั้นคาสเทลส์ก็ได้กล่าวถึงอย่างมากเกี่ยวกับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal) และชีวิตประจำวัน (everyday life) ในสังคมเครือข่าย (network society) อัตลักษณ์ส่วนบุคคลได้กลายเป็นประเด็นที่เปิดกว้างมากขึ้น เราไม่สามารถนำเอาอัตลักษณ์ของเราจากอดีตได้อีกต่อไป เราจะต้องสร้างมันขึ้นมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ การกระทำเช่นนี้มีผลกระทบต่อปริมาตรของครอบครัวโดยตรงและต่อการปรับโครงสร้างอัตลักษณ์ของเพศชายและเพศหญิงโดยทั่วไปด้วย ผู้ชายและผู้หญิงไม่สามารถแสดงอัตลักษณ์ของตนจากบทบาทที่มีมาดั้งเดิมได้อีกต่อไป ดังนั้นการแบ่งแยกในลักษณะที่ ‘สถานที่’ (place) ของผู้หญิงที่เคยอยู่ในบ้านขณะที่สถานที่ของผู้ชายอยู่ ‘ข้างนอก ณ ที่ทำงาน’ นั้น ได้ถูกทำลายลงแล้วในปัจจุบัน

คาสเทลส์เรียกเศรษฐกิจระดับโลกแบบใหม่ (new global economy) นี้ว่า ‘automation’ หรือระบบอัตโนมัติ เช่นเดียวกับฮาเบอร์มาส โดยคาสเทลส์คิดว่า เราไม่สามารถควบคุมโลกที่เราได้สร้างมันขึ้นมาได้อย่างเต็มที่อีกต่อไป แนวคิดของคาสเทลส์เป็นเสียงสะท้อนให้กับความคิดที่เวเบอร์ได้ถูกนำเสนอเมื่อหนึ่งศตวรรษก่อนหน้านั้น โดยเวเบอร์เชื่อว่า ระบบราชการ (bureaucracy) ที่พัฒนามากขึ้นจะกลายเป็น ‘กรงเหล็ก’ (iron cage) กักขังพวกเราเอาไว้ ส่วนคาสเทลส์มองว่า ‘ฝันร้ายของมนุษยชาติในการได้เห็นเครื่องจักรที่เราสร้างขึ้นมาได้เข้าควบคุมโลกของเรานั้น ดูเหมือนว่ากำลังปรากฏเป็นจริงแล้ว—ไม่ใช่ในรูปแบบของหุ่นยนต์ที่เชื่อมพิวเตอร์ของหน่วยงานรัฐที่คอยสอดส่องควบคุมชีวิตของพวกเขาทั้งไป แต่เป็นระบบอิเล็กทรอนิกส์ในการทำธุรกรรมทางการเงิน’⁴³

อย่างไรก็ดี คาสเทลส์ก็ไม่ได้หลงลืมรากเหง้าแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ คาสเทลส์เชื่อว่า มีทางเป็นไปได้ที่จะสามารถควบคุมตลาดโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งสามารถทำได้โดยไม่ใช้การปฏิวัติ แต่ด้วยการดำเนินความพยายามร่วมกันของประเทศต่างๆ และองค์การระหว่างประเทศซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกันในการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ให้กับทุนนิยมระหว่างประเทศ คาสเทลส์สรุปว่า เทคโนโลยีสารสนเทศสามารถเป็นเครื่องมือในการให้อำนาจแก่ท้องถิ่นและการรื้อฟื้นความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นมาใหม่ คาสเทลส์ได้ยกตัวอย่างกรณีของประเทศฟินแลนด์ ซึ่งเป็นสังคมที่มีการพัฒนาด้านสารสนเทศมากที่สุดในโลก ทุกโรงเรียนในประเทศนี้สามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ต และประชากรเกือบทั้งประเทศรู้จักคอมพิวเตอร์ ขณะเดียวกัน ประเทศฟินแลนด์ก็มีระบบรัฐสวัสดิการที่มั่นคงและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของเศรษฐกิจแบบใหม่ได้

**แอนโทนี กิดเดนส์ : การขบคิดทบทวนทางสังคม
(Anthony Giddens: social reflexivity)⁴⁴**

นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษนามว่าแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) ได้นำเสนอมุมมองทางทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน ทุกวันนี้เราอาศัยอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า ‘โลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว’ (the runaway world) ซึ่งหมายถึงโลกที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงแบบใหม่ๆ และความแน่นอนจำนวนมากแบบเดียวกับที่อุลริค เบ็ก (Ulrich Beck) ได้วิเคราะห์เอาไว้ แต่เราควรตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่อง ‘ความไว้วางใจใจกัน’ (trust) พร้อมกับเรื่องของความเสี่ยงด้วย ‘ความไว้วางใจใจกัน’ (trust) หมายถึงความศรัทธาที่เรามีต่อไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือสถาบันทั้งหลาย

ในโลกที่มีการแปรสภาพอย่างรวดเร็ว ความไว้วางใจใจกันในรูปแบบเก่าๆ ไม่สามารถนำมาใช้ได้อีกต่อไป ความไว้วางใจใจที่มีต่อคนอื่นๆ เคยเป็นพื้นฐานอยู่ในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การอาศัยอยู่ในสังคมที่มีลักษณะโลกาภิวัตน์มากขึ้นนี้ ชีวิตของพวกเราได้รับอิทธิพลจากผู้คนที่เราไม่เคยเห็นหรือไม่เคยพบมาก่อน โดยที่คนเหล่านั้นอาจจะอาศัยอยู่ในอีกด้านหนึ่งของโลกที่ห่างไกลจากเรามาก ‘ความไว้วางใจใจกัน’ (trust) หมายถึงการมีความศรัทธาใน ‘ระบบที่เป็นนามธรรม’

(abstract systems) ตัวอย่างเช่น เราจำเป็นต้องมีความเชื่อมั่นในองค์กร/หน่วยงานต่างๆ ที่ทำหน้าที่ดูแลจัดระเบียบเกี่ยวกับอาหาร การรักษาน้ำให้สะอาดบริสุทธิ์ และประสิทธิภาพของระบบธนาคาร ความไว้วางใจและความเสี่ยงจึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เราจำเป็นต้องมีความเชื่อมั่นในองค์กร/หน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่เหล่านั้นถ้าหากเราจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่อยู่รอบตัวเรา และตอบโต้กับมันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การมีชีวิตอยู่ในยุคสารสนเทศในทศวรรษของกิดเดนส์ หมายถึงการที่เราจะต้องมีสิ่งๆ ที่เรียกว่า ‘การขบคิดทบทวนทางสังคม’ (social reflexivity) มากขึ้น ด้วย การขบคิดทบทวนทางสังคม (social reflexivity) หมายถึงการที่เราต้องคิดหรือสะท้อนคิดอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับสภาวะการณ์ที่เราอาศัยหรือมีชีวิตอยู่ เมื่อสังคมยึดติดอยู่กับจารีตประเพณีมากขึ้น ผู้คนก็สามารถทำสิ่งต่างๆ ตามวิถีทางที่วางไว้อย่างมั่นคงโดยไม่ใคร่ครวญ/คิดทบทวนมากขึ้นตามไปด้วย สำหรับพวกเรานั่น หลายๆ แง่มุมของชีวิตที่คนรุ่นก่อนหน้าพวกเรายอมปฏิบัติตามโดยดุชนั้นนั้น ปัจจุบันได้กลายเป็นเรื่องที่เปิดกว้างสำหรับการเลือกตัดสินใจว่าจะทำตามหรือไม่ทำตามก็ได้ ตัวอย่างเช่น นับเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วที่ผู้คนไม่มีวิธีการที่มีประสิทธิผลในการจำกัดขนาดของครอบครัวของพวกเขา แต่ด้วยรูปแบบของการคุมกำเนิดสมัยใหม่ และรูปแบบอื่นๆ ของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการให้กำเนิดลูก พ่อแม่ไม่เพียงแต่สามารถเลือกได้ว่าจะมีลูกได้ที่คนแล้ว ยังสามารถทำได้แม้กระทั่งตัดสินใจว่าจะให้ลูกของตนเป็นเพศอะไรด้วย แน่นอนว่าความเป็นไปได้แบบใหม่ๆ เช่นนี้จะต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ๆ ด้านจริยธรรมอีกด้วยเช่นกัน

เราไม่ควรสูญเสียความสามารถในการควบคุมอนาคตของเรา ในยุคที่ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นระดับโลกนี้ แน่นอนว่าชาติต่างๆ ก็ได้สูญเสียอำนาจบางอย่างที่ตนเคยมี ตัวอย่างเช่น ประเทศต่างๆ เริ่มมีอิทธิพลเหนือนโยบายเศรษฐกิจที่ตนน้อยลง อย่างไรก็ตาม หลายรัฐบาลก็ยังคงรักษาอำนาจที่ตนเองมีอยู่เอาไว้ การดำเนินการต่างๆ ร่วมกันอาจจะช่วยให้ชาติต่างๆ สามารถผนึกกำลังกันเพื่อสร้างอิทธิพลขึ้นมาเหนือโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ กลุ่มต่างๆ ที่เบ็กได้กล่าวถึง เช่น องค์กรและขบวนการเคลื่อนไหวที่ทำงานนอกรอบของการเมืองแบบทางการ สามารถมีบทบาทสำคัญได้ อย่างไรก็ตามก็ดี กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ก็ยังไม่สามารถเข้ามาแทนที่การเมืองประชาธิปไตยแบบทางการนี้ได้

ประชาธิปไตยยังคงมีความสำคัญอยู่ เนื่องจากกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในบริบทของ ‘การเมืองระดับย่อย’ (subpolitics) สามารถอ้างสิทธิที่หลากหลายและมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มดังกล่าวอาจจะประกอบด้วยคนที่กำลังรณรงค์อย่างเอาใจจริงเอาใจง้อเพื่อให้ยอมรับการทำแท้งและคนที่มีความเชื่อตรงกันข้าม รัฐบาลประชาธิปไตยต้องเข้าถึงและตอบสนองต่อการอ้างสิทธิในเรื่องต่างๆ มากมายเหล่านี้

ประชาธิปไตยไม่สามารถจำกัดขอบเขตอยู่แค่พื้นที่สาธารณะ (public sphere) ตามที่ฮาเบอร์มาสเชื่อเท่านั้น สิ่งที่กำลังปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวันก็คืออาจมีศักยภาพที่จะกลายเป็น ‘ประชาธิปไตยทางด้านอารมณ์ความรู้สึก’ (democracy of the emotions) ได้ ‘ประชาธิปไตยทางด้านอารมณ์ความรู้สึก’ หมายถึงการเกิดขึ้นของรูปแบบต่างๆ ของชีวิตครอบครัวซึ่งผู้ชายและผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในลักษณะเท่าเทียมกัน จริงๆ แล้วทุกๆ รูปแบบของครอบครัวแบบดั้งเดิม (traditional) ล้วนวางพื้นฐานอยู่บนการครอบงำของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิง และเป็นเรื่องที่มีการกำหนดเอาไว้ในกฎหมาย ความเท่าเทียมกันระหว่างเพศที่เพิ่มมากขึ้นคงไม่สามารถจำกัดอยู่แค่เรื่องของสิทธิในการเลือกตั้ง แต่จะต้องขยายวงไปยังบริบทส่วนส่วนตัว การทำให้ชีวิตส่วนตัวมีความเป็นประชาธิปไตยนั้นจะต้องก้าวหน้าไปถึงขั้นที่ความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ต้องวางอยู่บนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน การสื่อสารสนทนากันและการมีชั้นติธรรม⁴⁵

unสรุป

ปัจจุบันเรากำลังอยู่ตรงจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ช่วงเวลาใหม่ของการพัฒนาทางทฤษฎีสังคมวิทยา ความคิดของนักคิดคลาสสิกอย่างมาร์กซ์ เดอร์ไคม์ และเวเบอร์ได้ถูกสร้างขึ้นมาในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทางสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจุบันเรากำลังดำเนินชีวิตอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นในระดับโลกซึ่งมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางทั่วทั้งโลก เราจำเป็นต้องสร้างทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการใหม่ๆ ซึ่งกำลังแปรสภาพสังคมของเราอยู่ในขณะนี้ ความหลากหลายของแนวคิดเชิงทฤษฎีปรากฏให้เห็นในสังคมวิทยา [และรวมถึงในวิชาอื่นๆ ในสังคมศาสตร์] เหตุผล

ที่เป็นเช่นนี้ก็จะไม่เรื่องน่าแปลกแต่อย่างใด เพราะข้อถกเถียงทางทฤษฎีไม่สามารถหาข้อยุติกันได้ง่ายๆ แม้แต่ในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเองก็ตาม และในกรณีของสังคมวิทยานั้น เราประสบปัญหาอย่างมากเนื่องจากความซับซ้อนของปัญหาที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะการศึกษาพฤติกรรมของตัวเราเอง ข้อเสนอคลาสสิกของเวเบอร์เกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนาคริสต์นิกาย Puritanism ที่มีต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจสมัยใหม่ ถือเป็นตัวอย่างที่มีประโยชน์อย่างยิ่งในการชี้ให้เห็นว่าอะไรทำให้ทฤษฎีมีคุณค่า แนวคิดของเวเบอร์ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ แต่ในหลายๆ แง่มุมนั้น ทฤษฎีของเวเบอร์เป็นการวางรากฐานใหม่ที่กระตุ้นให้มีการศึกษาวิจัยกันอย่างกว้างขวาง ในเวลาต่อมา การปะทะกันทางความคิดและมุมมองในสังคมวิทยาทำให้เกิดปัญหาพื้นฐานหลายประการ ปัญหาสำคัญประการแรกก็คือประเด็นที่ว่าเราจะเชื่อมโยงการกระทำของมนุษย์ (human action) กับโครงสร้างสังคม (social structure) อย่างไร เราเป็นผู้สร้างสังคมขึ้นมา หรือว่าเราถูกสร้าง/กำหนดโดยสังคม? การตัดสินใจเลือกระหว่างทางเลือกเหล่านี้คงไม่ยากเย็นเหมือนกับที่เริ่มมีการพูดถึงเรื่องนี้กันในระยะแรกๆ และปัญหาที่แท้จริงก็คือ เราจะเชื่อมโยงทั้งสองแง่มุมของชีวิตทางสังคมเข้าด้วยกันอย่างไร ปัญหาประการที่สองเป็นเรื่องของการมองสังคมว่ามีลักษณะที่สมานฉันท์และเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือว่าเต็มไปด้วยความขัดแย้งที่ดำรงอยู่เรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งสองมุมมองนี้คงไม่ได้แย้งสวนกันอย่างสิ้นเชิง และเราจำเป็นต้องชี้ให้เห็นว่าความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) และความขัดแย้ง (conflict) มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไรมโนทัศน์เรื่องอุดมการณ์ (ideology) และอำนาจ (power) มีความสำคัญในการทำความเข้าใจปัญหานี้ ปัญหาประการที่สามเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศสถานะ (gender) และโดยเฉพาะประเด็นที่ว่าเราควรจะสร้างทฤษฎีสากลเกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นมาในสังคมวิทยาหรือไม่ ปัญหานี้แทบจะไม่มี การหยิบยกขึ้นมาพูดกันในสังคมวิทยากระแสหลัก แต่นักทฤษฎีแนว Feminism ได้สร้างกระแสการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นทั้งในส่วนที่ว่านักสังคมวิทยาควรจะต้องมองปัญหาอะไรบ้าง และควรมองปัญหานั้นๆ อย่างไร ประเด็นที่ยังคงมีการถกเถียงกันในสังคมวิทยาประการที่สี่ก็คือ การวิเคราะห์พัฒนาการของสังคมสมัยใหม่ (modern social development) กระบวนการต่างๆ ของการเปลี่ยนแปลงในโลกสมัยใหม่ล้วนถูกกำหนดโดยพัฒนาการทางเศรษฐกิจ

ทุนนิยมแต่เพียงอย่างเดียว หรือว่ามีปัจจัยอื่นๆ เข้าเกี่ยวข้องด้วย? จุดยืนที่มีต่อข้อถกเถียงนี้ได้รับอิทธิพลในระดับหนึ่งจากความเชื่อและทัศนคติทางการเมืองที่แตกต่างกันของบรรดานักสังคมวิทยาในการทำความเข้าใจและจัดการกับประเด็นปัญหาของพัฒนาการทางสังคม นักทฤษฎีทางสังคมปัจจุบันได้พยายามที่จะก้าวข้ามพ้นจากกรอบความคิดของมาร์กซ์และเวเบอร์ นักทฤษฎีแนวหลังสมัยใหม่ (postmodern) ปฏิเสธว่าเราไม่สามารถสร้างทฤษฎีทั่วไปที่อธิบายประวัติศาสตร์และสังคมทั้งหมดได้ โบตรีลยาร์ดมองสื่ออิเล็กทรอนิกส์ว่า เป็นตัวทำลายความสัมพันธ์ของเราที่มีกับอดีต เพราะมันได้สร้างโลกแบบใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นโลกที่ความหมายถูกกำหนดโดยการไหลเวียนของภาพลักษณ์มากกว่าความจริงที่มั่นคงถาวร นักทฤษฎีอีกกลุ่มหนึ่งได้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม (postmodernism) โดยโต้แย้งว่า เราสามารถสร้างทฤษฎีสากลเกี่ยวกับโลกทางสังคมได้ และทฤษฎีแบบนี้ช่วยให้เราสามารถเข้าไปมีส่วนในการกำหนดรูปร่างหน้าตาของโลกดังกล่าวนี้ได้มากขึ้นและดียิ่งขึ้น นักทฤษฎีกลุ่มนี้ได้แก่ฮาเบอร์มาสที่นำเสนอมนโหทัศน์เรื่อง ‘พื้นที่สาธารณะ’ (public sphere) เบ็ก และข้อเสนอเรื่อง ‘สังคมแห่งความเสี่ยง’ (risk society) คาสเทลส์และแนวคิดเรื่อง ‘เศรษฐกิจเครือข่าย’ (the network economy) และกิดเดินส์กับการสร้างมนโหทัศน์เรื่อง ‘การขบคิดทบทวนสังคม’ (social reflexivity) เพื่อนำไปใช้ในการตีความชีวิตของพวกเขา และขบคิดเกี่ยวกับชีวิตของพวกเขา ป

เชิงอรรถ

* ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนา และอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา นครสวรรค์.

¹ จินตนาการทางสังคมวิทยา (sociological imagination) หมายถึงการนำเอาความคิดที่ได้จากจินตนาการ (imaginative thought) ไปใช้ในการตั้งคำถามและหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาทางด้านสังคมวิทยา จินตนาการทางสังคมวิทยาเป็นเรื่องของการที่ตัวเรากิดออกจากกรอบความคิดของที่เราคุ้นเคย/เคยชิน เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ดู C. W. Mills, *The Sociological Imagination* (Harmondsworth: Penguin, 1970).

² E. Durkheim, *The Division of Labour in Society* (London: Macmillan,

1984 [1893]).

- ³ การวิเคราะห์การฆ่าตัวตาย (suicide) เป็นงานคลาสสิกทางสังคมวิทยาที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล (individual) และสังคม (society) แม้ว่ามนุษย์จะมองตนเองว่าเป็นปัจเจกบุคคลที่มีเจตจำนงเสรี (free will) ในการกระทำ/เลือก แต่พฤติกรรมของพวกเขาก็หลายต่อหลายครั้งก็เกิดจากเงื่อนไขของสังคม การศึกษาของเดอร์ไคม์ชี้ให้เห็นว่า แม้แต่การกระทำที่มีความเป็นส่วนตัวมากอย่างการฆ่าตัวตายก็ได้รับอิทธิพลจากโลกทางสังคม (social world) ก่อนหน้านั้น ก็มีการศึกษาเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย แต่เดอร์ไคม์เป็นคนแรกที่อธิบายการฆ่าตัวตายในทางสังคมวิทยา งานศึกษาก่อนหน้านั้นมักจะยอมรับว่าปัจจัยทางสังคมมีอิทธิพลต่อการฆ่าตัวตายแต่ก็ให้น้ำหนักกับเรื่องของเชื้อชาติ (race) ภูมิอากาศ (climate) ความคิดสับสน (mental disorder) ในการอธิบายความน่าจะเป็นไปได้ที่ปัจเจกบุคคลจะฆ่าตัวตาย ในทฤษฎีของเดอร์ไคม์ การฆ่าตัวตายเป็นข้อเท็จจริงทางสังคม (social facts) และสามารถอธิบายได้ด้วยข้อเท็จจริงทางสังคมอื่นๆ การฆ่าตัวตายไม่ใช่เรื่องแคบๆ แต่เป็นจำนวนรวมของข้อเท็จจริงของปัจเจกบุคคลแต่ละคน (aggregate of individual facts) แต่เป็นปรากฏการณ์ที่มีรูปแบบ/แบบแผนของมัน ในการสำรวจสถิติเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายในฝรั่งเศส เดอร์ไคม์พบว่ามักมีกลุ่มคนบางพวกที่น่าจะฆ่าตัวตายมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ โดยพบว่ามี การฆ่าตัวตายในกลุ่มผู้ขายมากกว่าผู้หญิง พวกโปรเตสแตนต์ (Protestants) มากกว่าคาทอลิก (Catholics) คนรวยมากกว่าคนจน และคนโสดมากกว่าคนที่แต่งงานแล้ว เดอร์ไคม์ตั้งข้อสังเกตว่า อัตราการฆ่าตัวตายมีแนวโน้มลดต่ำลงในช่วงสงครามและสูงขึ้นในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหรือในช่วงที่มีความไร้เสถียรภาพ (instability) การค้นพบเหล่านี้นำไปสู่ของสรุปว่า มีข้อเท็จจริงทางสังคมที่อยู่ภายนอก (external) ปัจเจกบุคคล ซึ่งมีผลกระทบต่ออัตราการฆ่าตัวตาย (suicide rates) เดอร์ไคม์เชื่อมโยงการอธิบายของตนเข้ากับความคิดเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม (social solidarity) และกับพันธะผูกพันที่มีอยู่ภายในสังคมสองประเภท (two types of bond) คือ บูรณาการทางสังคม (social integration) และการจัดระเบียบ (social regulation) เดอร์ไคม์เชื่อว่าผู้คนที่มีความผูกพันอย่างแน่นเหนียวกับกลุ่มทางสังคม และ

ความต้องการ/ความปรารถนาของเขาถูกตีกรอบด้วยปทัสถานทางสังคม (social norms) มีแนวโน้มที่จะฆ่าตัวตายน้อยกว่า หลังจากการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง *Suicide* ก็ได้มีการโต้แย้งไม่เห็นด้วยกับการศึกษาของเดอร์ไคม์โดยเฉพาะการใช้สถิติของทางราชการ (official statistics) การละเลยอิทธิพลของปัจจัยที่ไม่ใช่เรื่องทางสังคม (non-social influences) ที่มีต่อการฆ่าตัวตาย และการจัดประเภทของการฆ่าตัวตาย อย่างไรก็ตาม งานศึกษาชิ้นนี้ก็ยังคลาสสิกอยู่ และข้อสรุปของเดอร์ไคม์ก็ยังมีคนนำมาพูดถึงอย่างต่อเนื่อง นั่นก็คือ การกระทำที่เรียกว่าการฆ่าตัวตายซึ่งดูเหมือนเป็นเรื่องส่วนตัว ก็จำเป็นต้องใช้การอธิบายทางสังคมวิทยา (sociological explanation).

⁴ K. Marx and F. Engels, *The Communist Manifesto* (London: Electric Book Co., 2001 [1848]).

⁵ M. Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (London: Allen and Unwin, 1976).

⁶ K. Knorr-Cetena and A. V. Cicourel, *Advances in Social Theory and Methodology: Towards an Interpretation of Micro-and Macro-Sociology* (London: Routledge & Kegan Paul, 1981); A. Giddens, *The Constitution of Society* (Cambridge: Polity, 1984).

⁷ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, rev. edn (Glencoe: Free Press, 1957) และอ่านข้อคิดเห็นเพิ่มเติมได้ใน Ruth A. Wallace and Alison Wolf, 'Robert K. Merton: Middle-Range Theory', in *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1995), pp. 54-74 และ George Ritzer, *Sociological Theory*, 6th ed. (Boston: McGraw-Hill, 2003), pp. 241-247.

⁸ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (London: Allen and Unwin, 1976) และ Anthony Giddens, *Sociology*. 6th ed. (Cambridge: Polity Press, 2006), Chapter 14 [Religion in Modern Society, pp. 539-41].

⁹ *Ibid*, pp. 181-2.

¹⁰ R.A. Sydie, *Natural Women, Cultured Men: A Feminist Perspective on*

Sociological Theory (New York: Menthuen, 1987).

¹¹ Emile Durkheim, *The Rules of Sociological Method* (London: Macmillan, 1982), pp. 50-51.

¹² *Ibid.*

¹³ เดอร์ไคม์เชื่อว่า ลักษณะเด่นของสังคมวิทยา ก็คือการศึกษเกี่ยวกับ social facts ซึ่งหมายถึงโครงสร้างทางสังคม รวมทั้งปทัสถานทางวัฒนธรรมและค่านิยมที่อยู่ภายนอกแต่มาเป็นตัวกำหนดการกระทำของคน ตัวอย่างเช่น นักศึกษาไทยถูกตีกรอบจำกัดโดยโครงสร้างทางสังคมอันได้แก่ระบบการบริหารของมหาวิทยาลัยรวมถึงปทัสถานและค่านิยมของสังคมไทย ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาในมหาวิทยาลัย ในทำนองเดียวกัน social facts มีอิทธิพลต่อทุกๆ ปริณพทลของชีวิตทางสังคม เดอร์ไคม์ให้นิยามมโนทัศน์เรื่อง social facts ที่เขาสั่งขึ้นใหม่ว่าหมายถึง วิธีทางในการกระทำทุกๆ อย่าง ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่ก็ตาม ที่สามารถสร้างกรอบจำกัดจากภายนอกให้กับปัจเจกบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่ง social facts [ซึ่งอาจเรียกกันได้ว่า social forces] ก็คืออิทธิพลที่สังคมหรือสถาบันทางสังคมมีต่อปัจเจกบุคคล [<http://durkheim.itgo.com/glossary.hym>]. อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทย ได้มีความพยายามของผู้ที่สนใจศึกษาแนวคิดของเดอร์ไคม์ และได้ถอดความหมายของคำว่า social facts ว่าหมายถึง ‘ความเป็นจริงทางสังคม’ โดยให้เหตุผลว่า “ความเป็นจริงทางสังคม” ของ Durkheim ตรงกับคำว่า ‘Faits Sociaux’ ในภาษาฝรั่งเศส ซึ่ง ‘Fait’ จะมีความหมายต่างจาก ‘Fact’ ในภาษาอังกฤษที่แปลความมา โดยที่ ‘Fait’ นั้นจะหมายถึง สิ่งซึ่งดำรงอยู่ ปรากฏอยู่ หรือสิ่งซึ่งที่จริง ไม่ใช่ความจริง (fact) ของกรณีทั่วไป Durkheim กล่าวว่า ‘ความเป็นจริงทางสังคม’ อันได้แก่ ปรากฏการณ์ หรือแรงบังคับต่างๆ นั้น จะต้องถูกศึกษาในฐานะของ ‘สิ่งของ’” อ่านรายละเอียดได้ใน วรณัฐ วุฒิอุตตม, ‘การเปรียบเทียบแนวคิดและการวิเคราะห์ของเดอร์ไคม์และเว็บเบอร์’, *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (มิ.ย. 2535), น. 23-44 และโดยเฉพาะเชิงอรรถที่ 3.

¹⁴ อ่านรายละเอียดได้ใน Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory: Action, structure and contradiction in social analysis* (London &

Basingstok : The Macmillan Press, 1979), chapter 2: *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1984); Anthony Giddens and Christopher Pierson, *Conversations with Anthony Giddens* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1998); David Held and J.H. Thompson (eds.), *Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his critics*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), chapter 3; George Ritzer, *Sociological Theory*, 6th ed. (Boston: McGraw-Hill, 2003), pp. 508 -538 and especially pp. 509-513; Ruth A. Wallace and Alison Wolf, 'Structuration Theory: Anthony Giddens', in *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1995), pp. 365-373; Ian Craib, *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas* (New York: harvester Wheat sheaf, 1992), chapter 7; เชษฐา พวงหัตถ์, อังแล้ว, บทที่ 6 [Anthony Giddens และ Structuration Theory] และ 'Structuration Theory ของ Anthony Giddens และการหาทางออกให้กับปัญหาทวิลักษณ์นิยมในสังคมวิทยา', *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (2547), น. 68-106. ดูความหมายภาษาไทยของ structuration ในเชิงอรรถที่ 15.

¹⁵ นักวิชาการไทยได้ถอดความหมายของ Structuration theory เป็นภาษาไทยว่า 'ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม' ดู เอก ตั้งทรัพย์-วัฒนา, 'agency and social structure/มนุษย์และโครงสร้างทางสังคม' ใน *สิริพรรณ นกสวน และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา (บก.) คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2546), น. 6-11.

¹⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Erving Goffman, *Presentation of Self in Everyday Life* (Garden City, NY: Anchor, 1959); *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction* (Indianapolis: Boobs-Merrill, 1951); George Ritzer, *Sociological Theory*, 6th ed. (Boston: McGraw-Hill, 2003), chapter 10 และ เชษฐา พวงหัตถ์, อังแล้ว, น. 55-60.

- ¹⁷ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1984), pp. 25-28, 297-304 และ เชษฐา พวงหัตถ์, อ้างแล้ว, น. 98-100. Giddens ให้ความหมายของมโนทัศน์ 'duality of structure' ว่า 'โครงสร้างในฐานะที่เป็นทั้งสื่อกลาง (medium) และผลลัพธ์ (outcome) ของการกระทำที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและอย่างต่อเนื่องจนสามารถจัดระบบได้ คุณลักษณะเชิงโครงสร้างของระบบสังคมไม่ได้ดำรงอยู่นอกการกระทำของเรา แต่เกิดขึ้นจากการกระทำและการกระทำซ้ำของเราอย่างต่อเนื่อง' [Anthony Giddens, *The Constitution of Society*, 1984], p. 374].
- ¹⁸ Ruth A. Wallace and Alison Wolf, 'Conflict Theory', in *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1995), pp. 75-180.
- ¹⁹ George Ritzer, *Sociological Theory*, 6th ed. (Boston: McGraw-Hill, 2003), pp. 508 -538 and especially pp. 40-70; Ruth A. Wallace and Alison Wolf, 'Marxist and Neo-Marxist Sociology', in *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1995), pp. 90-109 และ เชษฐา พวงหัตถ์, อ้างแล้ว, บทที่ 3.
- ²⁰ Emile Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology* (London: Routledge and Kegan Paul, 1952), p. 385.
- ²¹ ดูรายละเอียดได้ใน Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering* (Berkeley: University of California Press, 1978) และ *Psychoanalytic Theory and Feminism* (Cambridge: Polity, 1988).
- ²² ดูข้อถกเถียงเกี่ยวกับแนว Feminism ได้ใน Anthony Giddens, *Sociology*. 6th ed. (Cambridge: Polity Press, 2006), Chapter 12 (Sexuality and Gender, pp. 469-76).
- ²³ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (London: Routledge, 1999).
- ²⁴ Susan Faludi, *Stiffed: The Betrayal of the Modern Man* (London:

- Chatto and Windus, 1999).
- ²⁵ อ่านข้อถกเถียงเกี่ยวกับ ‘วิกฤตของความเป็นเพศชาย’ (crisis of masculinity) ซึ่งมองอย่างเชื่อมโยงกับเรื่องการศึกษา (education) ได้ใน Anthony Giddens, *Sociology*. 6th ed. (Cambridge : Polity Press, 2006), pp. 712-13.
- ²⁶ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (London : Allen and Unwin, 1976).
- ²⁷ A. Gamble, *Marxism after Communism: The Interregnum. Controversies in World Politics 1988-1999* (Cambridge: Cambridge university Press, 1999).
- ²⁸ Jean-François Lyotard, *The Postmodern Condition* (Minneapolis: University of Minneapolis Press, 1985).
- ²⁹ Stuart Hall et al., ‘New Times’, *Marxism Today* (October 1988).
- ³⁰ อ่านรายละเอียดได้ใน เศรษฐา พวงหัตถ์, *Structure-Agency/โครงสร้าง-ผู้กระทำกร*, รายงานการวิจัยแนวคิดทางสังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2548), บทที่ 5.
- ³¹ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องวาทกรรมและการวิเคราะห์วาทกรรมได้ใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*. พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา, 2549) โดยเฉพาะบทที่ 1.
- ³² Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, trans. of abridged version of *Folie et déraison* (1961) by R. Howard (London: Tavistock, 1965).
- ³³ George Ritzer, *Sociological Theory*, 6th ed. (Boston: McGraw-Hill, 2003), pp. 585-594 และดูข้อถกเถียงเกี่ยวกับงานของฟูโกต์ได้ใน Anthony Giddens, *Sociology*. 6th ed. (Cambridge: Polity Press, 2006), Chapter 8 (Health, Illness and Disability, p. 260).
- ³⁴ Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Priso*, trans. of *Surveiller et punir* (1975) by A. M. Sheridan-Smith (Harmondsworth: Penguin, 1979) และอ่านการวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องนี้เพิ่มเติมได้ใน Lois McNay,

- 'From Discipline to Government', in *Foucault: A Critical Introduction* (Cambridge: Polity Press, 1994), pp. 85-132.
- ³⁵ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, trans. of L'Archéologie du savoir (1969) by A. M. Sheridan-Smith (London: Tavistock, 1972) และอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction* (Cambridge: Polity Press, 1994), pp. 48-51, 66-74.
- ³⁶ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, anon. trans. of Les mots et les choses (1966) (London: Tavistock, 1970) และ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Lois McNay, *Foucault: A Critical Introduction* (Cambridge: Polity Press, 1994), pp. 52-66.
- ³⁷ Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Cambridge: Polity, 1989) และอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Douglas Kellner, 'Habermas, Public Sphere, and Democracy: A Critical Intervention', <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/kellner.html>. และ Kenneth H. Tucker, Jr., *Anthony Giddens and Modern Social Theory* (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1998), pp. 26-27, 171-174.
- ³⁸ Nancy Fraser, *Unruly Practices: Discourse and Gender in Contemporary Social Theory* (Cambridge: Polity, 1989).
- ³⁹ Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity* (London: Sage, 1992) และอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน เชษฐา พงษ์ทัตต์, 'โลกในกระแสการเปลี่ยนแปลง', *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 (2546), น. 133-183 และโดยเฉพาะ น. 162-170.
- ⁴⁰ เชษฐา พงษ์ทัตต์, 'โลกในกระแสการเปลี่ยนแปลง', *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 23 ฉบับที่ 1 (2546), น. 164-165.
- ⁴¹ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับทฤษฎีของคาสเทลส์ในเรื่องแนวคิดนาครศึกษา (urbanism) ได้ใน Anthony Giddens, *Sociology*. 6th ed. (Cambridge: Polity Press, 2006), Chapter 21 (Cities and Urban Spaces, pp. 901-2).
- ⁴² Manuel Castells, *The Rise of the Network Society* (Oxford: Blackwell,

1996).

- ⁴³ Manuel Castells, 'Information technology and global capitalism', in Will Hutton and Anthony Giddens (eds), *On the Edge: Living with Global Capitalism* (London: Cape, 1998), p. 56.
- ⁴⁴ Giddens เชื่อว่า ความรู้ทางสังคมวิทยาควรมีเป้าหมายที่จะเป็น 'สิ่งที่ทุกคนรู้' เนื่องจากความรู้ทางสังคมวิทยาเป็นวิธีการสำคัญอันหนึ่งที่สมาชิกของสังคมสมัยใหม่ สามารถทำความเข้าใจและอธิบายการทำงานของสังคมได้ ความรู้ทางสังคมวิทยาจึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโลกปัจจุบันและช่วยให้สามารถเปลี่ยนแปลงโลกได้โดยการหาทางอธิบายและวิเคราะห์โลก ในแง่นี้การศึกษาวิจัยทางสังคมวิทยาจึงเป็นการทำงานในลักษณะวิพากษ์ (critical) กล่าวคือ จะต้องมองหาความหมายทั่วไปที่คนในสังคมรับรู้ร่วมกัน แต่นำมาจัดระบบใหม่และแพร่กระจายออกไปเพื่อช่วยให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงในทางบวก การทำหน้าที่อย่างรู้อำนาจในลักษณะเช่นนี้ที่ Giddens เรียกว่า 'social reflexivity' ซึ่งหมายถึง การหันไปขบคิดพิจารณาทบทวนความรู้เกี่ยวกับโลกทางสังคม แล้วนำมาประยุกต์ใช้เพื่อตอบสนองการทำลายของสถานการณ์และเงื่อนไขใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกทางสังคม ดู Anthony Giddens, *In Defence of Sociology: Essays, Interpretations and Rejoinders* (Cambridge: Polity Press, 1996), pp. 4-5, 77 และอ่านข้อเสนอเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม : การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2548), น. 28-29.
- ⁴⁵ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies* (Cambridge: Polity Press, 1992) และ Anthony Giddens and Christopher Pierson, *Conversations with Anthony Giddens* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1998), pp. 118-150.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เชษฐา พวงหัตถ์. (2546) 'โลกในกระแสการเปลี่ยนแปลง', 162-170, *วารสาร*

- มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 23 ฉบับที่ 1.
- เชษฐา พวงหัตถ์ (2547) 'Structuration Theory ของ Anthony Giddens และการหาทางออกให้กับปัญหาทวิลักษณ์นิยมในสังคมวิทยา', 68-106, *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* ปีที่ 24 ฉบับที่ 2.
- เชษฐา พวงหัตถ์. (2548) *Structure-Agency/โครงสร้าง-ผู้กระทำการ*, รายงานการวิจัยแนวคิดทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วรนุช วุฒิอุตตม, (2535) 'การเปรียบเทียบแนวคิดและการวิเคราะห์ของเดอริ์ดอร์และเว็บบอร์', 23-44, *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (มิ.ย.).
- สิริพรรณ นกสวน และเอก ตังทรัพย์วัฒนา (บก.). (2546) *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์, (2548) *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

ภาษาอังกฤษ

- Alexander, J. C. (1987) 'The Centrality of the Classics', in *Social Theory Today*, ed. A. Giddens and J. Turner. Stanford: Stanford University Press.
- Alexander, J. C. (1983) *Twenty Lectures: Sociological Theory Since World War II*. New York: Columbia University Press.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (1999) *World Risk Society*. Malden, MA: Polity.
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice* New York: Cambridge University Press.
- Butler, J. (1999) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Butler, J. (2004) *Undoing Gender*. London: Routledge.
- Callinicos, Alex. (1989) *Against Post-Modernism: A Marxist Critique*. Cam-

- bridge: Polity.
- Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (2000) *End of Millennium*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Chodorow, N. (1978) *The Reproduction of Mothering*. Berkeley: University of California Press.
- Chodorow, N. (1988) *Psychoanalytic Theory and Feminism*. Cambridge: Polity.
- Craib, I. (1992) *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Dahrendorf, R. (1959) *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge.
- Dews, P. (1999) *Habermas: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell.
- Durkheim, E. (1976) *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: Allen and Unwin.
- Durkheim, E. (1982) *The Rules of Sociological Method*. London: Macmillan.
- Durkheim, E. (1893/1984) *The Division of Labour in Society*. London: Macmillan.
- Ekman, P. and W. V. Friesen. (1978) *Facial Action Coding System*. New York: Consulting Psychological Press.
- Faludi, S. (1999) *Stiffed: The Betrayal of the Modern Man*. London: Chatto and Windus.
- Foucault, M. (1965) *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, trans. of abridged version of *Folie et d'raison* (1961) by R. Howard. London: Tavistock.
- Foucault, M. (1970) *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, anon. trans. of *Les mots et les choses* (1966) . London: Tavistock.
- Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge*, trans. of *L'Archéologie*

- du savoir (1969) by A. M. Sheridan-Smith. London: Tavistock.
- Foucault, M. (1979) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. of *Surveiller et punir* (1975) by A. M. Sheridan-Smith. Harmondsworth: Penguin.
- Fox, O. C. (1964) 'The Pre-Industrial City Reconsidered', *Sociological Quarterly* 5.
- Fraser, N. (1989) *Unruly Practices: Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Cambridge: Polity.
- Freidson, E. (1970) *Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge*. New York: Dodd, Mead.
- Gamble, A. (1999) *Marxism after Communism: The Interregnum. Controversies in World Politics 1988-1999*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action, structure and contradiction in social analysis*. London & Basingstoke: The Macmillan Press.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1996) *In Defence of Sociology: Essays, Interpretations and Rejoinders*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2001) *Runaway World: How Globalisation Is Shaping Our Lives*. London: Polity.
- Giddens, A. and C. Pierson, (1998) *Conversations with Anthony Giddens*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Goffman, E. (1951) *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interac-*

- tion. Indianapolis: Boobs-Merrill.
- Goffman, E. (1959) *Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, NY: Anchor.
- Habermas, J. (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity.
- Hall, S. et al. (1988) 'New Times', *Marxism Today* (October).
- Harvey, D. (1973) *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. 1989. *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Held, D. and J. H. Thompson (eds.), (1989) *Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kanter, R. M. (1977) *Men and Women of the Corporation*. New York: Basic Books.
- Lasswell, H. (1984) *The Structure and Function of Communication and Society*. New York: Harper & Brothers.
- Lyotard, J-F. (1985) *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Marx, K. and F. Engels. (1848/2001) *The Communist Manifesto*. London: Electric Book Co.
- Merton, R. K. (1957) *Social Theory and Social Structure*, rev. edn. Glencoe: Free Press.
- Mills, C. W. (1970) *The Sociological Imagination*. Harmondsworth: Penguin.
- McNay, Lois. (1994) 'From Discipline to Government', 85-132, in *Foucault: A Critical Introduction* Cambridge: Polity Press.
- Merton, R. K. (1957) *Social Theory and Social Structure*, rev.edn. Glencoe: Free Press.
- Parry, N. and J. Parry. (1976) *The Rise of the Medical Profession*.

- London: Croom Helm.
- Parsons, T. (1952) *The Social System*. London: Tavistock.
- Parsons, T. and R. F. Bales. (1956) *Family Socialization and Interaction Process*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ritzer, George. (2003) *Sociological Theory*. 6th ed. New York: McGraw-Hill.
- Sydie, R. A. (1987) *Natural Women, Cultured Men: A Feminist Perspective on Sociological Theory*. New York: Menthuen.
- Tucker, Jr., K. H. (1998) *Anthony Giddens and Modern Social Theory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Wallace R. A. and A. Wolf. (1996) 'Robert K. Merton: Middle-Range Theory', in *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Wallace R. A. and A. Wolf. (1996) 'Structuration Theory: Anthony Giddens', in *Contemporary Sociological Theory: Continuing the Classical Tradition*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Weber, M. (1976) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Allen and Unwin.
- Weber, M. (1963) *The Sociology of Religion*. Boston, MA: Beacon.
- Weber, M. (1976) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Allen and Unwin.
- Weber, M. (1979) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (Berkeley: University of California Press.

การเมืองของความรู้ตอน What is Enlightenment?

คุณหญิง วรธรรมคุณหญิง*

บทคัดย่อ

จุดประสงค์ของบทความชิ้นนี้คือทำการสำรวจงานของคานท์ที่ชื่อ “What is Enlightenment” ประการแรก สิ่งที่ได้จากข้อโต้แย้งเกี่ยวกับ Enlightenment คือ การเป็นยุคสมัยของการวิพากษ์วิจารณ์ที่ล่องลอยออกจากช่วงเวลาอื่น ประการต่อมาผู้เขียนได้ใช้งานของฟูโกต์ เพื่อสาธิตการตอบคำถามถึงสิ่งที่ Enlightenment ว่าได้บอกอะไรกับเราอย่างแท้จริง จากนั้นกลับไปเปิดคำถามถึงตัวบทว่า เราจะใช้อย่างไร และเพื่ออะไร

Abstract

This article has three purposes. First to survey Kant's text, “What is Enlightenment?” The result of the argument about Enlightenment is an age of critiques that floating from another time. Second, to demonstrate an answer of the questions what is really enlightenment told us by using Foucault's text. Finally, to re-open the question of how to use? And what for?

“Argue as much as you will and about what you will, ONLY OBEY!”

Kant, Immanuel. *What is Enlightenment?* หน้า 89

“Enlightenment คือสิ่งสากลในการต่อต้านการครอบงำ แต่ในยุคปัจจุบัน Enlightenment ได้กลายมาเป็นการตบตาออลวงมวลชน”

Theodor Adorno and Max Horkheimer.

Dialectic of Enlightenment. หน้า 40-2

อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ผู้เปิดประตูแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ (the critique) ภูมิปัญญาแห่งคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นได้ให้หมโนภาพ Enlightenment ผ่านงานเขียนที่ชื่อว่า *What is Enlightenment?*¹ ซึ่งถ้าจะทำความเข้าใจความเข้าใจในเรื่องราวของงานชิ้นนี้ ย่อมที่จะต้องนำคำสำคัญที่ว่า *Sapere aude!* หรือ Dare to know! (หรือ Dare to be wise) มาเป็นคติและให้กำลังใจในการศึกษา ด้วยความกล้าหาญที่จะใช้ความคิดความเข้าใจของตัวเอง (โดยไม่อาศัยการชี้แนะของคนอื่น) และด้วยการทำความเข้าใจให้ได้นั้นก็ย่อมใช้เวลาในการทำความเข้าใจในงานเขียนของชาวเยอรมันร่างเล็กที่มีระบบระเบียบอย่างสูงในการดำเนินชีวิตและความคิดที่ลึกซึ้ง แล้วอะไรคือ Enlightenment

คานท์กล่าวว่า Enlightenment คือการที่คนเราหลุดออกจากสภาพอันอ่อนแอ ซึ่งสภาพอันอ่อนแอที่ว่านี้เกิดจากการที่พวกเขาทำตัวเองให้เป็นเช่นนั้น สภาวะด้อยพัฒนาที่ว่านี้คือสภาพของการที่คนเราไม่สามารถใช้ความนึกคิด ความเข้าใจของตัวเองได้ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องพึ่งการชี้แนะของคนอื่น ความอ่อนแออันนี้มีสาเหตุมาจากตัวมนุษย์เอง การที่กล่าวว่าสาเหตุอยู่ที่ตัวมนุษย์เองนั้นหมายความว่า ถ้ามันไม่ใช่เรื่องของการขาดความเข้าใจ มันก็ต้องเป็นการที่คนเรานั้นขาดความเด็ดเดี่ยวมุ่งมั่นและความกล้าหาญที่จะใช้ความคิดความเข้าใจของตัวเองโดยไม่อาศัยการชี้แนะของคนอื่น

ถ้า Enlightenment มีความหมายเช่นนั้นแล้ว การก้าวข้ามสภาวะด้อยพัฒนาหรืออุปสรรคของความก้าวหน้า ย่อมแสดงความที่พุ่งมุ่งไปสู่จุดหมาย (*Telos*) ในเมื่อหนทางข้างหน้าคือสิ่งที่ดีกว่าหรือจุดสมบูรณ์ที่จะไปถึง เราจะต้อง “เรียนรู้

ที่จะเดินโดยลำพัง” (น. 83) และเป็น “นักคิดที่เป็นอิสระไม่ขึ้นกับสิ่งอื่นใด” (น. 84) ดังนั้น Enlightenment จุดเป็นจุดหมายปลายทางที่เป็น แสงสว่าง/ภูมิปัญญา/สภาพที่พัฒนา โดยที่มนุษย์ล้วนแล้วมีเสรีภาพในการใช้เหตุผล

และแล้วเสรีภาพในการใช้เหตุผลเพื่อความหลุดพ้นจะเกิดได้อย่างไร ถ้าปราศจากความกล้าหาญที่จะใช้ทั้งเสรีภาพและเหตุผล คานท์กล่าวทำนองว่า “การที่เราจะก้าวไปสู่สภาวะที่ดูแลตัวเองนั้น เป็นเรื่องยากและอันตรายมาก” เพราะการมีความคิดความเข้าใจในตัวเองนั้นทำให้ต้องก้าวข้ามสภาพเดิมที่เป็นอยู่ การหลุดพ้นจากสภาพเดิมที่เป็นอยู่ได้สร้างความลังเลไม่แน่ใจของผู้หนึ่งว่าตนยืนอยู่ ณ ที่ใด และจะมีความเป็นไปต่อไปเช่นไร ด้วยคำขู่ที่เคลือบน้ำหวาน ทำให้ผู้ที่จะเป็นนายของตนเองและมีความกล้าที่จะปรารถนาหรือทำในสิ่งที่แตกต่างออกไปหวาดกลัวล่วงหน้าในสิ่งที่เขาจะได้รับ (อิสรภาพ) ความยากลำบากในการหลุดพ้นก็ตี ความอ่อนชลาที่คอยติดตามอยู่ตลอดเวลาที่ดี ย่อมทำให้ผู้นั้นอ่อนล้า แต่การ “ปฏิวัติ” หรือ “หักดิบ” ก็จะเป็นหายนะदैวฤติคนกล้า ซึ่งไม่เคยมอบประโยชน์แก่สาธารณะเลย เสมือนดั่งน้ำทะเลที่กระเซ็นออกจากทะเลเพื่ออรวันเหือดแห้งระเหยไป ดังนั้น ใครที่จะแนะนำว่า “โปรดจงใช้เสรีภาพที่เป็นดังไฟซิปไล่ความมืดของอวิชชาแสวงหาภูมิปัญญาแห่งแสงสว่าง” คานท์กล่าวว่า “เสรีภาพเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการรู้แจ้งเห็นจริง แต่เสรีภาพที่วันนี้ต้องสร้างความเสียหายน้อยที่สุดในบรรดาเสรีภาพทั้งหมด นั่นคือเสรีภาพในการใช้เหตุผลของตัวเองในเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมได้ทุกเรื่อง” ในขณะที่เดียวกัน เราสามารถใช้เหตุผลในการโต้แย้งได้เท่าที่เรา (จะ) ทำได้ รวมทั้งเกี่ยวกับในสิ่งที่เรา (จะ) ทำได้ แต่ต้องเชื่อฟัง “ทุกแห่งหนก็มีข้อจำกัดในเสรีภาพ” (น. 85)

การที่จะทำความเข้าใจในความคิดของคานท์นี้ ก็ย่อมที่จะเคร่งครัดในการจำแนกเหตุผล “ส่วนรวม” และเหตุผล “ส่วนตน” ที่จำเป็นต้องแยกก็เพื่ออธิบายความคิดที่เหตุผลอย่างแรกจะต้องเป็นไปอย่างเสรีตลอดเวลาเท่านั้นที่จะนำมาซึ่ง Enlightenment ในมวลมนุษย์ และเหตุผลประการหลังจะต้องอยู่ในกรอบที่ถูกตีไว้ แต่ต้องไม่ขัดขวางความก้าวหน้าของ Enlightenment แล้วเสรีภาพมีขอบเขตแค่ไหน สำหรับคานท์แล้วเสรีภาพสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่กระทบกระเทือนสมานฉันท์และเอกภาพของรัฐ อย่างไรก็ตามอุปสรรคของความก้าวหน้าที่จะขัดขวางการเข้าสู่ Enlightenment นั้น คือข้อผูกมัด (contract)

คานท์กล่าวอย่างชัดเจนว่า “พันธะสัญญาใดๆ ที่ทำไว้ในยุคที่ผ่านมาย่อมถือว่าเป็นโมฆะ ถ้ามันมาขัดขวางความก้าวหน้าของ Enlightenment” ด้วยเหตุที่สัมพัทธ์ทางเหตุผล “ยุคสมัยหนึ่งไม่สามารถทำการตกลงร่วมกันในการที่จะทำให้ยุคสมัยต่อไปไม่สามารถพัฒนาก้าวหน้าได้...เป้าหมายแท้จริงของมนุษย์อยู่ที่จะต้องเดินไปสู่ความก้าวหน้า ดังนั้นคนในรุ่นหลังจากนี้ จึงมีสิทธิเต็มที่จะยกเลิกสัญญาข้อตกลงดังกล่าว” เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นสัญญาหรือข้อผูกมัดจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมและสอดคล้องก็ต่อเมื่อในบริบทของแต่ละยุคสมัยเท่านั้น

งานเขียนของคานท์ชิ้นนี้ ได้ระบุเวลาไว้ในปี ค.ศ. 1784 ซึ่งเจ้าตัวได้บอกว่าเป็นยุคแห่งการทำความเข้าใจความเข้าใจ (An age of Enlightenment) และจะต้องก้าวเดินต่อไปในทิศทางของ Enlightenment ที่มนุษย์สามารถใช้เสรีภาพในเหตุผลตัวเอง ด้วยการไร้ซึ่งความครอบงำโดยคนอื่น เป็นนัยที่บอกถึงการวิพากษ์วิจารณ์ เราอยู่ในยุค Enlightenment หรือยัง คำตอบก็คือ “ไม่” แต่เราอยู่ในยุคแห่งการทำความเข้าใจใน Enlightenment ต่างหาก (น. 88)

จากการทำความเข้าใจที่กล่าวไว้ข้างต้นใน *What is Enlightenment* ผู้เขียนได้ใช้เวลาในการเขียนและได้ใช้เวลาในการทำความเข้าใจ เวลาในที่นี้ไม่ได้เป็นทั้งคนบอกและคำตอบ ในทางกลับกันงานเขียนของคานท์เป็นผู้บอกและให้คำตอบกับเวลา ทำให้ทราบว่า Enlightenment เป็นช่วงเวลาที่เป็นส่วนตัวของ Enlightenment อันเป็นช่วงเวลาที่ดีดขาดจากสิ่งที่ผ่านมา กล่าวคือตัดสิ้นเยื่อใยที่เชื่อมโยงกับอดีต และจุดหมายปลายทางของมนุษย์อยู่ที่ความก้าวหน้า กอปรทั้งต้องหลุดจากสภาพอันอ่อนแอและครอบงำโดยคนอื่น สิ่งที่เป็นเครื่องกีดขวางความก้าวหน้าก็ต้องถูกยกเลิกไป

จากวิวาทะระหว่างความคิดโบราณ the ancient และยุคใหม่ the modern (ที่เป็นฉาก *the clash* เข้ากระทำความรุนแรงทางความคิด) เช่น ใน *république des lettres* ที่คนส่วนใหญ่ต้องการที่จะหลุดพ้นจากความคิดแบบโบราณ the ancient โดยที่ the modern เรียกร้องให้มีการหลุดตัวอย่างเด็ดขาดจาก “พันธนาการ อำนาจ และเอกภาพที่ครอบงำอดีตกาล” ซึ่งปิดกั้นพลังอำนาจของมนุษย์ ความคิดแบบสมัยใหม่ the modern คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ไม่ใช่การเลียนแบบในสิ่งที่เคยมีอยู่ แต่กลับเป็นสิ่งที่มาแทนที่และปฏิเสธของเก่า

วิวัฒนาการทางความคิดและความเจริญเทคโนโลยีทางวัตถุ ภายใต้

วาทกรรมวิทยาศาสตร์ เมื่อความรู้/ความจริง ถูกทำลายและพิสูจน์ด้วยวิทยาศาสตร์ คำตอบของชีวิตส่วนใหญ่สามารถคลี่คลายความระแวงสงสัยได้ อาทิ ชีวิต การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ แล้วความคิดความรู้แบบเก่าเป็นเพียงการลองผิดลองถูก กว่า จะรู้เรื่องราวก็ต้องพึ่งภูมิปัญญาแบบสมัยใหม่เข้าไปแทนที่ ไม่ว่าจะ เป็น Fontenelle ที่กล่าวถึงสภาวะสมัยใหม่ว่าเป็นยุคที่ค้นพบความจริงแล้ว Pascal ที่ปฏิเสธ ภูมิปัญญาโบราณและแนะนำให้ใช้หลักแห่งเหตุผล ตรรกะ ที่สามารถพัฒนาให้ ก้าวหน้าอยู่เสมอ Thucydides ที่กล่าวถึงประชาธิปไตยเอเธนส์ โดยเน้นที่ความ ยิ่งใหญ่ของปัจจุบันที่เหนือกว่าอดีตกาล

ลำพังการตอบคำถามที่ว่า What is Enlightenment นั้นคืออะไร ก็ย่อม ที่จะต้องใช้แนวความคิดของคานท์ ในการมองผ่าน ถ้าจะใช้ภูมิปัญญาหรือ จินตนาการของผู้เขียนที่ไม่ได้รับการชี้นำจากใคร ก็คงรู้อย่างฉาบฉวย โดยหลง ตนว่ามีความกล้าหาญที่หักทักว่าน่าจะไปได้ดีกว่าภูมิปัญญาโบราณ โดยย้อน กลับไปศึกษาข้อมูลของนักคิดโบราณ ทำให้ได้เปรียบเทียบปริมาณ ดังที่ Rabelais กล่าวไว้ “แต่ก็อับจนหนทางที่จะเข้าไปสัมผัสบรรยากาศของความคิดความเข้าใจ ยุคนั้นได้” คงได้แต่ภาพเบลอลๆ แบบนามธรรม (abstract) เพื่อที่หวังว่าจะ เข้าใจมโนทัศน์ (concept)

อย่างไรก็ตาม การพิจารณางานของคานท์โดยใช้เสรีภาพแบบ The public use of one's reason คานท์มีมโนภาพของ Enlightenment ว่าเป็นของใหม่ โดยสิ้นเชิง การก้าวข้ามผ่านสภาพเดิมโดยปฏิเสธสิ่งเก่าที่ขัดขวางความก้าวหน้า แสดงให้เห็นถึงการตัดขาดจากความรู้แบบเดิมเพราะความรู้แบบเดิมนั้น ถ้า สามารถนำไปสู่ Enlightenment ได้ ก็คงจะไปถึง Enlightenment ถึงแม้จะเป็น การวิวัฒนาการไปอย่างช้าๆ ก็ตาม แต่ยังไม่ถึงไหน ดังนั้นคงไม่ใช่ความ กล้าพอที่จะปฏิเสธความรู้แบบเดิม แล้วเปลี่ยน (shift) เป็นความรู้ใหม่ ที่ไม่ถูก ชี้นำ ส่วนความรู้เก่าที่มีได้ก่อนโยชน์ จะเก็บไว้ทำไม หิ้งไปได้เลย ของใหม่ ย่อมเข้ามาแทนที่เสมอ

สำหรับความขยายเรื่องเสรีภาพที่คานท์ให้ นั้น มีส่วนคล้ายกับ Hobbes ที่ เสรีภาพที่มนุษย์มีนั้น ต้องจำกัดขอบเขตและต้องไม่ไปกระทบกระเทือน เสรีภาพของคนส่วนใหญ่ แต่ในส่วนที่ละมุนกว่าคือ มนุษย์สมควรที่จะปฏิบัติ ตามหน้าที่แต่ไม่ควรถูกห้ามโดยใช้เหตุผล กล่าวได้คือ “จะทำอะไรก็ทำไป เขียน

เข้าไป แต่อย่างใดมาข้องเกี่ยวกับผลประโยชน์ของรัฐ” ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้เขียนใช้เสรีภาพแบบ the private use of reason ก็จะพิจารณาคานท์ว่ามอง Enlightenment เป็นยุคที่มีเสรีภาพในการใช้เหตุผล ก็คือยุคแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ (Enlightenment is critique) การใช้ความกล้าในการก้าวข้ามเพื่อความก้าวหน้า ต้องทบทวนในสิ่งที่เป็นอยู่หรือได้รับรู้จนถึงเวลาปลายสุดขณะนี้ แล้วตั้งคำถามเกี่ยวกับมัน และการตั้งคำถามพร้อมทั้งถามออกไป เป็นการริเริ่มที่จะกล้าแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ในสิ่งต่างๆ

การหยั่งลงไปในการคิดของคานท์ ก็ทำให้เข้าใจว่าคานท์ก็ยังคงอยู่ในภวังค์ความคิดแบบเก่า โดยที่คานท์กล่าวเองว่า “ต้องไม่พึ่งพาการชี้แนะของคนอื่น ฉะนั้นก็คงไม่มีผู้ใดก้าวพ้นสภาวะในการด้อยพัฒนา เพราะมนุษย์เติบโตมาโดยการชี้แนะและครอบงำจากผู้อื่นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง และการใช้เหตุผลก็เป็นเพียงความคิดที่ผู้อื่นชี้แนะครอบงำคานท์อีกที ตัวคานท์เองก็ตกอยู่ในภวังค์แห่งเหตุผล และก็คงไม่มีใครปฏิเสธว่าตนเองนั้นปราศจากการชี้แนะและครอบงำโดยผู้อื่นและเมื่อมีความกล้าพอที่จะเข้าใจตนเองโดยไร้ซึ่งการชี้แนะโดยคนอื่นทุกวิถีทางแล้ว ก็คงมีเพียงอัจฉลิตติกญาณ (intuition) กระมัง ที่เป็นความรู้แจ้งโดยอยู่เหนือเหตุผลใดๆ ที่จะอธิบายได้ เป็นการเข้าใจโดยรู้แจ้งในตน (self-realization) แล้วอะไรคือ Enlightenment ทางความคิดความเข้าใจ หรือ the Enlightenment เป็นเพียงยุคเสรีภาพแห่งวิพากษ์วิจารณ์ที่ลอยอยู่อย่างตัดขาดจากช่วงเวลาอื่น

มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) มีความเห็นว่า การหาคำตอบใน *What is Enlightenment?*² เป็นการนำไปสู่คำถามของปรัชญาสมัยใหม่และก็ยังไม่สามารถหาคำตอบได้ บางทีปรัชญาสมัยใหม่เป็นความพยายามที่จะตอบคำถามที่ผ่านมากกว่า 2 ศตวรรษด้วย “What is Enlightenment?” สำหรับฟูโกต์คำถามของคานท์ที่ไม่รอบคอบในการกล่าวถึง Enlightenment เป็นไปในทางที่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะในยุคสมัยหรือเหตุการณ์ อันส่งสัญญาณบางอย่างให้รับรู้ว่าเป็นคำถามที่ซับซ้อนและปลายเปิดที่สามารถเลือกหาคำอธิบายที่จะนำสู่คำตอบได้อย่างหลากหลาย คานท์นิยาม Enlightenment ว่าเป็น “ทางออก” โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการในการปลดปล่อยเราออกจากสภาพอัน “อ่อนเขลา” คือการที่เรายอมรับในอำนาจของผู้อื่นให้ทำการชี้แนะ ในขณะที่คานท์ไม่ได้แสวงหาความ

เข้าใจในปัจจุบันบนพื้นฐานของความคิดทั้งหมดหรืออนาคตที่จะมาถึง คานท์ มองหาความแตกต่างในการซักถามของปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ถ้า Enlightenment เป็น “ทางออก” และ “กล้าที่จะรู้” เป็น คติอันนำไปสู่ความกล้าหาญ ความกล้าที่จะรู้ในทางปฏิบัติ ทำให้เราเข้าใจว่าสิ่ง เหล่านั้นแสดงให้เห็นให้ทราบว่าเวลานี้เราอยู่ในช่วงที่เป็นกระบวนการของ Enlightenment ในกรณีนี้ เราจะต้องใช้จินตนาการถึง Enlightenment ในฐานะที่เป็นการ เปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อทางการเมือง สังคม ที่ทุกคน (ใน ยุโรปตะวันตก) ต้องเผชิญ หรือเป็นการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงอันเป็นส่งผล สภาวะความเป็นมนุษย์ของมนุษย์ คำถามที่เกิดขึ้นคือการรู้ว่าสิ่งที่เปลี่ยนแปลงนั้น คืออะไร

ฟูโกต์กล่าวถึงคานท์ในเรื่องการใช้ the private use of reason ใน ขอบเขตแค่นั้น เมื่อคานท์บอกว่าการใช้เหตุผลส่วนตัว เมื่อพวกเขาเป็น “พื้น เพื่อในเครื่องจักร” นั่นคือการที่มนุษย์สวมบทบาทที่เล่นในสังคมและงานที่ทำ มนุษย์เป็นส่วนย่อยของสังคม มีตำแหน่งหน้าที่ มีกฎเกณฑ์เฉพาะและเป้าหมาย เฉพาะ มนุษย์สามารถปรับเปลี่ยนการใช้เหตุผลโดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และ เหตุผลจะต้องนำไปสู่เป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง ดังนั้น เป็นไปไม่ได้ที่จะใช้ เสรีภาพของเหตุผล ในทางตรงกันข้าม เมื่อบุคคลใช้เหตุผลเพียงแค่นั้นแบบดัง กล่าว การใช้เหตุผลในฐานะสิ่งมีชีวิตที่สามารถให้เหตุผล เป็นผู้ให้เหตุผลอัน เป็นสมาชิกของมนุษยชาติที่สามารถให้เหตุผลได้ จากนั้นเหตุผลที่ใช้ต้องเป็น อิสระและ the public use of one's reason ก็ได้เขียนทับ the private use of reason ในประเด็นนี้จะเห็นถึงการให้เห็นผลส่วนตัวในฐานะส่วนหนึ่งของสังคม นั้นไม่สามารถมีอิสระที่แท้จริงได้ ในขณะที่เดียวกัน การใช้เหตุผลส่วนรวมที่จะ ต้องเป็นไปอย่างเสรี ได้ซ่อนอยู่เหนือเหตุผลส่วนตัว ปัญหาของ Enlightenment จึงเป็นเรื่องของการใช้เหตุผล แต่เมื่อคานท์อธิบาย Enlightenment ว่าเป็นดัง ช่วงเวลาที่สภาวะมนุษย์กำลังจะผลักดันเหตุผลของตนเพื่อใช้โดยปราศจากการ เป็นอัตตบุคคลผู้อ่านจากอื่น ซึ่งเป็นสิ่งค้ำค่าที่จะอยู่ในช่วงแห่งการวิพากษ์วิจารณ์

ฟูโกต์แนะนำว่า เราควรจะทำความเข้าใจในความหมายของคำว่า “เหตุผล” ในภาษาเยอรมัน “*rasonieren*” ว่ามีการใช้ความหมายในการวิพากษ์วิจารณ์ ไม่ใช่ เป็นเพียงการใช้ของเหตุผล แต่เป็นการใช้ของเหตุผลในฐานะที่เป็นเป้าหมายใน

ตัวเอง (น. 306) Enlightenment เป็นการขับเคลื่อนเมื่อสภาวะของความเป็นมนุษย์ได้นำเหตุผลไปใช้ สามารถกล่าวได้ว่า “Enlightenment เป็นช่วงเวลาแห่งการใช้เหตุผลในการทำความเข้าใจด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ โดยมีการใช้เหตุผลเพื่อเป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง” การวิพากษ์วิจารณ์เป็นคู่มือของเหตุผลที่จะนำไปสู่ Enlightenment และในทางตรงกันข้าม the Enlightenment ก็คือยุคของการวิพากษ์วิจารณ์

อย่างไรก็ดี พูโกต์ได้ยกตัวอย่างวิธีการรับรู้เข้าใจเกี่ยวกับอัตบุคคลผ่านคานท์และชาร์ลส์ โบดแลร์ (Charles Baudelaire) ในการแปลงรูปทัศนคติของ Enlightenment ไปสู่ “สภาวะสมัยใหม่” โดยมองว่าสภาวะสมัยใหม่ บ่อยครั้งที่มีลักษณะไปในทางจิตสำนึกของความไม่ต่อเนื่องของเวลาเป็นการหยุดด้วยประเพณี ความรู้สึกถึงความใหม่ ความมีนงบนใบหน้าจากช่วงเวลาที่ผ่านมา งาน *The Painter of Modern Life* ของโบดแลร์ได้แสดงให้เห็นถึงความท้าทายของศิลปินสมัยใหม่ที่เข้าใจความเป็นนิรันดร์ด้วยความคิดเรื่องความบังเอิญ การหายวับไป เปลี่ยนแปลงง่ายของปัจจุบัน สภาวะสมัยใหม่เป็นทัศนคติที่สร้างความเป็นไปได้เพื่อความเข้าใจมุมมอง “ความกล้าหาญ” ของช่วงเวลาปัจจุบัน (น. 310) ดังนั้นศิลปินไม่มีสิทธิ์ที่จะชิงชังปัจจุบัน

สภาวะสมัยใหม่ได้สร้างผลสืบเนื่องต่อยุคของ Enlightenment และการพัฒนาไปสู่ Enlightenment หรือเป็นการเห็นแบบรอยแยกและหันเหออกไป เมื่อกลับไปดูงานของคานท์ สิ่งที่พูโกต์ประหลาดใจ แม้ว่าเราจะไม่เผชิญหน้ากับสภาวะสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นทัศนคติมากกว่าช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และ “ทัศนคติ” ที่หมายถึงวิธีการเชื่อมโยงสู่ความเป็นจริงร่วมสมัย ผู้คนได้สร้างการเลือกอย่างจงใจ ท้ายที่สุดวิถีทางของการคิดและความรู้สึก วิถีทางของการกระทำและพฤติกรรม ในช่วงเวลาเดียวกันได้กำหนดความสัมพันธ์ของการเป็นส่วนหนึ่งกับปัจจุบันแบบที่เป็นหน้าที่ ซึ่งลักษณะดังกล่าวปรากฏอยู่ในงานของโบดแลร์

ทัศนคติของสภาวะสมัยใหม่ไม่ได้กระทำกับช่วงเวลาที่ผ่านมาไปตั้งความศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องคงไว้ตลอดกาลปาวสาน สิ่งที่โบดแลร์เรียกว่าท่าทีของผู้ดูเหตุการณ์ด้วยคำว่า flâneur หรือนักเดินเล่น อันมีลักษณะเกียจคร้าน เดินทอดน่องดูไปเรื่อย ฟังพอใจจากการดู โดยให้ความสนใจกับการสร้างโรงเก็บความทรงจำ

ในทางตรงกันข้าม นักเดินเล่น คือการอธิบายมนุษย์ของสภาวะสมัยใหม่ “ไปทุกแห่งหน การเร่งรีบ การเสาะหา...เป็นความมั่นใจยิ่งว่ามนุษย์นี้...อยู่เดียวดาย มีพรสวรรค์กับการจินตนาการ เดินทางอย่างไม่หยุดหย่อนข้ามทะเลทรายมนุษย์อันยิ่งใหญ่” (น. 311) นักเดินเล่นมีความมุ่งหมายมากกว่าทั่วไป เป็นสิ่งอื่นมากกว่าหลบหนีความเปลิดเปล็นของสิ่งห้อมล้อม เขามองหาถึงคุณภาพที่อนุญาตให้เรียกได้ว่า “สภาวะสมัยใหม่” โบทแลร์แปลงรูปการวางเงื่อนไขไม่ใช้การลบล้างสภาวะความแท้จริง แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ถ่วงนกระหว่างความจริงของสิ่งที่แท้จริงและการใช้เสรีภาพ จากที่กล่าวมานั้นฟูโกต์เองได้ค้นพบถึงสิ่งที่โบทแลร์ได้สร้างทัศนคติอันแตกต่างที่มีต่อโลกและตนเอง สำหรับทัศนคติของสภาวะสมัยใหม่ เป็นคุณค่าอันสูงส่งของปัจจุบันที่ไม่สามารถแยกออกจากความกระตือรือร้นสุดกำลังสู่จินตนาการ การแปลงรูปไม่ใช้การทำลาย แต่เป็นความเข้าใจในสิ่งที่สภาวะสมัยใหม่เป็น คือการใช้ซึ่งความตั้งใจสุดขั้วเพื่อสิ่งอันเป็นจริงแท้ที่เผชิญกับปฏิบัติการของเสรีภาพ ไม่ใช่รูปแบบที่ง่ายเลยของความสัมพันธ์ที่มีต่อปัจจุบัน วิธีของความสัมพันธ์ต้องถูกสร้างด้วยตัวของมันเอง ซึ่งนั่นคือสิ่งที่ฟูโกต์ค้นพบด้วยการไต่ถามทางปรัชญา ปัญหาที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันก็คือความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อปัจจุบัน การมีชีวิตของมนุษย์ทางประวัติศาสตร์และการสถาปนาตัวตนตั้งอัตบุคคลที่เป็นอิสระคือรากฐานในยุค Enlightenment โดยที่เราต้องไม่ลืมว่า Enlightenment เป็นเหตุการณ์หรือชุดของเหตุการณ์และกระบวนการอันซับซ้อนทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการเปลี่ยนถ่ายรูปแบบทางสังคม ประเภทของสถาบันทางการเมือง รูปแบบของความรู้ โครงการของการทำให้เป็นเหตุเป็นผลทางความรู้และปฏิบัติการ การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีนั้นเป็นสิ่งยากมากที่จะสรุปเป็นคำพูด แม้ว่าปรากฏการณ์อันหลากหลายยังคงความสำคัญอยู่ในวันนี้ สิ่งหนึ่งที่ฟูโกต์ได้ชี้ให้เห็นออกมา ซึ่งสำหรับเขาแล้วเป็นพื้นฐานทั้งหมดของการใคร่ครวญทางปรัชญา ก็เพียงภาวะที่เกี่ยวกับวิธีของการความสัมพันธ์แบบสะท้อนสู่ปัจจุบัน (น. 313)

เมื่อกลับไปทำงานของคานท์อีก ฟูโกต์ก็ไม่รู้ว่าการที่คนเราหลุดออกจากสภาพอันอ่อนเขลาเป็นเช่นใด เพราะหลายสิ่งในประสบการณ์ของเราทำให้เชื่อใจได้ว่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของ Enlightenment ไม่สามารถทำให้เราหลุดออกจากสภาพอันอ่อนเขลาได้ เรายังไปไม่ถึงขั้นนั้น อย่างไรก็ตามความหมายของ

Enlightenment ได้เอื้อประโยชน์ให้กับการวิพากษ์วิจารณ์ต่อปัจจุบันและต่อตัวของเราเอง ทศนะทางปรัชญาต้องถ่ายทอดไปสู่ความพยายามใต้อาณัติต่างๆ นานา การใต้อาณัติในทางวิธีวิทยาที่มีความสัมพันธ์กันซึ่งครั้งหนึ่งทางโบราณคดีและทางวงศาวทยาได้ศึกษาปฏิบัติการที่เผชิญหน้าในเวลาเดียวกันอย่างประปรายทางเทคโนโลยีของความเป็นเหตุเป็นผลและอย่างยุทธวิธีของการละเล่นแห่งเสรีภาพสำหรับในวันนี้ งานหนักของการวิพากษ์วิจารณ์ยังคงนำมาซึ่งศรัทธาใน Enlightenment งานหนักที่ว่านั้นต้องการการทำงานที่อยู่บนข้อจำกัด นั่นคือ ความพยายามอย่างอดทนอันก่อให้เกิดรูปแบบอันนำไปสู่ความใจจดใจจ่อสำหรับเสรีภาพ

กล่าวได้ว่า Enlightenment เป็นการที่มนุษย์สามารถใช้เสรีภาพในเหตุผลตัวเอง โดยไร้ซึ่งการครอบงำจากคนอื่น เป็นนัยที่บอกถึงการวิพากษ์วิจารณ์เราอยู่ในยุค Enlightenment หรือยัง คำตอบก็คือ “ไม่” แต่เราอยู่ในยุคแห่งการทำความเข้าใจใน Enlightenment การวิพากษ์วิจารณ์เป็นคู่มือของเหตุผลที่จะนำไปสู่ Enlightenment และในทางตรงกันข้าม the Enlightenment ก็คือยุคของการวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งข้อจำกัดในการทำความเข้าใจเป็นเรื่องที่เลี่ยงไม่ได้ว่าจะไปถึงเป้าหมายได้อย่างไร คำถามของคานท์ได้เปลี่ยนจากประเด็นยุคสมัยหรือเกี่ยวกับเหตุผลบริสุทธิ์มาสู่คำถามของความสัมพันธ์ของนักคิดที่มีต่อปัจจุบัน ความเข้าใจชั่วคราวในฐานะความทรงจำ ฟูโกต์ได้นำคำถามของคานท์มาถามซ้ำว่า “สิ่งที่แตกต่างกันในวันนี้ นำเข้าสู่ความเกี่ยวเนื่องกับวันวาน” ความแตกต่างในปัจจุบันทำให้เรามีการคิด ปัญหาของคานท์จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจตจำนงอำนาจและเหตุผล ซึ่งเป็นงานหนักและพันธะผูกพันที่เราจะต้องรับผิดชอบต่อการหลุดออกจากสภาพอันอ่อนแอลา ผลที่ตามมาผ่านพันธะผูกพันสู่การทำงานต่อตนเองว่าเราจะค้นพบวิถีทางสู่ความสัมพันธ์อันเหมาะสมต่อ Enlightenment

ฟูโกต์ได้วาดความสัมพันธ์ผ่านโครงแบบทั้งของคานท์และโบดแลร์ โดยหวังที่จะประดิษฐ์วิธีการรับรู้เข้าใจเกี่ยวกับอัตบุคคล ซึ่งเป็นชุดความคิดที่จะเป็นปฏิบัติการของการก่อรูปแบบความคิดที่ทำสัญญาโดยตรงกับความเป็นจริงของสังคมและการเมือง สังเกตได้จากงานชิ้นอื่นๆ ของเขาที่พยายามศึกษาการแปลงรูปที่เฉพาเจาะจง เพื่อพิสูจน์ความเป็นไปได้ของการมีชีวิตและการคิด ความสัมพันธ์สู่อำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ วิถีทางในการรับรู้ความบ้าและความ

เจ็บป่วย จากการศึกษาการแปลงรูปอันเป็นส่วนๆ ซึ่งได้สร้างสหสัมพันธ์ในการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์และทัศนคติทางปฏิบัติ การวิพากษ์วิจารณ์ภาวะการมีอยู่ของตัวเราดังทางปฏิบัติทางประวัติศาสตร์ ทดสอบข้อจำกัดที่เราสามารถก้าวข้ามและการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จด้วยตัวเราเองที่ขึ้นกับตัวเราเองอย่างมีชีวิตที่อิสระ ซึ่งสิ่งที่ฟูโกต์พยายามทำจึงเป็นสิ่งที่ค้านทักกล่าวถึงในความพยายามใช้เหตุผลทำความเข้าใจตนเอง โดยไม่ฟังการชี้แนะของผู้อื่นและความมุ่งมั่นที่จะก้าวข้ามภาวะการอ่อนเพลีย สามารถใช้เหตุผลของตนเองอย่างเสรีอันนำไปสู่การเติบโตอย่างเต็มที่ ฟูโกต์เองก็รู้ถึงข้อจำกัดว่าคงยังไม่ถึงขั้นนั้น แต่เขาได้สละให้ดูจากผลงานของเขาที่ผ่านมากกว่า 20 ปี ว่าเป็นความพยายามอย่างหนักในการวิพากษ์วิจารณ์ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอัตบุคคลผ่านประวัติศาสตร์ของระบบความคิด

อย่างไรก็ดี ถ้า Enlightenment เป็น “ทางออก” โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการในการปลดปล่อยเราออกจากสภาพอัน “อ่อนเพลีย” คือการที่เรายอมรับในอำนาจของผู้อื่นให้ทำการชี้แนะ ทางออกดังกล่าวเป็นเป้าหมายของทั้งคานท์และฟูโกต์ ในขณะที่คนแรกอธิบายถึงวิธีการ ส่วนคนหลังสาธิตให้เห็นถึงวิธีการ สิ่งทั้งที่สองมุ่งหวังเป็นปลายทางของการคิดและการมีชีวิต ท้ายสุดแล้วสิ่งที่ดีที่สุดของช่วงเวลาแห่งการคิดและการมีชีวิตก็คือการวิพากษ์วิจารณ์ การเดินทางของความคิดและชีวิตจึงจำเป็นที่จะต้องฟังพาหนะอันนำไปสู่จุดหมาย เมื่อกล่าวที่จอร์จ ก็ต้องกล่าวถึงที่ก้าวข้ามสภาวะอ่อนเพลียโดยลำพังเพื่อที่จะเป็นนักคิดที่อิสระไม่ขึ้นกับสิ่งใดด้วยการเริ่มต้นที่จะก้าวขึ้นพาหนะที่มีชื่อว่า *Logos* 卍

เชิงอรรถ

* อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา นครสวรรค์.

¹ Kant, Immanuel. 1997 [1959] ‘What is Enlightenment?’ in *Foundations of the Metaphysics of Morals and What is Enlightenment?* Translated with an introduction by Lewis White Beck. New Jersey: Prentice-Hall. pp. 83-90. และ ดู Immanuel Kant. *An Answer to the Question: “What is Enlightenment?”* แปล ขยายความและเรียบเรียง โดย ไชยันต์ ไชยพร. ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เอกสารอัดสำเนา

- ² Foucault, Michel. (1997). 'What is enlightenment?' in *Ethics: Subjectivity and Truth*. edited by Paul Rabinow. New York: The New Press. pp. 303-319.

รายการอ้างอิง

- Adorno, Theodor and Max Horkheimer. (1969/1995). *Dialectic of Enlightenment*. London: Verso.
- Foucault, Michel. (1997). "What is enlightenment?" in *Ethics: Subjectivity and Truth* edited by Paul Rabinow. New York: The New Press. pp. 303-319.
- Gordon, Daniel (2001). "On the Supposed obsolescence of the French Enlightenment" in *Postmodernism and the Enlightenment*. edited by Daniel Gordon. London: Routledge. pp. 201-21.
- Kant, Immanuel. (1959/1997). "What is Enlightenment?" in *Foundations of the Metaphysics of Morals and what is Enlightenment?* Translated with an introduction by Lewis White Beck. New Jersey: Prentice-Hall. pp. 83-90.

วิจารณ์หนังสือ :

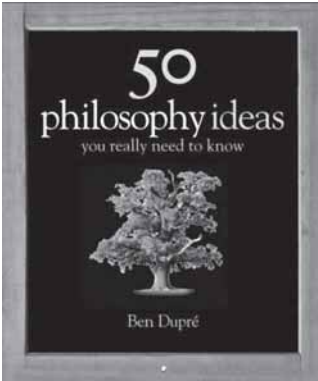
Ben Dupré *50 ethics ideas you really need to know.*

Quercus: London, 2013 ISBN 9781780878270 ราคา 498 บาท

ศุภณี จสธสมศุภณี*

หลายท่าน เมื่อได้ยินคำว่าจริยศาสตร์หรือเรียนวิชาเกี่ยวกับจริยศาสตร์ก็ชวนให้นึกถึงแนวคิดเกี่ยวกับศาสนา ซึ่งกลายมาเป็นเรื่องที่พระหรือนักบวชของศาสนาเป็นผู้อบรมสั่งสอนกันไป บ้างก็มองว่าเป็นเรื่องน่าเบื่อ บ้างก็มองว่าเป็นเรื่องที่ไม่สลักซับซ้อนอันใดนอกเสียจากการ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักจริยศาสตร์กับศาสนาดูเหมือนจะกลายเป็นเรื่องเดียวกันไป ทั้งๆ ที่แนวคิดจริยศาสตร์มีทั้งระดับความกว้างและลึกแตกต่างกัน โดยเฉพาะวิธีปฏิบัติที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่แต่ละคนล้วนที่จะต้องเผชิญในสภาวะและเงื่อนไขที่แตกต่างกันไปก็ดี คล้ายคลึงกันก็ดี หากแต่เลือกในวิธีปฏิบัติที่แต่ละคนเลือกแล้วว่าเหมาะสมอย่างแตกต่างกันไป อย่างไรก็ดี ใน *คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล* อธิบายว่า

คำว่า “จริยศาสตร์” มาจากคำภาษาสันสกฤต จริยยะ = อันพึงประพฤติ + ศาสตระ = วิชา จึงเป็นวิชาจริยศาสตร์ ที่กล่าวถึงแนวทางอันพึงประพฤติ แปลศัพท์มาจากภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งมาจากคำภาษากรีกว่า Perieithikes มาจากรากศัพท์ Ethos แปลว่าขนบธรรมเนียม ภาษาละตินเลียนศัพท์กรีกว่า Ethica = จริยศาสตร์ ดังนั้น จริยศาสตร์จึงหมายถึงวิชาว่าด้วยจริยธรรม ส่วนจริยธรรม (Ethic) หมายถึง ประมวลข้อธรรมที่ทำให้คนๆ หนึ่งหรือคนประเภทหนึ่งเป็นคนดี¹

กล่าวได้ว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนที่ดี ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นหลักการประพฤติปฏิบัติของปัจเจกชนต่อคนอื่นๆ ที่ห้อมล้อมอยู่ในบริบทสังคมอีกด้วย

สำหรับหนังสือของ เบน ดูเปร์ (Ben Dupré) ที่วางอยู่บนคติฐานคิดเกี่ยวกับจริยศาสตร์แบบตะวันตก ได้ทำการสำรวจประเด็นเชิงจริยศาสตร์ที่สำคัญด้วยแนวคิดทางศาสนาและนักคิดทางโลก โดยเน้นไปที่แนวคิดแบบตะวันตกที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ถูกและผิด สิ่งที่ควรและไม่ควรทำ หลักการที่จะเป็นแนวทางของพฤติกรรมของเรา คุณค่าและความหมายที่เราให้กับการดำเนินชีวิต สิ่งดังกล่าวเป็นคำถามที่ลึกซึ้งต่อการดำเนินชีวิตและธรรมชาติของมนุษย์ตั้งแต่กำเนิด มนุษยชาติเป็นต้นมา ซึ่งหนังสือของดูเปร์ได้คัดสรร 50 แนวคิดเกี่ยวกับจริยศาสตร์ที่เราจำเป็นต้องรู้มาอธิบายโดยกระชับได้เนื้อหาใจความ อันเหมาะสมสำหรับนักเรียนหรือบุคคลทั่วไป โดยไม่ได้มีความยากและซับซ้อนอย่างงานวิชาการทางด้านปรัชญาชั้นสูงแต่อย่างใด

50 แนวคิดที่ดูเปร์คัดสรรมานั้น ได้จัดกลุ่มเป็น 7 กลุ่ม โดยมีหัวข้อใหญ่ ดังนี้ **Moral Foundation** (the good life, divine command, right and wrong, moral realism, moral subjectivism, relativism, the ring of gyges, moral institutions) **How Should We Live?** (the golden rule, the harm principle, ends and means, utilitarianism, kantian ethics, prima facie duties, double effect, acts and omissions, moral luck, free will, the social contact, virtue ethics, humanism, nihilism) **Virtues and Other Good Things** (justice,

equality, tolerance, rights, altruism, friendship, hero and saints, integrity) **Vices and Other Bad Things** (crime and punishment, the death penalty, torture, corruption, terrorism, censorship, drugs) **Humans and Other Animals** (animal liberation, the research paradox, eating animals) **Bioethics** (the sanctity of life, death, genetic engineering, cloning) และ **Global Ethics** (war, realpolitik, capitalism, lifeboat earth, poverty, environment) ในขณะที่การจัดวางเนื้อหาของแนวคิดแต่ละคำจะเริ่มต้นด้วยค่านิยามโดยกว้าง แล้วก็อ้างอิงแนวคิดของนักคิดแต่ละคนมาเรียบเรียงผ่านการจัดช่วงเวลา (time line) ที่สำคัญ เพื่อให้เห็นจุดเด่น ข้อความสำคัญ และข้อถกเถียงที่มีต่อแนวคิดนั้นๆ ท้ายสุดก็ทำงานสังเขปแนวคิดให้เหลือเพียงประโยคเชิงคำถามที่เป็นบทสรุปในตัวของมันเองได้อย่างเฉียบคม ชวนให้เรานำคำต่างๆ มาผสมเพื่อสนุกกับแนวคิดและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอีกด้วย

สำหรับบทแนะนำและวิจารณ์หนังสือนี้ ใช้วิธีการ “ขอ-สาม-คำ” ของแนวคิดมาผสมกันเป็นชุดแนวคิดเพื่อแสดงให้เห็นเนื้อหาของแต่ละแนวคิด เริ่มจากจริยศาสตร์ตามคตินิโอสโตเตเลียส อาทิ **ชีวิตที่ดี** (the good life) ในยุคของนักปรัชญากรีก ครั้งหนึ่งโสเครตีสเคยถามไว้ว่า “เราควรจะมีชีวิตอย่างไร?” จากนั้นนิโอสโตเตเลียสได้ตั้งคำถามทางจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์ว่า “วิถีทางที่ประเสริฐในการมีชีวิตคืออะไร?” ไม่แค่เพียง “อะไรเป็นสิ่งถูกต้องที่เราควรทำ?” สำหรับนิโอสโตเตเลียสแล้ว ความดีสูงสุดก็คือ *eudaimonia* หรือความสุข ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับการเจริญเฟื่องฟู โดยเชื่อว่าสาระของมนุษย์คือความสามารถสู่เหตุผล เพื่อเติมเต็มศักยภาพของมนุษย์ได้อย่างเป็นพิเศษ ดูเปรได้สังเขปแนวคิดชีวิตที่ดีโดยถามแบบนิโอสโตเตเลียสว่า “วิถีทางที่ประเสริฐในการมีชีวิตคืออะไร?” ในทางตรงกันข้าม **อรรถประโยชน์นิยม** (utilitarianism) โดยเจเรมี เบนเทม กล่าวอ้างสนับสนุนหลักการที่ว่า “ความสุขอันยิ่งใหญ่ที่สุดของคนจำนวนมากที่สุด” ในขณะที่ **จริยศาสตร์แบบคานท์** (kantian ethics) สนับสนุนหลักเสรีภาพทางความคิดและการแสดงออกได้กล่าวชัดแจ้งว่า “ไม่มีสิ่งใดที่ทำให้เราเข้าใจได้อย่างสว่างแจ่มชัดนอกจากเสรีภาพ... ซึ่งเป็นเสรีภาพที่จะให้เหตุผลอย่างสาธารณะ” จะเห็นได้ว่าข้อถกเถียงของชีวิตที่ดีต่างมีชนบในการมองที่แตกต่างกัน ตามแต่แนวคิดที่เราเห็นพ้องชอบใจ แล้วนำมาเป็นคติชีวิตที่ดีของเรา

“ขอ-สาม-คำ” ชุดต่อมา **จริยศาสตร์คุณธรรม** (virtue ethics) ทั้งเพลโต และอริสโตเติลเห็นว่า จริยศาสตร์คือธรรมชาติของคุณธรรมหรือศีลธรรมที่ดีเลิศและปลูกฝังคุณลักษณะที่ดี เพลโตยืนยันถึงคุณธรรมว่าเป็นความรู้ที่แสดงออกมา สืบเนื่องมาสู่จริยศาสตร์ของอริสโตเติลที่ให้ความสำคัญประการแรกกับการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดี ย่อมแสดงให้เห็นถึงบุคคลที่มีปัญญาอันเกิดจากการฝึกฝนและได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสม มีพฤติกรรมที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ส่วนคุณธรรมคือสภาวะคุณลักษณะที่เกี่ยวกับตัวเลือก ซึ่งวางอยู่ในวิธีการอ้างอิงกับเหตุผล ดูเปรสังเขปแนวคิดนี้ด้วยประโยคที่ว่า “คุณเป็นใคร ไม่ใช่คุณทำอะไร” อย่างไรก็ดี อริสโตเติลกล่าวไว้ถึง**มิตรภาพ** (friendship) เพื่อนคือตัวตนอื่นของเรา ถึงแม้เราจะมีอัตลักษณ์ร่วมกัน แต่มีจิตวิญญาณเดียวกัน มิตรภาพเปรียบเสมือนกระจก เนื่องด้วยการพัฒนาความรู้ และคุณลักษณะของมนุษย์นั้นจำกัดและไม่สมบูรณ์ เพื่อนจึงเป็นเสมือนกระจกที่ทำการสะท้อนจิตวิญญาณของตัวตนเมื่อมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตทางการเมือง ธรรมชาติของมนุษย์จึงดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่น ผู้ที่จะมีความสุขจึงต้องการเพื่อน ในทางตรงกันข้าม ดูเปรสังเขปคำถามทั้งท้ายแนวคิดมิตรภาพไว้ว่า “มิตรภาพทำให้เราทำในสิ่งผิดได้หรือไม่?” ชวนให้นึกถึง “คบคนพาลไปพาดพิด คบบัณฑิตพาไปพาดผล” หากแต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือ **การยึดหลักคุณธรรม** (integrity) ในการพิจารณาสิ่งใดก็ตาม ถ้ายึดถือต่อผลประโยชน์เฉพาะหน้า ซึ่งเป็นสิ่งดีต่อเราและคนอื่น ก็ควรจะทำต่อไป เพราะผลที่ตามยังไม่ได้เกิดขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าสิ่งที่ทำจะส่งผลร้ายตามมา เราก็ไม่ควรที่จะทำเช่นนั้น ดังที่อัลเบิร์ต กามูส์ กล่าวไว้ว่า “การยึดหลักคุณธรรมไม่ต้องกรากฎเกณฑ์”

ท้ายสุดนี้ กล่าวได้ว่าหนังสือของดูเปรมีเนื้อหาที่อ่านง่าย ได้ใจความ เนื้อหาชวนค้นคว้าต่อเนื่อง การจัดกลุ่มคำแนวคิดช่วยให้เข้าใจแนวคิดได้สะดวกขึ้น ถึงแม้จะเป็นถ้อยคำเฉพาะที่วางอยู่บนคติฐานคิดแบบตะวันตก แต่ก็ก็เป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ว่า หลักความประพฤติที่ดีเป็นความประสงค์อันเป็นสากล เพียงแต่คำว่า “ที่ดี” นั้น ถ้าพิจารณาเชิง**สัมพัทธ์นิยม** (relativism) ย่อมขึ้นกับ “กาละ” และ “เทศะ” ที่มีแนวโน้ม “ถูก” หรือ “ผิด” โดยพิจารณาผ่านมุมมองเฉพาะเจาะจงทางวัฒนธรรม สังคม หรือช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันไป แนวคิดทั้งหลายจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรเพิกเฉยต่อการศึกษาอันเป็นพื้นฐานและการ

ดำรงชีวิตของเรา หากแต่สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาในการสร้างข้อถกเถียงทาง
จริยศาสตร์ ปรัชญาศีลธรรมที่มีความลึกซึ้ง ผ่านการยกตัวอย่างที่น่าสนใจมาศึกษา
ขอให้เริ่มต้นจากบทแนะนำหนังสือของไมเคิล แซนเดล ที่ชื่อ *Justice: what's
the right thing to do?* ในวารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา ฉบับที่ผ่าน
มา และ *What Money Can't Buy: the moral limits of markets* ในวารสารฯ
ฉบับต่อไป ๒

เชิงอรรถ

- * อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา นครสวรรค์.
- ¹ กীরติ บุญเจือ. *คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล*. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, 2551 หน้า 3.

ความก้าวหน้าในการทำดัชนีนิพนธ์ของนักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการ พัฒนาองค์การ

ธานี โชติทศคาม* ได้เขียนดัชนีนิพนธ์ สาขาการบริหารการพัฒน่องค์การ ภายใต้การให้คำปรึกษาและการควบคุมของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ จันทสุวรรณ¹ เรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและบรรยากาศองค์การส่งผลกระทบต่อประสิทธิผลองค์การของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอในเขตภาคเหนือ² กองบรรณาธิการได้ร่วมกันพิจารณาและมีความเห็นร่วมกันว่าดัชนีนิพนธ์เรื่องนี้ควรได้รับการแนะนำในวารสารฉบับนี้ เนื่องจากผู้เขียนได้ใช้ความพยายามอย่างน่าชมเชยในการสร้างองค์ความรู้และการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในดัชนีนิพนธ์เล่มนี้ ธานีได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการคือ (1) เพื่อศึกษาระดับประสิทธิผลองค์การ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และบรรยากาศองค์การของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอในเขตภาคเหนือ (2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง บรรยากาศองค์การ กับประสิทธิผลองค์การของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ในเขตภาคเหนือ และ (3) เพื่อศึกษาอิทธิพลของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและบรรยากาศองค์การที่มีต่อประสิทธิผลขององค์การโดยใช้สำนักงานสาธารณสุขอำเภอในเขตภาคเหนือจำนวน 196 แห่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ ผู้เขียนใช้วิธีวิทยาในการศึกษาเชิงปริมาณด้วยการวิจัยแบบสำรวจ ผู้เขียนได้ข้อสรุปในการศึกษาครั้งนี้ว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ระดับบรรยากาศองค์การ และประสิทธิผลองค์การ มีความ

สัมพันธเชิงบวกในระดับสูงมากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับบรรยากาศองค์กรพร้อมกัน ผู้เขียนพบว่าทั้งสองตัวแปรนี้มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลองค์การของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ในเขตภาคเหนือในภาพรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา จะนำบทความวิจัยของดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้มาเผยแพร่ในวารสารฉบับต่อไป ป

อ้างอิง

- * นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ ระดับ 8 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิจิตร และนักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาการบริหารการพัฒนางานองค์กร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา นครสวรรค์.
- ¹ ผู้อำนวยการหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาการบริหารการพัฒนางานองค์กร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา นครสวรรค์.
- ² ธานีได้ทำการสอบปกป้องดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2556.

ลำดับที่/.....

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

ใบสมัครสมาชิก

ชื่อ.....นามสกุล..... ที่อยู่ปัจจุบัน.....

เบอร์โทรศัพท์..... E-mail.....

สมัครสมาชิกวารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา (วารสารราย 6 เดือน)

- สมัครราย 1 ปี จำนวนเงิน 230 บาท (2 ฉบับ) โดยเริ่มปีที่.....ฉบับที่.....ถึงปีที่.....ฉบับที่.....
- สมัครราย 2 ปี จำนวนเงิน 450 บาท (4 ฉบับ) โดยเริ่มปีที่.....ฉบับที่.....ถึงปีที่.....ฉบับที่.....
- สมัครราย 3 ปี จำนวนเงิน 700 บาท (6 ฉบับ) โดยเริ่มปีที่.....ฉบับที่.....ถึงปีที่.....ฉบับที่.....
- ราคาจำหน่ายปลีกเล่มละ 120 บาท จำนวน.....เล่ม ปีที่.....ฉบับที่.....

ชำระเงินเป็นจำนวน.....บาท (.....)

โดยวิธี ชำระด้วยตนเอง

โอนเข้าบัญชีธนาคาร

นครสวรรค์

บัญชีธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขานครสวรรค์
ชื่อบัญชี มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา เลขที่บัญชี 605-0-01724-7

บัญชีธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขานครสวรรค์
ชื่อบัญชี มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา เลขที่บัญชี 506-2-37511-6

กรุงเทพมหานคร

บัญชีธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาประดิพัทธ์ 16
ชื่อบัญชี มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา เลขที่บัญชี 050-1-36152-9

ลงชื่อ.....

วันที่...../...../.....

สมัครสมาชิกหรือสั่งซื้อวารสารทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา ได้ที่

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา 13/1 หมู่ 6 ต.หนองกรด

อ.เมืองนครสวรรค์ จ.นครสวรรค์ 60240

โทรศัพท์ 0-5633-4236, 0-5633-4714 โทรสาร 0-5633-4719